

जिज्ञासा

रमण नेपाली

प्रकाशक	: प्रभा-रमण फाउन्डेसन
संस्करण	: पहिलो, २०७१
भाषा-सम्पादन तथा शुद्धाशुद्धि	: सचित राई
आवरण तस्विर	: किसु भा/केएफए
आवरण साजसज्जा	: प्रेम शंकर 'अप्पुजी'
ले-आउट	: नेत्र तिमिसना (खत्री)
कम्प्युटर टाइपिङ	: सुवास सुनुवार
मूल्य	: २०२१-

समर्पण

आफैलाई नचिन्दा अकालमा मृत्युवरण गरेका राजा वीरेन्द्र, जसले भूगोलमा नयाँ इतिहास बनाउन सक्थे ।

प्रिय प्रभा, जो यो ब्रह्माण्डमा जन्मिएका सर्वोत्कृष्ट महिलामा एक हुन् । जीवनप्रति जिज्ञासा नराख्दा बेखबर दैनिकी चलाउँछिन् ।

अनि, खुसीसाथ जिज्ञासु बनेर असल उदाहरणीय बन्न कार्यरत तपाईं जीवनका यात्रीलाई ।

जिज्ञासा जिज्ञासुको

साधारण खान, लाउन, बस्न अनि शिक्षा अपुग हुँदासम्म जिज्ञासा सिर्जना हुँदैन । माध्यमिक तहसम्म आइपुग्दा विद्यार्थीले चाहिने थोरै अनावश्यक कैयौं विषय मस्तिष्कमा बाध्य भएर राख्दछ । कालान्तरमा यही नै बेखुसी र तनाव बनेर प्रकट हुन्छ ।

खुसी भई अध्ययन वा कर्म अगाडि बढाउने बाध्यताले पासै गर्नुपर्ने विषयलाई त्यहीअनुरूप गम्भीर नभई गर्ने । आफूलाई पछिसम्म चाहिने र आवश्यक विषय अनि ज्ञानलाई जिज्ञासु भई ग्रहण गर्नका लागि अभ्यास थाल्ने ।

हाम्रो समाजमा दुई प्रकारका गरिबी छन् । पहिलो, मानसिक र दोस्रो, आर्थिक गरिबी । यसले दबाव दिइन्जेल तपाईं जिज्ञासु बन्न सक्नुहुन्न । पहिला यिनमा कार्य गर्नुहोस् अनि स्वतः तपाईं संसारमा प्रकट हुनुहुनेछ । नत्र जिन्दगी पट्यारलाग्दो बन्ला !

डरले जिज्ञासा अनि सफलतालाई भष्म पाउँदै लैजान्छ, तनाव र गरिबीलाई बढाउन थाल्छ । प्रशस्त

सम्पन्न सोच तिनको व्यावहारिक अभ्यास र सफलता सम्पन्नताका मार्ग हुन् ।

मेरो जिन्दगीको भोगाइ, शिक्षा अनुभव, अभ्यास र दिनचर्यालाई जिज्ञासाभित्र प्रशस्त राखेको छु, तपाईंलाई काम लाग्ला भन्ठानेर । तपाईंको जीवनयात्रामा यसले सघायो भने तपाईंले पनि कसैलाई सघाउनुहुनेछ । आफू गतिलो बन्नुहुनेछ अनि अर्कालाई पनि त्यस्तै बन्नका लागि मद्दत गर्नुहुनेछ भनी अपेक्षा गर्दछु, जिज्ञासु भई ।

सफल जिज्ञासु

जिज्ञासा राख्दैमा मात्र मानिस सफल बन्दैन । मैले सानै उमेरदेखि तस्बिर खिच्च र खिचाउन रुचि राखें । म सफल नहुँदासम्मका मैले आफ्ना तस्बिर हाँसोविहीन पाएँ । म रुचिसाथ अरूका पनि तस्बिरको अध्ययन गर्छु । यो काममा मलाई मज्जा लाग्छ । अनुहारका हाउभाउ, आँखाको भाका, पहिरनका कारणहरू विचार गर्छु अनि निचोडमा मनको बोली आँखामा र शारीरिक भाषा अनुहारमा झल्केको पाउँछु ।

प्रभावकारी व्यक्तिका पनि तस्बिर, चलचित्र, मन्तव्य, विचार वा बोलीका श्रवण अनि अवलोकनबाट धेरै कुरा थाहा पाउने प्रयास गर्छु । विषयमा जिज्ञासु भइरहन्छु । सफल जिज्ञासु मानिसका आँखाका नानी केही मात्रामा लचकदार भावको, अनुहारमा हाँस्यरस प्रशस्त, व्यवहारमा जीवनको लक्ष्य झल्किने हुन्छ ।

सफल को हो भनी प्रशस्त छलफल चल्छ । धेरैको भ्रम व्यापार-व्यवसाय गरी धन जम्मा गरेका मानिस या संस्थामा

गएर स्थिर हुन्छ । यसपछि केहीको मत यो जानिन्छ कि आफ्नो कर्म गरी नाम कमाएका, सेवा-सहयोग गरेकाहरू, धेरैथरी सफलहरूमाभ्र चलचित्र, फेसन र विज्ञापनमा कार्यरत महिला-पुरुष पनि सफल हुन् भनी अज्ञानको ज्ञानलाई विस्तार गरिरहेछन्, कत्रो ठूलो भूल ?

आफ्ना वस्तु तथा सेवा-सहयोगले दैनिकी चलाउँदा सहयोग पुगेको छ । कर्मचारीले खुसी भई काम गरे धर्तीलाई उर्वर भई हाँस मद्दत पुग्छ । कुनै पनि व्यापार-व्यवसाया सञ्चालकलाई सफल मान्दा हुन्छ । अर्को महत्वपूर्ण कुरा स्वयम् सञ्चालक पनि सन्तुष्ट हुनुपर्छ ।

संसारभर प्लास्टिक र फोहर छर्ने, रोगी बन्ने खानेकुरा उत्पादन गर्ने, जल, जमिन र वायुमा प्रदूषण बढाउने माल-सामान बेच्ने व्यावहारिक रूपमा सन्की, पारिवारिक मेल नभएका, हिसाब न निसाफको व्यक्ति र संस्थालाई असफल हुन् भनी जान्नु ।

संसारको ८ हजार वर्षको रेकर्ड हेर्दा कैयौं व्यक्ति आआफ्नो काम, कर्म, सेवा, सहयोग, बुद्धि, ज्ञान र जिज्ञासु स्वभावले चर्चित मात्र होइन, सफल नै छन् । नेपाली समाजको पनि हजारौं वर्षको लिखित वा मौखिक इतिहास छ । तर, अधिकांशले पढ्न पाएदेखि राजाले के गर्दथे ? भाइभारदारको बानी कस्तो थियो भनी धेरै विद्यालयका पुस्तकमा छापिएको छ । मैले कक्षा ८ को परीक्षामा ५० मा ४८ अंक ल्याएको

थिएँ, यस्तै कुरा कण्ठ गरी लेखेर इतिहासमा ।

सामान्य अवस्थाबाट जिज्ञासु भई शिक्षा, स्वास्थ्य, संगीत, नाटक, चलचित्र, ज्योतिषशास्त्र, संस्कृत, कृषि, पर्यटन, मेसिन-औजार सामग्री उत्पादन, पशुपालन, हिमाल आरोहण, जलयात्रा, साहसिक खेलकुद, खेल अनि विभिन्न सेवामार्फत व्यक्ति सफल भएका छन् । यसमा पनि तीन पक्षबाट सही कुरा लागू हुन्छ । उक्त व्यक्ति वा संस्थाको सत्यमा आधारित पवित्र कर्म, तत्पश्चात् नतिजा र कर्ताको भाव यी अर्का सफल थरी भए ।

तेस्रो थरी अर्थात् अचम्म थरी सफल व्यक्ति, जसलाई केही व्यक्तिको सहयोगमा बिल्कुल मिडियाले बनाउँछ । म पनि केही पटक यस्ता कार्यक्रममा गएँ । तिनको व्यक्तित्व विकास कार्यशालामा जहाँ मानसिक सौन्दर्य बढाउनु, आत्मविश्वास सहभागीमा पार्नु मेरो लक्ष्य थियो । प्रायोजकको भाडामा या मागेर ल्याइएका कपडामा सहभागी नमिल्दोसम्म नांगिनु यस्ता कार्यको विशेषता रहँदै आएको छ । तिनैलाई पछि थरीथरीका पत्रिकाले आफ्ना मुख्य पानामा गौरवपूर्ण तवरले छाप्छन् । आज बिहान बानेश्वरबाट फर्कँदा होर्डिङ बोर्डमा यस्तै ठूलो तस्बिर मूल सडकमा तेर्स्याएको देखें । यस्ता व्यक्तिका घरजम, परिवार ग्लानिले छरपष्ट भइरहेका छन् ।

आजको बजार र समाज दुवैमा मद्यपान, सुर्ती, चुरोट,

रक्सी र यौन छाडरहेछ । कति त बुभेरे, धेरै व्यक्तिचाहिँ नबुभी कुलतमा फसेका छन् । छनोट तपाईंके, जीवन तपाईंको हो । विचार गर्नुस्, जिज्ञासु बन्नुहोस् । अन्तिममा कहाँ पुगनु छ ? के यही यात्रा गर्न जीवन पाउनुभएको हो ?

समाजले दीर्घकालसम्म सम्भनका लागि एउटै प्रकारको जिज्ञासु सफल हुन्छ । उसले न पुख्यौली सम्पत्तिमा गौरव गर्दछ र आफू सफल हुन्छ न त दानमा नै । उसले आफैँ मेहनत, कर्म गर्दछ । चाहिने कुरा आर्जन गर्छ र 'बहुजन हिताय बहुजन सुखाय' वितरण या प्रदान गर्दछ । त्यस्तो व्यक्ति पहिला आफू गाँस, बास, कपास र शिक्षाको चेतनाले पूर्ण भई कसरी समाज, परिवारको उद्धार गर्न सक्छु भनी जिज्ञासु बनेर कर्ममा लाग्छ ।

मैले देखेको छु- पुख्यौली सम्पत्ति प्रशस्त, अभिभावकसमेत समाजका अग्रज नै हुँदा पनि सन्तान सडेर हिँडेको । अर्कोतर्फ पिता-पुर्खाको बस्ने घर, लाउने कपडा र टेक्ने आफ्ना जमिन नहुँदा पनि पुस्ताका लागि नाम र इज्जत, चाहिने खाना-नाना जोड्न सकेको पनि देखेको छु ।

समग्रमा मानिस असल, हँसिलो अनि जिज्ञासु भए उसले कर्मको फल आनन्दले भयोग गर्दै परिवार र समाजमा शान्ति र आनन्द फैलाउँछ । होइन भने वयस्क र ज्येष्ठ हुन्जेल मेहनतीको मेहेनत खाई मर्दछ । धर्तीलाई बोभ मात्र हुन्छ ।

कसरी बन्ने जिज्ञासु ?

मलाई पनि थाहा छैन कि खासमा कसरी जिज्ञासा उत्पन्न हुन्छ ? तापनि, म कसरी जिज्ञासु भएँ भन्ने कुरा यहाँ उल्लेख गर्ने भने तपाईंलाई लाभ पुग्ला । म जन्मेको गाउँ खनियाँखर्क, गाउँकै अन्तिम घरमा पर्छ । त्यसैले हामीलाई पुछ्रर-घरे पनि भन्थे गाउँ अनि वारि-पारिकाले । पहिलोपटक म जिज्ञासु भएको करिब तीन वर्षको हुँदा होला । हामी उमेर मिले ८/१० जनालाई भेला गरी काठका पिरामा माटो राखेर खेतको गरामा क, ख, ग, घ, सिकाउन थाले । म केही दिनपछि लेख्न जान्ने भएँ । अब पालो क, का, कि, की को थियो ।

सुरुका दिनमा बा दाजु, भूमि र मलाई खेतमा लिएर अध्ययन अवधिभर बसी लिएर जानुहुन्थ्यो । पछि बा आउन छाड्नुभयो, हामी आफैँ आउने-जाने गर्थ्यौँ । एक दिन गृहकार्यमा 'क, का, कि, की लेख्न तथा चिन्न सक्ने भएर आउनु है' भनेकाले सामान्यतः कि र की एकै खालको उच्चारण हुने हुँदा मैले बालाई लेख्ने बेला 'बा यो दुईवटा किन लेख्नुप्यो, एउटा मात्र भए हुँदैन ?' भनेर जिज्ञासा राखें । बालाई यसको उत्तर जानकारी थिएन । उहाँले रिसाएर एक भापड दिइहाल्नुभयो । तब मात्र भन्नुभयो- 'खुरुखुरु लेख्ने-सिक्ने हैन, एउटा अक्षर बढी लेख्नुप्यो भने बाह्रसत्तरी कुरा गर्छ ।'

मैले धेरै समयपछि मात्र ह्रस्व-दीर्घ कि र की-को व्याकरणिक महत्व थाहा पाएँ । आवश्यकताका कारणले त्यसरी अभ्यास गरी सिकाइएको रहेछ, जुन कुरा बालाई अहिलेसम्म थाहा छैन होला कि ?

पहिलोपटक नै भापड खाएका कारण केही वर्ष मेरो जिज्ञासा चकचक र चञ्चलतामा सीमित भयो । पाँच वर्षको हुँदा ज्यामिरेस्थित मावल गएँ, २ कक्षामा पढाइ निरन्तर गर्न । मामा काठमाडौँ गएर फर्कनुभएको थियो । उहाँले सहरको यात्रा संस्मरण सुनाउँदा 'सहर कस्तो होला' भनी म जिज्ञासु बनेँ । नेपाल एयरलाइन्सको जहाज रुम्जाटारलाई फन्को मारी ओखलढुंगा डाँडाको माथि-माथि भएर पश्चिमतर्फ लाग्थ्यो । जहिले पनि ममा जिज्ञासा र कौतुहलताको बाढी चल्थ्यो- कहाँ होला, के-के होला, कस्तो होला ?

कक्षा ६ मा उहाँको विषय के थियो तैपनि विमल पोखेल सर सहरमा अध्ययन गरेका हुनाले हिमालय मावि निसंखेमा अध्यापनका क्रममा बुझ्यौँ । हाम्रा घर-मतानजत्रा गाडी हुन्छन्, त्यहाँ सरर कुदछन्, चाहिने ठाउँतिर फर्काएर राख्छन् । फेरि आफूले केही नदेखेको हुँदा जति रोचक भए पनि कुरो पटककै नबुझ्दा उहाँ दोहोर्‍याएर भन्नुहुन्थ्यो- पाङ्ग्रा नै भुइँसीजत्रो हुन्छ अनि मान्छे भए ३०/३५ जनासम्म बोक्छ ।

गाउँमा कहिल्यै कुनै उपकरण नदेखेको हुँदा जसले जे भने पनि मस्तिष्कले बुझ्दैनथ्यो । टाउकोचाहिँ हल्लाएँ । विमल सरका कुरा कसैले बुझ्दैनथे । मैले साथीहरूलाई पनि बुझे कि भनेर सोध्दथेँ अनि मलाई बुझाउन सक्छन् कि पनि भनेर । अहँ ! नदेखेको चित्र महसुस नै नहुने ।

सहरमा आज अध्यापन गराइने विषय पनि त्यस्तै छन् । चित्र त देखाउँछन्, त्यसबारे वर्णन पनि गर्छन् तर जिज्ञासा शून्य । मेरो जिज्ञासा यिनैबाट बढ्यो ।

म ११ वर्षको थिएँ- अध्ययन गर्न काठमाडौँ आउने क्रममा सुनकोसी किनारमा तोया भान्दाइले कसौडीमा खाना र गुन्द्रुक पकाउनुभयो । हामी त्यही खाएर त्यो साँझ हामी ओढारजस्तो परेको भित्तामा सुत्थौँ । मेरो जिज्ञासाको तलाउमा भावना टिलपिलाउन थाल्यो । कटारी आइपुग्दासम्म मलाई मधेसको फरक वायुले स्पर्श गर्‍यो । त्यही बेला हाम्रो मतानजत्रो ट्रक हवाँ-हवाँ गर्दै छेउबाटै अगाडि बढ्यो । हाटबजार त मैले ओखलढुंगामा पनि भरेको हुँ । कटारीले मलाई त्यति प्रभाव पारेन । मेरो जिज्ञासाको सहर हेर्न गाडी चढेँ । भोलि बिहान धरहरामा ओर्लेँ । महाराजगन्जमा आमाको मुख हेर्ने औँसीको अवसरमा एक दिन त्यतै बसी मैले सेवा गर्नुपर्ने ठाउँ चिकमुगल पुग्दा म काठमाडौँको भिलिमिलीदेखि धेरै प्रभावित बनेँ ।

त्यो बेला अर्थात् २०४६ सालमा अधिकांशले

मट्टितेलबाट चल्ने स्टोभभन्दा बढी बिजुली हिटरले खाना पकाउँथे । अधिकांशले बिजुलीको न्यून बिल पनि तिर्दैनथे । उल्टै बिजुली चोरेर पो प्रयोग गर्थे । बिजुली पर्याप्त थियो । काठमाडौंमा पिउनेपानीको अभाव थिएन । ढलचाहिँ धेरै ठाउँमा बाटोमै बग्दथ्यो । सारा कुसंस्कार र भ्रष्टाचार अड्डाकै मानिसले सिकाउँथे । उच्च ओहदाका व्यक्तिले बोल्थे कि त्यही नै कानूनजस्तो थियो । संस्कार सिकाउनेले नै बिगार्न थाले । त्यहीबाट सिक्ने र सिकाउने दुवैको दुर्गतिका दिन सुरु भइसकेको रहेछ ।

घरमा मलाई के-के काम गराउँछन् भन्ने थाहा थिएन । पहिलो भेट बैठक र सुत्ने कोठामा भएको थियो । मलाई दिदीले 'खाना पकाउनुपर्छ होला त्यहाँ, तँलाई आइहाल्छ, रमाएर काम गर्नु' भनेकी थिई । तर, त्यो कोठामा ठूलै डिक्स प्लेयर दुईवटा स्पिकर अनि स्पिकरको माथि प्लाटिस्कका कभर भएका गोला रक्सीका सिसी थिए । मेरा लागि यी सबै कुरा नौला थिए । मैले विचार गरेँ कि यिनै होलान् भात पकाउने भाँडाकुडा । सफा पानीका धारा पनि बाहिर नदेखिने । तर, एकै छिनमा मेरो भ्रम तोडियो । अर्को कोठा, जहाँ भान्सा थियो त्यो कोठामा मलाई खाना पकाउने ठाउँ र सुत्ने व्यवस्थाबारे जानकारी दिइयो । कहिले जिज्ञासा भए पनि सम्भना गर्न नसकिने कहिले आँखाले प्रत्यक्ष देख्दा पनि बुद्धिले

खुट्टयाउन नसकिने । जिज्ञासा, उत्सुकताले भरिएको छ भने पुस्तक, चित्र, वक्ता वा आफैँ खोजेर पनि समाधान गर्न सकिने रहेछ ।

सहरमा खाना बनाउन, पसल जान, सरसफाइ गर्न र चिन्न समय लाग्यो । म ६ कक्षा सकेर ७ मा अध्ययन गर्दै-गर्दा सहर आएको भए पनि फेरि मलाई केही पनि नजान्ने भनी ६ कक्षामै बालसेवा स्कूलमा भर्ना गरिदिए । म सधैँ र अधिकांश विषयलाई हाँसेर स्वीकार गर्दथेँ । म हाँसिलो केटो थिएँ । त्यसैले धेरै प्यारो पनि अनि आफ्नो काम पनि राम्ररी गर्ने ।

उहाँहरूले मलाई कहिलेकाहीं नयाँ ठाउँ डुलाउन लगे हुन्थ्यो भन्ने लाग्थ्यो । उहाँहरूमा नयाँ ठाउँ जाने, घुमफिर गर्ने खालको जिज्ञासा नै रहेनछ । बरु शनिबार साथीहरू भेला हुने, मासु, खाना, सोमरससँग मनोरञ्जन गर्ने परिपाटी थियो ।

म १३ वर्षको थिएँ होला, उहाँहरूले नलगेपछि म आफैँ घुम्न गएँ । रिसको भोकमा पशुपति मन्दिर दर्शन गरी बाहिर आर्यघाटमा यसो हेर्दा आफ्नै उमेरको एक केटो मरेर उसको बाबाले ल्याएका थिए, अन्तिम संस्कार गर्न । त्यो केटोको शवमा जति हेरेँ त्यति जीवन र जगत्को जिज्ञासा ममा गहिरो हुन थाल्यो । उसको आँखामा हेरेँ-स्थिर तर सन्देशमूलक । मेरा जिज्ञासालाई बृहत् पार्ने काम

गरिरहे उसका मृत नयनले पनि । पारि वनमा उसलाई समाधिस्थ गर्न ठूलै खाल्डो खनिएको रहेछ । कसरी उसलाई बिदाइ गर्दा रहेछन् भनेर हेर्न गएँ । अचम्म ! केही दिनसम्म गहिरो टाउको दुखाइले मेरो जिज्ञासा भन्डै विस्फोट भई शून्यता होलाजस्तो अनुभूत भयो ।

बिहान उठेदेखि ननिदाएसम्म निरन्तर तीन/चार दिन म को हुँ ? कहाँबाट आएँ ? कता जाँदै छु ? किन जाँदै छु ? यी ब्रह्माण्डका मानिस को-को आफन्त हुन् ? यहाँ मेरो के काम छ ? लक्ष्य के हो ? जे गरिरहेको हुँ किन गरिरहेछु ? के-का लागि अध्ययन ? रिस, प्रेम, घृणा किन ? धनी- गरिब के हो ? नाता-सम्बन्ध, धन-सम्पत्ति के-का लागि ? आखिर यहाँ नांगै पुर्दा रहेछन् ।

यी जिज्ञासाले मेरो दैनिकीमा धेरै परिवर्तन ल्याइदियो । अब काम गर्दा कसैलाई खुसी राख्न हैन, आफैँ खुसी भई राम्ररी गर्न थालें । यी साना जिज्ञासाले बृहत्तर अरू जिज्ञासालाई सतहमा ल्याउन मद्दत गर्‍यो । म सहरमा अरूकहाँ आश्रय लिएर बसेको छु । मेरा चार जना दाजुभाइ र दिदीबहिनी छन् अनि बुवाआमा । के म यस जीवनबाट उहाँहरूलाई त्यहीं छोडेर अगाडि जान्छु कि उहाँहरूको उद्धारको सम्भावना छ ? म गरिब छु, आफूलाई सम्पन्न ठानी दानी बनाउन कसरी सम्भव होला ?

जिज्ञासाको क्षेत्र बढ्दै गयो । थरीथरीका समाज र संस्था अनि व्यक्ति, यी के होलान् ? के-का लागि होलान् ? धेरै थरीका धर्म वा भगवान्, ईश्वर, अल्लाह, गड यिनका पछाडिको विश्वास र अभ्यास के हो ? सत्य के अनि असत्य के ?

जिज्ञासा हुँदै जाँदा आनन्दित परिपक्वता आएको छ । गत दसैँमा लाडटाड यात्रामा निस्कँदा दुई जिज्ञासा थिए मेरा- संसारको वर्तमान समस्या के हो ? यसमा कसरी म समाधानका काम गरौं ? अब दुई महत्वपूर्ण जिज्ञासाका कारण सधैं ताजा रहन्छु । खुसी छु । पहिलो, पृथ्वी वा ब्रह्माण्डको उत्पत्ति कसरी भयो ? दोस्रो, जीव, मानिस र वनस्पति, त्यसमा पनि मानिसको उत्पत्ति कसरी भयो ?

जिज्ञासाको रोकावट

जिज्ञासा छैन भने जिन्दगीमा अरू केही पनि हुँदैन । सहरका अधिकांश मानिस स्वच्छ हावा, पिउनेपानी, इन्धन, बिजुलीको चरम अभाव महसुस गर्दै छन् । धन अभावले सहरको दैनिकी अफ्टेरो बनिरहेको छ । धेरै व्यक्तिले औषधिको सहयोग र डाक्टरको सल्लाहमा बाँच्नुपरेको छ । गाउँमा गरी खाने उमेरका युवा आक्कलभुक्कल मात्र भेटिन थालेका छन् । केही समय सहरमा इलम या

काम गरेका वा विदेशमा अध्ययन वा रोजगारी गरेका मानिसका लागि काठमाडौं, पोखरा अनि सहरका सुगम वा बाटो पुगेका तराईका भूभागमा कामको व्यवस्था गर्नु यो समयको जसोतसो चर्या बनेको छ ।

जिज्ञासु भई नेपालको भू-बनावट अवलोकन मनन् गर्ने हो भने मधेस, तराई, चुरेभावर, पहाड अनि हिमाली भाग आआफ्नै विशेषताले भरिपूर्ण छ । जडीबुटी, वन्यजन्तुले भरिएका वन, हिउँले सिँगारिएको हिमालय पर्वतमाला छन् । पहाडका उकाली-ओराली, भञ्ज्याङ, चौतारी, खर्क अनि खोंच, नदी, झरना, सुर्का परेका बारी सुर्काने र टारी खेतको मोहकता छुट्टै छ । घामसँगै उदाउने अनन्त अन्न-भण्डार, विविधताले भरिपूर्ण मधेस, पाइलापिच्छे संस्कृति अनि सम्पदा आहा !

द्वन्द्व त बहाना मात्रै हो, हिमाल, पहाड या मधेसको उन्नति वा विकासको कुनै सम्भवाना नै थिएन यसअघि । आज त झन् अवस्था फरक भएको छ । दोष लगाउन सजिलो छ, राजनीतिले बिगाऱ्यो, गैरसरकारी संस्थाले सत्यनास गर्‍यो वा स्थानीय निकाय वा समाज नै भ्रष्ट भयो भनेर । सत्य अर्कै छ, त्यो के हो भने आआफ्नो जिम्मेवारी खुसीसाथ पूरा गरेको हुँदो हो र विद्यार्थीले जिज्ञासु भई आफ्नो परिवेश या भूगोलबारे जानकारी राखे अभाव केही छैन र हुने पनि छैन । अफसोस् !

अधिकांशले आवश्यकताविपरीत इच्छा गर्छन्, देखासिकी गर्दै भट्टिकरहेछन् ।

गाउँका मेरा मिल्ने साथी हुने-खाने परिवारको भएकाले राम्रो अध्ययन गर्न पाएका व्यक्तिमा गनिन्थ्यो । ऊ सहर आयो । जसोतसो मास्टर डिग्रीको प्रमाणपत्र हात पाऱ्यो । उता गाउँमा बुवाआमा बित्नुभयो । जीवन र जगत्को थोरै पनि जिज्ञासा र जिम्मेवारी नहुनाले सहरमा उसले लामो समय खिन्न भएर दरिद्र काम गर्‍यो । अहिले आएर उसले गाउँको जग्गा बेची मधेसमा घरजम गरेर जसोतसो जिन्दगी घिसाउँदै छ । उसको तीन पुस्ता अभावमा सम्पन्नतालाई सरापेर मर्दै छ । हुन त उसको जीवनको विश्लेषण गर्ने म कोही होइन । तर, मलाई सधैं लाग्छ, उसको मात्र होइन, परिवारको स्थिति अहिलेको अभावग्रस्तभन्दा हजार गुणा सम्पन्न, पलपलमा आनन्दले भरिएको हुन सक्थ्यो यदि उसले अध्ययन गर्दा आफू र आफ्नो परिवारलाई जिज्ञासु हुन मद्दत गरेको भए ।

सप्तरीको राजविराजमा जन्मेको, नातामा मेरो दाइ पर्ने प्रकाश बेलायत गएको २२ वर्ष भयो । लन्डनमा विवाह गरी नेपाली परिवारले काम पनि खोजिदिएको भन्ने सुन्थें म । फेरि विवाहको केही दिनअघि नै केटीले 'अर्कै केटा-साथी छ' भनेर प्रकाश दाइलाई छोडिन् भन्ने पनि सुनियो । यता उनीहरू सम्पन्न परिवारकै हुन् । परिवारमा

नपुगदो केही थिएन । एमए गरेका उनले काठमाडौंमै पनि तारे होटलमा काम पाएका थिए । उनलाई त्यहाँ १७ वर्षसम्म स्थायी बसोबासको कागज मिलेन । छोडेर आऊँ त्यो पनि नहुने, बसौं केही छैन । यता बुवा छोराको अनुहार हेर्न नपाई नै बित्तुभयो । त्यसको केही महिनामा बल्ल स्थायी बसोबासको प्रक्रिया मिलाएर नेपाल फर्केका प्रकाश दाइले मलाई भावुक हुँदै सुनाए, आफ्नो जीवन-कथा । उनले अगाडि बढ्दै जाँदा धेरै धोका पाएका छन् । सास फेरेका छन् तर बाँचेको महसुस छैन उनमा । आफूमा जिज्ञासा नहुनाले गर्दा सबै भएर पनि कोही छैन यति बेला ।

अमेरिकन शब्दको अंग्रेजीको अन्तिम तीन अक्षरले क्यान अर्थात् सक्छौं/सक्छु भन्ने अर्थ दिन्छ । नेपाल वा नेपाली पाल या पाली भन्ने अन्तिम दुई अक्षरको अर्थ पाल्ने वा पालिनुपर्ने भन्ने सुनिन्छ । नेपाली अधिकांश आफ्नोपन या आफू हुनुमा गर्व गर्दैनन् बरु मागेर गुजारा चलाउनेमा विश्वास राख्छन् ।

खानाका परिकार अधिकांश विदेशी, फलफूल, तरकारी, दाल-चामल उत्पादन हुने हाम्रा खेतबारी बाँझै छन् । लत्ताकपडा अधिकांश आयातीत छन् । हाम्रा गार्मेन्टजस्ता कपडा कारखाना बन्द भइसके । घर, भान्साका फर्निचर सबै विदेशी । साइकल, मोटरसाइकल, गाडी, जहाज सबै विदेशी, तेल विदेशी, सडक बनाउने

विदेशी, अस्पतालमा सहयोग वा निर्माण विदेशी, राजनीतिक नियुक्तिमा सहभागिता पनि विदेशी, हाम्रो देशका नागरिकता भएका राजनीतिकर्मीका सल्लाहकार विदेशी, चन्दा पनि विदेशी । यतिसम्म पनि कि अध्ययन वा काममा छिरेर त्यतै भासिने सोच विदेशी छ । त्यहीमाथि भवन निर्माणका मजदुर, पाले वा स्टोरकिपर बस्ने सोफा विदेशी भएपछि कसरी नेपाल र नेपालीप्रति जिज्ञासु हुनु ?

उमेर बढ्दै जाँदा नेपालको सम्पत्ति के हो ? यसलाई कसरी पुँजीमा रूपान्तरण गर्ने अनि आफू, समाज र राष्ट्रलाई कसरी सम्पन्न बनाउने ? यस्तो जिज्ञासा कर्तामा हुनै पर्छ ।

२० वर्ष अनावश्यक सूत्र घोकाएपछि र आफूले पनि लुरुलुरु यही सही हो भनी नांगा सिनेमा हेरेर हल्लिएपछि मानिसमा हुनुपर्ने थोरै पनि गुण बाँकी रहँदैन ।

बिपनाभन्दा सुन्दर सपना

अधिकांश मानिस सपना देख्छन् । कोहीले बिहान वा प्रसंगवश देखेको सपनाको चर्चा गर्छन् । कोही त 'यस्तो भएको हुनाले यस्तो देखेको वा देखाएको होला' भन्ने अन्दाज पनि गर्छन् । कसैले 'अब यस्तो हुन लाग्यो वा हुनलाई मैले यो सपना देखें' पनि भन्ठान्छन् ।

रामायण, महाभारत, गीता, वेदमा मात्र होइन, कृष्ण जन्मँदा होस् या क्राइस्ट, बुद्धले ज्ञान प्राप्त गरेको रात या मायादेवीले बुद्धलाई कोख गर्भदानको समयमै होस्, प्रशस्त सपनाको चर्चा छ ।

नारायण गोपालको स्वरमा यस्तो छ गीत- 'केही मीठो बात गर, रात त्यसै ढल्किँदै छ, भरे फेरि एकान्तमा रुनु त छँदै छ । रमाइलो कुरा गर, सपनाको कुरा : सँगसँगै बिताएको सम्झनाको कुरा गर ।' बुद्धले देख्नुभएका पाँच सपनाले उहाँको जन्म, कृति, कर्म, लक्ष्य अनि उद्देश्य देखाएको बारेमा कतिलाई थाहा होला ? यसरी हरेक दिन सित्तैमा प्राप्त हुने ब्रह्माण्डकै सबभन्दा महत्वपूर्ण चिजप्रति जिज्ञासा नराख्दा मानिस कष्टमा पर्दछ ।

हाम्रो देशको एउटा वायुसेवा कम्पनी जसले आफ्नो सेवा उत्कृष्ट सञ्चालन गरिरहेको छ । करिब चार वर्ष पहिले त्यस कम्पनीको जहाज दुर्घटनाको चार दिनअघि मैले सपनामा जहाज उडाउँदै गर्दा स्थितिमा ध्यान नपुऱ्याउँदा दुर्घटना भएको देखेको थिएँ । त्यस कम्पनीमा कार्यरत मेरा साथी कृष्ण घिमिरेलाई मैले तत्काल यस्तो कुरा सुनाएँ । अनि, हामी चिया पिएर छुट्टियौँ । उनी कार्यालय गए ।

चार दिनपछि बिहानको समयमा जहाज मैले भनेकै प्रकारले दुर्घटना भयो । उक्त कार्यको उद्धार तथा

व्यवस्थापनमा कृष्ण निरन्तर खटिनुपय्यो । मैले सपना भन्दा न कृष्णले पत्याए न त कम्पनीका कसैले चासो दिए । उनीहरूले यस्तो व्यवहार गर्नु स्वाभाविक पनि हो । कसैले जिज्ञासा नराख्ने अवस्थामा उनीहरू पनि पृथक् छैनन् । प्रगति जन्मने बेला पनि निरन्तर सपना देखें । त्यस बेला हामी अस्पतालमै डेरा जमाएर बसेका थियौं । डाक्टरहरू सपनाका कुरामा विश्वास पनि गर्दैनन् । आफू र आफ्नो आत्मालाई सपनामार्फत कसरी चिन्ने भन्ने एउटा कार्यशाला टिचिङ हस्पिटलमा आयोजना भएपछि धेरैका आँखा खुला भए । हामी एक मात्र छोरी चाहना, प्रेम अनि आवश्यकताले पाएका हौं । खुसी हुँदै प्रगतिलाई लिएर आयौं, कुपन्डोलमा ।

सपनामा सकारात्मक जिज्ञासा मात्र राख्नाले पनि धेरै लाभ हुने मेरो अनुभव छ । कार्यक्रम, तालिम वा कार्यशालामा म कैयौं व्यक्तिलाई सपनाको छलफल गर्ने गरेको भेट्छु । कैयौंले मलाई आफ्ना सपनाको अनुभव बाँड्नुभएको छ । कतिले प्रश्न पनि सोध्नुहुन्छ, कतिले विश्वास जनाउनुहुन्छ । यी त मानव स्वभाव नै भए । तपाईंलाई मेरो भन्नु यही छ कि सपनालाई जिज्ञासा भएर ध्यान दिनुहोस्, यसले तपाईंमा परिवर्तनका लागि मद्दत गर्छ ।

अर्को महत्वपूर्ण कुरा, तपाईं यो जिन्दगी वा ब्रह्माण्ड सृष्टिप्रति पनि चासो राख्नुहुन्छ, भने सपनाले तपाईंलाई मद्दत गर्नेछ । यो ज्ञान तपाईं स्वयम् उपलब्ध छ । यसका

लागि आफ्नो हिसाब, पिसाब र निसाफ सफा राख्नुपर्छ । यी कुरा के हुन् भन्ने जिज्ञासा तपाईंको मनमा आएको छ भने हिसाब भन्नेबित्तिकै जन्मेदेखि उसको कारोबार वा लेनदेन हुन्छ, जसमा उसको सहभागिता कर्मले गर्छ । आजको समयमा मानिस दिनेभन्दा पनि लिनेमा प्रतिबद्ध छ । मुठी कसेर राख्छ । सपनाको सहयोग लिन जिन्दगीको लेनदेन सफा हुनुपर्छ । दोस्रो कुरा, पिसाब भनेको व्यक्ति विकाररहित हुनु महत्वपूर्ण छ । प्रत्येक व्यक्ति जीवन अगाडि बढाउँदै गर्दा, व्यवहार-कारोबार गर्दा चेतनामा विकार उत्पन्न हुन्छ, तिनलाई निर्मूल पार्नुपर्छ, जिज्ञासु भई सपनालाई काममा लगाउन । अन्तिममा निसाफ पर्दछ । के हो निसाफ ? जन्मेको दिनदेखि आकास, वायु, अग्नि, जल, जमिन र जीवनको सहयोग आवश्यक छ । मानिसलाई अन्तिम दिनसम्म सहयोगबापत उसले पनि तिनलाई निसाफपूर्ण सहयोग प्रदान गरेको छ कि छैन भन्ने हो । सपनाको मद्दत लिनु छ भने प्रत्येक चिजमा उसले निसाफ गरेकै हुनुपर्छ अन्यथा जिज्ञासु भए पनि सपनाको सहयोग लिन सक्दैन ।

यी भए हिसाब, पिसाब र निसाफका कुरा । जीवनको फिक्री नभएका, कागजको ठूलो डिग्री प्राप्त गरी आधुनिक अज्ञानको ज्ञान बाँडिरहेका मानिसलाई यो उपलब्ध छैन । जति सजिलो मानिस त्यति सहजै ज्ञान ।

महान् आविष्कारकहरू अधिकांशले सपनाको सहयोगमा काम गरे। कैयौं दुर्घटनाको सपनामार्फत अगाडि नै जानकारी हुन्छ। मानिसले मृत्यु अगाडि नै थाहा पाउँछ। तैपनि, जिज्ञासु नबन्दा सबै कुरा भए पनि केही नभएजस्तो छ मानिस।

संसारका महान् नेता तथा आध्यात्मिक गुरुहरूको जीवन-कथालाई नियाल्ने हो भने सपनाको कुरा अवश्य भेटिन्छ। उनीहरू सपनामा जिज्ञासा राखेर कसरी त्यसकै सहयोगमा महान् बने, सपनालाई काम लगाए र त्यसको लाभ 'बहुजन हिताय' बाँडे भनेर। तपाईं पनि बिपनाभन्दा सुन्दर सपनालाई काम लगाई जिज्ञासु बनी नामी, दामी अनि शानदार बन्न सम्भव छ।

जिज्ञासु बनी लेख्दा

जिन्दगीका धेरै वर्ष बिताइसक्दा परीक्षा पास मात्र गर्न अध्ययन अनि लेख्ने बानी पऱ्यो। आफैँ केही लेखौं, अभिव्यक्त गरौं भनेर न कहिले जिज्ञासा पलायो न त कसैले उक्सायो नै। कक्षा ७ मा पढ्दा अटोग्राफ भर्ने चलन थियो। यो ०४८ सालतिरको कुरा हो। चलचित्रका नायक-नायिकाका नाम लेखिन्थ्यो। बस् ! नयाँ काम केही छैन।

२०५५ सालपछि जिज्ञासु बनी दैनिकी लेख्न थालें । त्यसमा पनि त्यस्तै कुरा उल्लेख छन् । बिहान कति बजे उठें, के गरें, को-सँग भेटेर के भयो ? तिनमा बढी नकारात्मकता भल्किन्छ, जिज्ञासा पटककै नभएको । डायरीका पानाभर अक्षर मात्र । ०५८ सालको दसैँमा प्रभाले प्रेमप्रस्ताव गरेपछि भावनामा परिवर्तन भएछ । यसका साथै पत्रकारिता तालिममा प्रशिक्षकले 'बारम्बार लेख्नु, लेखाइमा डुब्नु भन्नुहुन्थ्यो' । तर, कसरी त्यस्तो हुन्छ ? तरिका कसैलाई थाहा नभएरै होला ।

जिज्ञासु कसरी हुने भन्ने विषयमा केही कक्षा वा समय अभ्यास गराएको भए सम्भव पनि थियो कि ! अधिकांश शिक्षकले त्यो बेला घटनाको वर्णन वा काल्पनिक विषयमा लेख्न सिकाउँथे । आज पनि त्यस्तै छ अवस्था । केही कविता, केही लेख, केही समाचार लेख्न सक्ने भएँ । तर, गतिलो काम लाग्ने कुरा केही छैन । अहिले महसुस गर्दै छु कि सकारात्मक उन्नति हुने जिज्ञासु लेखाइ नभएसम्म त्यो पूर्ण लेख नहुने रहेछ ।

आफ्ना ती लेखाइ काम लाग्ने भएका छैनन् भन्ने थाहा पाउन पाँच वर्ष नै लाग्यो होला । बोल्ने अभ्यासका साथै केही तालिम पनि लिएको हुनाले ०६६ सालसम्म लेख्नुपर्ने आवश्यकता पनि महसुस गरिनँ । त्यो बेला बल्लतल्ल उत्सुकताले घचघच्यायो र पच्यो हातले

कलम समाएर लेख्न । अहिलेसम्म भएका कुरालाई लेखेर निसाफ गरौं भन्ने चाहना थियो । पहिलो पुस्तक 'माल पाएर चाल नपाएका मित्रलाई पत्र'मा आफ्नै जीवन भयोगाइलाई जस्ताको त्यस्तै राख्दा अधिकांश पाठकले राम्रो माने । केहीलाई अपुग विषयमा अगाडि समेट्ने आकांक्षा भएर आयो । कतिपयले लेखिएकै विषयमा यस्तो-उस्तो हुनुपर्ने प्रतिक्रिया दिनुभयो । समग्रमा पहिलो कृति भएका कारण सबै विषय अटेका रहेनछन्, मैले जिज्ञासु भएर महसुस गरें ।

पाँच जना पात्रले कसरी सीप सिकेर सफल हुँदै आनन्दको जिन्दगी प्राप्त गरे भन्ने कथात्मक शैलीको मेरो दोस्रो कृति 'सीप अनि सफलतासँगै आनन्द' पनि आफ्नो अनुभवमा आधारित रहेर नै मैले लेखेको थिएँ । राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे अनि श्रीमती महाकाली घिमिरेले बिहानीपख सर्वोच्च शिखर सगरमाथा अवलोकन गर्ने जहाजमा बसेर सगरमाथाको सम्मुखमै यसको विमोचन गर्नुभएको थियो । जहाज चढेर आकाशमा कृति विमोचन गर्ने रमाइलो समारोह थियो त्यो । यसअघि यस्तो कार्य कसैले गरेको मलाई थाहा थिएन । ९५ वर्षका राष्ट्रकवि र पत्नी गदगद हुनुभयो । उहाँहरूलाई गौरीशंकरलगायत हिमालको अवलोकन भ्रमण गराएर कृति विमोचन गराउनु मेरो लगभग अन्तिम उपहार-भेट होला उहाँहरूलाई ।

‘इन्स्पिरेसनल हिलिड एट लाइफ’ तेस्रो पुस्तक हो । मूल रूपमा प्रभाले लेखेकी हुन् यो कृति, मैले सघाएको छु । यस पुस्तक तेस्रो र तेह्रौं वर्षमा लेखिएको हुनाले ३१३ रुपियाँ मूल्य राख्यौं । मलाई अंग्रेजी बोल्न राम्रो लाग्ने, लेखाइमा प्रस्ट नहुँदा आवाज रेकर्ड गरी प्रभाले नै भाषा शुद्ध बनाइन् । उनको जीवन भयोगाइले अरू महिलालाई उत्प्रेरणा होस् भन्ने चाहना थियो हाम्रो । यस पुस्तकमा गाह्रो पर्दा पनि आफ्नो नित्य कर्मलाई जिज्ञासु भई प्रेमपूर्वक पूरा गरे जीवन सहज हुन्छ भन्ने सन्देशका साथ सारांशमा हाम्रो कठिन समयबारे यथार्थ उल्लेख गरेका छौं । समग्रमा १२३ रुपैयाँ मूल्य राखिएको पहिलो पुस्तक ‘मित्रलाई पत्र’मा कसरी हाम्रो जिन्दगीको कथालाई रसिलो, सुन्दर र दुःखलाई पनि आनन्दको सहयोगी बनाउन सकिन्छ भन्ने उल्लेख छ । दोस्रो पुस्तकले नेपाललाई गरिब राष्ट्र अनि आफैँलाई दरिद्र ठान्ने व्यक्तिहरूलाई देश कति सुन्दर छ, हामी कति भाग्यमानी छौं, कर्मले हामी राष्ट्रलाई कस्तो बनाउन सक्छौं भनी उल्लेख छ । अन्तिम पुस्तकको ध्येय जीवन, जगत्प्रति जिज्ञासु बनेर कसरी व्यवहार गर्न सकिन्छ भन्ने छ ।

यो कृतिसहित यसअघिका तीन पुस्तक लेख्नुको खास उद्देश्यचाहिँ बजार प्रशस्त दुःख, पीडा, वेदना, रोग, तनावका पुस्तक र समाचार तालिमले भरिएका छन् । यसबीच जिज्ञासु बनी ध्यान दिनुपर्ने अरू कुरा पनि छन् ।

है भन्ने हो । अर्को महत्वपूर्ण सन्देशचाहिँ सबै ठाउँमा म पुगेर सुनाउन-भन्न सक्दिनँ, सञ्चारको युग छ, पैसा नै बनाउनु भन्ने हाम्रो लक्ष्य छैन तर ज्ञान बाँड्नु अनि समाजमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनु हाम्रो उद्देश्य भएको हुनाले यी पुस्तकहरूको लेखन भएका हुन् ।

मूल्य जति राखे पनि यी पुस्तक आधाभन्दा बढी वा अधिकांश उपहार दिएर सकियो । अब पनि यस प्रकारको कामलाई हामी निरन्तरता दिन्छौं । मलाई यो संसार एउटा डेरा वा घुम्न आएको रमणीय स्थानजस्तो लाग्छ । यहाँ मेरो केही छैन र अर्को कोणबाट सबै मेरा लागि नै हुन् । सबै आफन्त यिनै कुरामा जिज्ञासु भएर लेख्ने, बोल्ने वा व्यवहार गर्ने हो भने लक्ष्यमा पुग्न सहज हुन्छ ।

पहिलो पुस्तक मात्र लेख्ने मेरो विचार अब आएर फराकिलो हुँदै छ । म जति जिज्ञासु हुँदै छु उति लेख्नु र व्यक्त गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस हुँदै छ ।

आधुनिक ध्यान-विधि

गत वैशाख १० र ११ गते धुलिखेल अनि भक्तपुरको खरिपाटीमा शिक्षकहरूका लागि दुई कार्यशाला आयोजना भएको थियो । त्यहाँ मैले खेल, प्रवचन, अभ्याससँगै आधुनिक ध्यान गराएँ । दुवै कार्यक्रममा करिब एक सयजति

शिक्षक-शिक्षिकाको उपस्थिति थियो । कार्यक्रम गज्जब भयो भनी अधिकांश सहभागी र आयोजक विद्यालयका प्रधानाध्यापकले भन्नुभयो ।

के गरेको थिएँ मैले त्यहाँ ? आधुनिक ध्यान-विधि के हो ? अत्याधुनिक तरिका सजिलो ध्यान-विधि छ । यो पहिला हाँसेर एकअर्कालाई भेट्ने, फटाफट हिँड्ने, हात मिलाउने वा नमस्कार भन्ने, अनुहार हेरेर अनि केही समय शरीरका प्रत्येक अंगलाई अभ्यास हुने प्रकारबाट व्यायाम गराउने अनि शान्तसँग भुइँमा वा कुर्सीमा बसी मेरुदण्डलाई सीधा अनि टाउकोलाई पनि सोभो राखी पहिला शरीरका सबै अंगलाई खुसी भई धन्यवाद दिने अनि जन्म दिने अभिभावकलाई सम्भेर धन्यवाद दिने, बितिसक्नुभएको भए श्रद्धाभाव राख्दै परिवारका अभिन्न सदस्यलाई पनि धन्यवाद दिने ।

अक्षर चिनाउने वा ज्ञान-शिक्षा दिने गुरुबा, गुरुआमाका साथै मित्रलाई पनि धन्यवाद दिने, आफूलाई सघाउने प्रत्येक व्यक्तिलाई धन्यवाद दिएपछि कोहीसँग नरमाइलो वा मनचित्त दुखेको छ भने गल्ती जसको भए पनि आफैँसँग क्षमा माग्दै व्यक्ति र घटनालाई माफी दिने ।

संसारभरका प्राणी, वनस्पति र मानिसको साथी हुँ भन्ने भावना जगाउने, केही जिज्ञासा आफैँमा राख्ने : जस्तै, म को हुँ ? मेरो जीवनको उद्देश्य वा जन्मको कारण

के हो ? मेरो पेसा, सेवा वा अध्ययन वा कर्मको लक्ष्य के हो ? अनि, जीवनकै लक्ष्य के हो ? केही पल यिनमा रहेपछि जिम्मेवारी बोध गर्न सक्रिय हातलाई धर्तीमा राख्दै म आफूलाई प्रत्येक दिन असल बनाउँछु, जन्म दिने अभिभावकलाई सुख दिनेछु, समाजसेवामा मेहनत गर्नेछु, राष्ट्रलाई टेवा दिनेछु, ब्रह्माण्डमा रहेका प्राणी, वनस्पतिलाई सहयोग गर्नेछु भनी जिम्मेवार बनाउने अनि फेरि अन्त्यमा आआफ्नो आध्यात्मिक अभ्यासअनुसार हातलाई नमस्कार मुद्रामा जोडेर फैलाई वा छातीमै राखेर समेत अभिभावक अनि भगवान्, ईश्वर, गुरु, परमेश्वर, अल्लाह, गड वा गड, नेचरलाई धन्यवाद या आशीर्वादको प्रार्थना गर्ने, समय, स्थान, आयोजक वा सहगोगीलाई धन्यवाद दिँदै बाँकी समय उमंगले भरिपूर्ण हुनेछ भनी कामना गर्दै हातले आँखा रगडेर सेक्ने, आफ्ना हत्केला हेर्ने, चुम्न पनि सकिन्छ । अनि, हात र खुट्टाका औंलाहरू चलाउँदै आँखा खोलेर वरिपरि कोही हुनुहुन्छ भने अत्यन्त मित्रभावले उहाँलाई हेर्ने, साथै हृदयबाट आँखा खोलेर धन्यवाद दिई आधुनिक ध्यान सक्ने ।

समय अभाव हुँदा ३-५ मिनेटमा यी सबै कार्य गर्न सकिन्छ । समय छ भने यसको उचित अवधि २२ मिनेट हो । कहिलेकाहीं यो ध्यानलाई हामीले एक घन्टाभन्दा बढी पनि प्रयोग गरी हेर्छौं । तर, मानिस जिज्ञासु छैनन् भने

जति घन्टा गरे पनि लाभकारी हुँदैन । समयको बर्बादी मात्र हुन्छ । हुन त त्यस मानिसले समयलाई चिनेकै पनि हुँदैन । के उपयोग ? के बर्बादी ? तापनि, जिज्ञासु भई उचित तरिकाले ध्यान गर्नु सबैका लागि लाभप्रद छ ।

यो महत्वपूर्ण विषय हो । धेरैले प्रश्न पनि गर्नुहुन्छ । अरू विधिसँग दाँज्नु पनि हुन्छ । कहिलेकाहीं को-बाट सिक्नुभयो भनी धेरैले प्रश्न गर्नुहुन्छ । मलाई स्वाभाविक लाग्छ, मेरो उत्तर छोटो हुने गर्छ- असल कुरा धेरैबाट सिकेको छु तर यो विधिलाई हजारौंपटक अभ्यास गर्नाले आफैँ एउटा नयाँ विधिका रूपमा जन्मेको छ । आधुनिक ध्यान-विधिको यो यात्रासम्म कसरी आइपुगे म ? मेरा अनुभव अत्यन्त रोचक छन् । हजुरबा धार्मिक हुनुहुन्थ्यो । उहाँ खुला आध्यात्मिक हुनै नसकी बित्नुभयो । मावली हजुरआमा पूरै आध्यात्मिक, उहाँमा विद्यालय-शिक्षाको अध्ययन थिएन तर आधुनिक जगत्का लागि उहाँ गतिलो अभिभावक नेता, जिज्ञासु प्रिय अभिभावक हुनुहुन्थ्यो । सानोमा केही वर्ष उहाँले मलाई मायाले हुर्काउनुभयो ।

गाउँमा वा मावली दुवैतिर देवीथानमा पूजा हुन्थ्यो । कक्षा ५ मा पढ्दा केही साथीको लहैलहैमा देवीथानमा छिरेर भजन गरिन्थ्यो । बुवा पाठी-पूजा वा भयोग दिन जाँदा संगै जान्थे । मावल बस्दा संसारी-पूजा हुन्थ्यो । बास पनि जंगलमा । भाँडा बोकेर हामी त्यही पकाएर

खान जान्थ्यौ र भिरालो वनमा भाँडा गुडाएर रमाइलो पनि गथ्यौँ । समग्रमा वातावरण जल, जमिन र जंगल अनि अन्न र पशुको पूजा भएको रहेछ त्यहाँ ।

दसैमा एक जोर लुगा हुन्थ्यो । टीका लगाइन्थ्यो । तिहारमा देउसी-भैलो र पिड । गाउँमा अरू उत्सव पनि थिएन । त्यसको आवश्यकता पनि महसुस हुँदैनथ्यो । जिज्ञासाको चाहना नै रहेनछ त्यस बेला । आलु चाहियो भने हाटमा कोदो लाने साटेर ल्याउने, बाटामा देवीथान, देउराली र नारायणथान पर्दथ्यो । बजारमा वरिपरि घन्टा भुन्ड्याइएका भुइँमा अबिर लगाएका मन्दिर हुन्थे । मलाई सहरका महँगा देउता होलान्जस्तो भान पर्दथ्यो । त्यो बेलासम्म ध्यान, ज्ञान र जिज्ञासा पटककै थिएन । आमा-बा, हजुरबा-हजुरआमा, मामा-माइजूले टीका लगाइदिँदा टन्न आशीर्वाद दिनुहुन्थ्यो । सबै कुरा त्यही थियो ।

कक्षा ६ मा पढ्दाको कुरा, स्कुलबाट घर फर्कँदा अजीवको नाग बाटो ढाकेर बसेको देखें । तर, के हो भनी मैले भेउ पाइनँ । त्यसको केही समयमै काठमाडौँ पुग्ने संकेत थियो कि त्यो नाग ? प्याफल बस्दा धार्मिक कार्यमा सहयोगीका रूपमा जान्थे तर जिज्ञासु भई केही कार्य गरिनँ । बरु भएको कुरा अरूलाई बाँड्न थालें । पत्रकारिता तालिमपछि सत्य के रहेछ भनी खोजी भयो । तब विभिन्न स्थानमा जान थालें । त्यसमध्ये आत्मज्ञान प्रचार संघले

सत्य, पवित्र ज्ञान र विशेष गरी जिज्ञासा बढाउन ठूलो मद्दत गर्‍यो । म त्यहाँ आगो निभाउने सिलिन्डर बेचन र कार्यक्रम हुँदा सेवा गर्न केही समय गएँ ।

यसैबीच सन् २००४ को अन्त्यतिर राँचीमा अन्तर्राष्ट्रिय युवा मेलामा सहभागी हुन पोखराको रविराज बसौलाको साथमा मोटरसाइकल चढेर वीरगन्जसम्म गयौँ । द्वन्द्वको बेला राजमार्गका धेरै ठाउँ बन्द । बम पनि राखिएको । त्यस्तै अवस्थामा वीरगन्ज पुगियो । हामी वीरगन्जबाट थप सात जना भएर राँची पुग्यौँ । त्यहाँ आर्ट अफ लिभिङको कक्षामा बस्दा मज्जा आयो । त्यहाँबाट फर्केर आएपछि म ओसो, विकासानन्दका कार्यक्रममा जान थालें । त्यस बेला हाम्रो नोदन क्लब भन्ने संस्था ज्याठामा थियो । सुरेश पनि हाम्रो सदस्य थिए । उनले नै हामीलाई केही दिन अभ्यास गराए । भने- जीवनलाई गतिलोसँग अघि बढाउन अब ध्यानबाहेक अर्को उपाय छैन ।

म केही वर्षदेखि वाग्मती सरसफाइ अभियानमा सक्रिय थिएँ । म परिपक्व भइसकेको थिइनँ । काममा दबाव थियो । कहिलेकाहीं साह्रै तनाव हुन्थ्यो । म सन् २००५ को कार्यक्रम संयोजक हुँदा थप जिम्मेवारी भयो । एक दिन सपनामा वाग्मतीका रूपमा देवी प्रकट भएर भन्नुभयो- 'आफ्नो काम गर तिमीलाई म सहयोग गर्छु ।' म झल्क्यास्स भएँ । अचम्म ! मैले यो कुराको पनि त्यति ख्याल गरिनछु ।

मैले सन् २००६ देखि तालिम दिने ठाउँमा काम गर्न थालें । त्यहाँ ध्यान गराउनुपर्दा अर्को व्यक्तिको खोजी गर्नुपर्थ्यो । ध्यान गराउने मानिस कहिले ढिलो आउने त कहिले आए पनि सबैलाई प्रिय लाग्ने ध्यान नगराउने । मलाई महसुस कि यति त म पनि गराउन सक्छु । बरु उनी महिनावारी भएकालाई ध्यान गर्नुहुन्न भन्थे । मेरो विचारमा चाहिँ ध्यानीले चासो लिए कस्तो ध्यान अभ्यास गर्दा महिनावारीका साथै र विभिन्न रोग भएका व्यक्तिलाई सहयोग हुन्छ, स्वस्थ हुन्छ अनि बालक, वयस्क र वृद्ध यी तीनै उमेरकालाई पनि हुने खालको ध्यान गराउन पाए हुन्थ्यो भन्ने भयो ।

म निरन्तर यस्तो विधिको अभ्यासमा लागिपरें । सबै उमेर समूहका लागि हुने, बिहान, दिउँसो वा साँझ जुनसुकै समयमा पनि गर्न मिल्ने, छोटो, सजिलो र नतिजा राम्रो भएको ध्यान-विधिको खोजीमा लागें । अन्ततः यही विधिको प्रयोग गरी खुसीसाथ कैयौं व्यक्ति अगाडि बढिरहेका छन् ।

म प्रकृति पूजामा विश्वास गर्छु । सेवा, कर्मदानमा मेरो आस्था छ । मानिसलाई ईश्वरको अर्को रूपमा पाउँछु । धेरैले बाटोमा भेटेर वा माटोलाई ढोगेर आशीर्वाद दिएका छन् । मैले दिएको ज्ञान र अभ्यासको आशीर्वाद नै मेरो उपलब्धि हो । फेरि यो ध्यान-विधि म अभ्यास गर्छु-गराउँछु । म यहाँ धर्तीमा केही दिनको पर्यटक बनी आएको हुँ । यहाँ मेरो के छ र भन्नु !

प्रगति जन्मने बेला अर्को नागले ध्यान गर्ने कोठामा दिएको दर्शन सम्झन्छु- मैले भान्जाहरूलाई पनि देखाएँ । यसपालिको दसैँमा लाडटाड पदयात्रामा जाँदा ठूलो स्याब्रुमा बसेको थिएँ । मध्यरातमा होला, खुट्टा पछाडि फर्केको, सेतो गाउन लाएकी, अर्धबैसे महिला कोठामा अर्धदृश्य आउँदा मैले आफ्नो बाटो लाग्न अनुरोध गरेँ । उनी बिनाविवाद अलप भइन् । अभै जिज्ञासु भएर आनन्दसँग आधुनिक ध्यान-विधिको अभ्यासमा निरन्तर लागि रहेछु । जीवन-मुक्तिको लक्ष्यमा फुर्तिलो यात्री हुनुमा बेग्लै अनुभव छ ।

तालिम दिने व्यक्ति र संस्था

संघसंस्था कैयौं व्यक्ति मिलेर विधि-विधानमा सहमति अभ्यास गरी सञ्चालन हुने हुँदा संस्थाभन्दा व्यक्ति नै महत्वपूर्ण हुन्छ । जसरी देश भन्नेबित्तिकै जनताको अनुहार, कर्म अनि व्यवहारको सीपले चिनिन्छ । तालिम लिने र दिने प्रत्यक्ष व्यक्ति हुन्छन् । संसारभर आज तालिम कार्यशाला, गोष्ठी, रिट्रिट र विभिन्न नाममा सञ्चालन भइरहेका छन् ।

मैले जिज्ञासु भएर सुरुमा युवाका लागि आधादिने, एकदिने र बिस्तारै २/३ दिनका तालिम आयोजना गरेँ ।

तर, त्यति प्रभावकारी हुन सकेका थिएनन् ती तालिम । सुरुमा यस्तै हुने रहेछ । कतिपय कुराको ज्ञान र पत्तो नहुने । त्यसपछि मैले साहसिक गतिविधिसहित समूह निर्माण गर्ने खालका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने संस्थामा एक वर्ष काम गरें । त्यस्तो कार्यक्रममा प्रभावकारिता बढाउन सकिने, धन आर्जन पनि हुने देखी त्यसपछि नोदन क्लबमार्फत तालिम दिने काममा मेरो गति बढ्यो । अरू संस्थाले मात्र होइन, व्यक्तिले नै पनि मलाई निम्ता गर्न थाले ।

हाम्रो समूह प्रत्यक्ष ५ र अप्रत्यक्ष १२ जनाको नियमित तालिम दिने सदन बन्यो । प्रशस्तै काम हुन थाल्यो । सन्तोष, अनिल, अर्चना, मदन आदि साथी तथा बहिनी कार्यरत थिए । टिम नोदन ०६७ सालदेखि अन्तर्राष्ट्रिय भइसकेको थियो । हाम्रो कार्यक्षेत्र पनि स्वदेशी सबै संस्थासँगै विदेशी संस्थालाई पनि गतिलो तालिम दिन सक्ने गरी विस्तार भयो । ०६८ सालमा प्रभा-रमण फाउन्डेसन स्थापनासँगै हामीले राष्ट्र-निर्माण अभियानलाई मूलरूपमा अधि सायौं । हामी आज यही काममार्फत लक्ष्यतर्फ लम्किरहेका छौं । राष्ट्र-निर्माण भनेको यहाँका मानिसको व्यक्तित्वको सम्पूर्ण विकास हो- स्वस्थ शरीर, जिज्ञासु अनि सकारात्मक मन गरी लक्ष्यतर्फ अगाडि बढ्ने । स्टाफ कलेजले धेरै राम्रा तालिम आयोजना गर्छ ।

तर, व्यावहारिक प्रभावको प्रतिशत खोजी गर्ने हो भने भेटिँदैन होला । यसबाट समय, सामग्री र जिन्दगीको नास भएन र ?

मैले केही वर्षसम्म मानव स्रोतसाधन 'हायर' गर्ने तथा तालिम दिने संस्थाको स्रोत-व्यक्तिका रूपमा काम गरेँ । धेरै उल्लेखनीय भयो । मेरो मनमा सधैं खट्किरहने कुरा भनेको संस्थाका मुख्य व्यक्तिमा के, कस्तो तालिमले भोलि प्रभाव पार्छ ? उहाँहरूमा ज्ञानप्रति जिज्ञासा नै नहुने । बरु आफ्नो संस्थाको नाम वाचन गरिदिन आस राख्ने अनि फिस दिने बेला धेरै अलमल गर्छन् । त्यस्तो संस्थामा पछि पनि केही कामको आशा राखेर फोन गरे मलाई । तर, प्रस्ट जवाफ फर्काएँ मैले- मैले जानेको र सहभागीले खोजेको समयमै भनेजति फि लिएर गतिलो तालिम गर्नुहुन्छ भने हेरौं, नभए धन्यवाद ।

मैले पछिल्लो समय फेसबुक, पुस्तक, युट्युबका भिडियो अनि साथीहरूको बखानबाट प्रभावित भई अवसर प्रदान गर्ने कैयौं संस्था तथा व्यक्ति भेटेको छु । कर्मचारी वा सहभागी धेरैको अवस्था दयनीय छ । अनुहारमा हाँसो झल्किँदैन । जीवन बुझाइको व्यावहारिक रस भेटिँदैन । यस्तोमा तालिमको नाममा फि लिनु भित्तामा तस्बिर देखाएर वा हलमा मन्तव्य दिएजस्तै हुन्छ । त्यसैले आफ्नै हितका लागि भए पनि तालिम दिने व्यक्तिले सिकाउने

कुरा व्यावहारिक रूपमा आफूमा लागू गरौस् अनि मात्र सिकाउनु बेस । कति संस्था र व्यक्तिलाई तालिम फेसन भएको छ । दर्शन र सिकाइ केही छैन । खालि कागज-चित्र र प्रदर्शनमा मात्र सीमित छ ।

स्कूल, क्याम्पस र विश्वविद्यालय

एउटा सानो गाउँ जाँदा जंगल पार गरेपछि नजिकै चिटिक्क परेको ठूलो सहर रहेछ । गाउँका बासिन्दा विभिन्न इलम गर्छन् । कोही खेतीपाती, कोही पशुपालनमा छन् । एक परिवारको व्यवसाय भने टोपी सिलाएर डोकोमा राखी सहरमा बेच्न जाने रहेछ । हरेकपटक टोपी बिक्री गर्न जाने व्यक्ति जंगलको बीचमा पर्ने बर-पीपल चौतारोमा बिसाई आराम गर्दोरहेछ । कहिले त भुसुकै निदाउने, बिउँभिँदा त बित्यास ! बाँदरले सबै टोपी लैजाँदा रहेछन् । उसले सुरुमा डर देखाएर टोपी फिर्ता लिन खोज्यो । तर, सम्भव भएन । विचार गर्‍यो कि के गर्दा बाँदरले टोपी देलान् ?

उसले टोपी लगाइरहेको थियो । अधिकांश बाँदरको टाउकामा पनि टोपी पुगेको थियो । बाँदरहरू खुसी देखिन्थे । उसले त्यही बेला जुक्ति रच्यो- आफूले लगाइरहेको टोपीमा दाहिने हात लग्यो । बाँदरले पनि त्यसै गरे ।

त्यसपछि आफूले टोपी फ्यात्त भुइँमा फ्याँक्यो । बाँदरले पनि टोपी रूखबाट भुइँमा फ्याँके । व्यापारीले ती टोपी बटुलेर डोकामा हाली सहरतिर बिक्री गर्न लग्यो । ऊ टोपी बेचेर आनन्दका साथ घर फर्क्यो । एवरीतले उसको छोराले पनि टोपी बेचेरै गुजारा चलायो ।

अब नातिको पालो थियो । हजुरबाले वा बुवाले जस्तै गरी डोकोमा टोपी हालेर सहर जाँदा जंगलमा बाँदरले खोसे । त्यहाँ ढेंडु मिश्रित बाँदरको समूह थियो । नाति व्यापारीले आफूले लगाएको टोपी भुइँमा फ्याल्यो । तर, बाँदरले फालेनन् । बरु उल्टै एउटा ह्यान्डसम ढेंडु आएर नाति व्यापारीको गालामा भापड हान्दै बोल्यो- 'हामीलाई इन्सल्ट हुने गरी अन्डरइस्टिमेट नगर्नु । हामीले पनि चाहिनेजति जानकारी एवं सीप सिकिसकेका छौं । तिम्रा पुर्खाजस्तै हाम्रो पनि परिवार अनि सिकाउने अग्रज छन् ।' तब नाति व्यापारी खाली डोकोमा निराशा मात्र बोकी घर फर्क्यो ।

स्कूलको शिक्षा बालबालिकाको बुद्धि विकासका लागि एक नम्बरको महत्वपूर्ण हो । तर, यो कुरामा बुझ्न पचाएर अधिकांश स्कूल हात धोएर पैसा कमाउन लागेका छन्- ती चाहे बोर्डिङ हुन् वा सरकारी ट्रस्टका या त सामुदायिक । अन्तर्राष्ट्रिय शिक्षा नाम मात्रैको छ । कुनै गतिलो नभएपछि अरू सबै कुरा गजब भए पनि केहीले

काम गर्देन । पछिल्लो समय देशकै महँगो एउटा विद्यालय अवलोकन भ्रमणमा जाने अवसर मिल्यो । स्कूलको भवन अत्यन्त सुन्दर ! त्यहाँ जबसम्म मैले शिक्षक वा प्रशासक भेटिनँ तबसम्म म निरन्तर प्रभावित भइरहें । मैले प्रधानाध्यापक र केही शिक्षकलाई भेटेर वार्ता सुरु गरेपछि लाग्यो कि यहाँ नआएकै भए मन शान्त हुने रहेछ । त्यस्तो कन्तबिजोग मानसिक अवस्था लिएर महँगो विद्यालय सञ्चालन भइरहेका छन् । अचम्म त भन्नु यो छ कि विद्यार्थी भनेजति भर्ना नहुने । कक्षा-कोठा तथा सामग्री अभाव भेलिरहेका विद्यालयको यहाँ के चर्चा गर्नु !

म केही महिनाअघि आध्यात्मिकता अध्यापन हुन्छ भन्ने ठानेर बुढानीलकण्ठको एउटा विद्यालयमा विद्यार्थी-शिक्षक भेट्न पुगें । त्यहाँ पनि हालत त्यस्तै भेटें-देखें/भयोगें । अब उपाय के त ? अविद्याको विद्या रटाइरहेका विद्यालयलाई मेरो जुक्ति ठीक नलाग्नु स्वाभाविक हो । तपाईं जिज्ञासु हुनुहुन्छ र परिवर्तन चाहनुहुन्छ भने बालबालिकालाई तपाईं जस्तो इच्छा गर्नुहुन्छ त्यस्तो बानी पारेर सिकाउन सक्नुहुन्छ । उनीहरूलाई निस्वार्थ स्वीकार गर्नुहोस् । नानीहरूलाई जिज्ञासु बनाउन शिक्षक पनि पहिला पारंगत जिज्ञासु र खुसी अनि अवस्थामा आनन्द भएको हुनुपर्छ । नभए देशमा अन्य कैयौं काम त्यसै छन् । हली नै नपाइने अवस्था छ । असल नागरिक बनी संसारकै सेवा गर्न सक्ने

बालकलाई बिगानै अधिकार ती शिक्षकलाई छैन ।

अहिले पढाएका विषयबाहेक दुईवटा अतिरिक्त विषय आजदेखि नै थप्नुहोस्- एउटा, जिज्ञासु र खुसीसाथ आध्यात्मिक अभ्यास । अर्को, खेलकुदका माध्यमबाट व्यावहारिक आविष्कारक बन्ने । तपाईं बुझ्की हुनुहुन्छ भने मेरो तात्पर्य बुझ्न सक्नुभयो होला अन्यथा जिन्दगी तपाईंकै हो, आफै निर्णय गर्नुहोस् ।

एउटा भेंडी-गोठ राखेको व्यक्ति फुर्सदमा शिकार पनि खेल्दोरहेछ । एकदिन भेंडा चरिरहेका थिए, ऊ शिकार खेल जंगलछेउ पस्यो । एउटा बघिनी दुईवटा डमरु लिएर छेउमा बसेको थियो । शिकारीले बन्दुक ताक्यो । बघिनी भाग्यो । दुईवटा डमरुचाहिँ शिकारीले समातेर ल्यायो । उसले डमरुलाई भेंडाका पाठासँगै हुर्कायो । प्रशस्त दूध खान पाए । शिकारीको माया पाएर हुर्कन थाले । भेंडीगोठाले शिकारी एक वर्षपछि भेंडा लिई त्यही जंगलमा आएर आराम गर्न लागेको थियो । भेंडाहरू चर्दै पर-परसम्म पुगे । बघिनीले यस्तो अवस्था थाहा पाई आफ्ना दुई बच्चा यही शिकारीले एक वर्षअघि लगेको पनि निश्चय गर्‍यो । अब भेंडाको शिकार गर्ने मनसायले बघिनीले भेंडा भएतर्फ झुम्टियो । सबै भेंडा भागे सिवाय तिनै दुई डमरु । बघिनीले खुसी हुँदै सन्तानलाई अँगालो हाल्यो । डमरु भने भ्याँ-भ्याँ गरेर उमकन खोजे भन् ।

डमरुले रूँदै बघिनीलाई भने- 'हामीलाई छोडिदिनु, सानै छौं नखानू प्लिज ।' स्थिति तनावपूर्ण भयो । बघिनी र डमरु दुवै रुन्छन् । बघिनी आफ्ना सन्तान भेटेकोमा तर उनीहरूले आफूलाई नचिनेकोमा भन्नु चिन्तित भयो । डमरुले सानैदेखि एक वर्षसम्म भेंडाको संगत गरेकाले आफूलाई भेंडै सम्भन्थे । त्यसैले बघिनीलाई नचिनेर 'खान्छे कि' भनी भ्याँ-भ्याँ गरी रोइरहेका थिए ।

क्याम्पसको अध्ययनले विद्यार्थीलाई भेडाजस्तै बन्न मद्दत गरेकै छ । विद्यार्थी आफू गरिखाने डमरु प्रजातिको बाघ भए पनि आफ्नै अज्ञान र संगतका कारण विचलित बनेका छन् । खुसी भएर मात्र कक्षामा छिर्नु अनि जिज्ञासु भई काम लाग्ने गरी विद्यार्थीलाई सिकाउनु, खुसी, उत्सुक र जिज्ञासु बन्न मद्दत गर्नु हो पढाउनेको भूमिका । हाम्रो डेराछेउ एउटा नाम चलेकै क्याम्पस छ, त्यहाँ केही महिनाअघि शिक्षकले सकारात्मक व्यवहार सम्बन्धमा तीन पृष्ठजति 'थिअरी' लेखाए अनि कण्ठ गर्न भने । अन्त्यमा 'परीक्षामा आउन सक्छ है यो' भने । ती शिक्षक कक्षा सकेर जानासाथ केटाकेटीले होहल्ला गरे । उनीहरूले 'मातृभाषा'मा एक/दुई गाली पनि शिक्षकको नाममा बाँडे । म यहाँ यस्तो व्यवहारको नियमित अघोषित दर्शक तथा श्रोता हुँ । दुःख पनि लाग्छ, लाखौं रकम खर्च भइरहेछ । एक-एक जनाबराबर सञ्चालक साहुजीहरूको

कमाइ बढिरहेकै होला । तर, विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षक अनि मूलतः समाजले के पाइरहेछ ? भयंकर करुणाको अवस्था छ, यो देशभर, अझ भनौं संसारभर ।

मलाई बोलाउने अधिकांश विद्यालय, स्कूल र क्याम्पसमा पुगें । म ज्ञान कतै पैसा लिएर कतै नलिई अनि कतै पैसा दिएर पनि बाँड्न आतुर छु । यही क्रममा काठमान्डु युनिभर्सिटी, पोखरा युनिभर्सिटी, त्रिभुवन युनिभर्सिटीका एमबीए र एमबीबीएसका केही कक्षाको अनुभव यहाँ उल्लेख गर्दै छु । पहिला एउटा सानो कथा-कुखुरा, हाँस र चीलको । कुखुरा र हाँस मिल्ने साथी थिए । उनीहरू सधैं संसारमा के परिवर्तन भइरहेछ ? यसमा चासो राख्ने । उनीहरूमा अरूमा भन्दा धेरै गुणा सीप विकास भएको थियो । सानोतिनो ठाउँमा उड्थे पनि । त्यही घुमिरहने चील देख्दा आफू पनि चरा प्रजातिको पखेटा भएको अनि अभ्यासले खुसी भए । सिके असम्भव केही छैन भन्ने मर्म उनीहरूले बुझेका थिए । चीलजस्तै उड्ने इच्छाले गर्दा उनीहरूले चीललाई भेटेर मज्जाले उड्न सिकाइदिन आग्रह गरे । पहिला त चीलले अस्वीकार गर्‍यो । ‘गाह्रो छ, धेरै मेहनत गर्नुपर्छ’ भनेर टार्न खोज्यो । कुखुरा र हाँस फरक किसिमबाट पनि मनाउन सक्ने भएकाले चीललाई फर्काई छाडे ।

चीलले पहिला थोरै थिअरी (सैद्धान्तिक पक्ष)

बतायो । अनि, उसले प्राक्टिकल गराउन थाल्यो । हाँस र कुखुरा दुई वर्षमा चीलजस्तै उड्न पारंगत भए । चीलले दीक्षान्त गरी शुभकामना दिई बिदा गयो । हाँस र कुखुरा कहिले जमिननजिक कहिले हिमाल र कहिले नदीका किनारामा पुगेर ताजा अन्न खाँदै फेसबुकमा राख्नका लागि स्टाइल-स्टाइलको तस्बिर खिचे । साँभ्र पुरानै निवास फर्के । अब घरपरिवारले हेर्ने दृष्टिकोणमा परिवर्तन आयो । चीलबाट तालिमको डिग्री लिएका, जस्तो पनि जति पनि उचाइमा उड्न सक्ने हाँस र कुखुरा थिए ती ।

चील एक वर्षपछि हाँस र कुखुराकै गाउँतिर चारो खोज्दै आइपुग्यो । चील यसपटक चल्लाको शिकार गर्ने विचार गर्दै थियो । केही चल्ला, जवान हाँस अनि कुखुरा एउटा गल्लीमा गफ गर्दै हिँडिरहेको देख्यो चीलले । यही हुलको एउटा चल्ला समात्ने विचार गरी हाँस-कुखुराको समूह गफ गर्दै गइरहेको स्थाननजिकै उड्न थाल्यो । उसलाई अचम्म लाग्यो- आफूद्वारा दीक्षित हाँस र कुखुरा अरू हाँस-कुखुरासँग गफ गर्दै थिए । चीलले नजिकै उड्दै उनीहरूको वार्ता सुन्यो । तालिमप्राप्त हाँस र कुखुरालाई सीप देखाउन अरूले आग्रह गर्दै थिए । तालिम लिएका हाँस र कुखुराले भने दोहोर्‍याई-तेहर्‍याई 'हामीलाई जसरी पनि उड्न आउँछ, दुई वर्ष चीलसँगै तालिम गरेको' भन्दै थिए । यथार्थमा चाहिँ एक वर्ष कुनै अभ्यास नगरेका

कारण हाँस र कुखुराले उड्ने आत्मविश्वास गुमाइसकेका थिए । खालि उनीहरूले गफ मात्र दिँदै गरेको चीलले थाहा पायो । आफ्नो दुई वर्षको मेहनत र विश्वासमा घात भएकोमा पीर बोकी चील अनन्त उड्यो । कुखुरा र हाँसले पनि गफ दिइरहे ।

एउटा कामको सिलसिलामा धूलिखेलमा चिकित्सा विज्ञान अध्यापन गर्ने डाक्टरसँग भेट भयो । ‘आजभोलि डाक्टर बनेकाहरू खुसी देखिन्नन्, उपचार गर्न र खुसी हुन तपाईंहरू योग, ध्यान वा यस्तै विधि सिकाउनु हुन्न’ भन्ने मेरो प्रश्नको उत्तरमा उहाँले ‘हामीले यो वर्षका लागि थिअरी प्रेजेन्टेशनमा पठाइसक्यौं, प्राक्टिकल गर्न हामीलाई पनि आउँदैन, समयमा नि हुन्न’ भन्नुभयो ।

समग्रमा दुई वर्ष जीवनको महत्वपूर्ण समयलाई लाखौं रकम तिरेर सत्यनास गर्नु ठूलै कुबुद्धि हो । खुसीसाथ जिज्ञासु भएर काम गर्न जीवनको फिक्री लिनुपर्छ । चाहिन्छ भने उत्सुक भएर अरू काम गर्दै डिग्री पनि लिनुपर्छ । मैले गर्ने प्रश्नको उत्तरमा धेरैले फलाना ठाउँबाट या देशबाट डिग्री लिएको भन्ने मित्रलाई अर्को पनि खास उत्तर दिन सक्षम बन्नुहोस् भन्छु । कुखुरा र हाँसले जस्तै तालिम वा डिग्री लिएको भनेको उस्तै हो । ‘म यस्तो कर्म गरी खुसी, आनन्दित र जिज्ञासु छु’ भन्नु औधी राम्रो हुँदैन र ? कहिलेसम्म महँगो शिक्षित बेरोजगार बनेर बस्ने ?

जीवनको परम लक्ष्य

पृथ्वीमा सात अर्ब मानिस भए । अब कुनै दिन हामीले सुन्नेछौं कि आठ अर्ब पुग्यो भनेर । धर्तीले कतिलाई थेग्न सक्छ ? ३० अर्ब वा एक खर्ब ? हामीले भन्डै सय वर्षअघि नै विश्वयुद्ध भयोग्यौं । त्यसपछि दोस्रो विश्वयुद्ध भयो । कृष्ण, राम, बुद्ध, क्राइस्टका पालामा पनि युद्ध भएकै थियो भनी धार्मिक तथा आध्यात्मिक पुस्तकमा उल्लेख छन् । भ्रष्टाचार र व्यक्तिहत्या कृष्ण स्वयम्लार्ई पनि आइलागेको थियो । भन् वनको बासघरबाट श्रीमती सीतालाई रावणले छल गरी लगेको अनि बुद्धले ध्यानावस्थामा कैयौं मार र पछि अँगुलीमालले हत्या प्रयास गरेकै हुन् । क्राइस्टका आफ्ना आठ जनामध्ये एकले उनलाई सुलीमा चढाइदिए ।

पाठक ! तपाईं जिज्ञासु बन्नुहोस् । खासमा जीवनको परम लक्ष्य के होला भनी अनि परम लक्ष्य जानिसकेपछि मानिसले यति धेरै धर्ती र मानवको क्षति गर्छ होला त ? अवश्य गर्दैन । धर्तीमा जन्मेर बुझ्न सक्ने भएका कतिलाई लक्ष्य थाहा होला ? एकै देशमा पनि दुई-पाँच जना भेटिए दुई सय चार मुलुकका सबै गर्दा बढीमा एक हजार जना पुग्छन् । दुई मात्रका दरले चार सयजति मेरो व्यक्तिगत विश्वास प्रभाव पार्न सक्ने तहमा ५० मानिस पनि आठ अर्बमध्ये छैनन् होला भन्छु ।

हाम्रो देशमा जीवनको लक्ष्य यही हो भनेर लागेका मानिसको बुझाइमा पत्रिकाले उल्लेख गर्ने गरी दाम कमाउनु, कम्पनी चलाउनु, आफू र परिवारका लागि राम्रो निवास, महँगो गाडी, कुनै न कुनै बहानामा नाम कमाउनु । राजनीतिक क्षेत्रमा सकेसम्म पार्टीको र सत्ताको कुर्सीमा टिकिरहनु, दाउपेच लगाएर भए पनि आफू आर्थिक रूपमा सबल भइरहनु, यसमा आमाकै गहना लुट्नु परे पनि यहाँ व्यक्तिलाई परेको हिस्सा र अन्यायको लेखाजोखा छैन । आध्यात्मिक क्षेत्रका व्यक्ति जिउँदोमै पीताम्बर ओढेर बस्छन्, हरे ! आध्यात्मिक चेतनाबिनै निरन्तर आफ्नै धर्म ठूलो, महान् भनेर अरूसँग लडिरहेछन्, अर्धज्ञानी भएका बज्रस्वाँठ ! जुलुसमा वा भीडमा बेरोजगार अनि अज्ञानी जम्मा गरी देखाउनु नै धेरैका लागि परम लक्ष्य देखिन्छ ।

सामाजिक क्षेत्रका व्यक्ति कसैले शिक्षालय, कसैले विद्यालय, कसैले आश्रममार्फत सेवा गरेजस्तो गरी यसैलाई लक्ष्य भनेका छन् । तर, आफ्नो लक्ष्यतर्फ नलागी अरूलाई अलमलमा पार्नु नै लक्ष्य हो र ?

खुसी भई जिज्ञासा राख्दै, खोज्दै अनि आनन्दको अभ्यास र व्यवहार गर्दै उचित शिक्षा दिँदा र कर्मका माध्यमबाट पञ्चतत्वको सहयोगमा भलो हुने प्रकारबाट मानव-सेवा गर्नु प्राणी र वनस्पतिलाई साँचो प्रेम गरी

जीवन-मरणको कारण मोक्ष प्राप्तिको मार्गमा 'बहुजन हिताय बहुजन सुखाय'को अभ्यास गर्नु जीवनको परम लक्ष्य हो । यसको शुभारम्भमा मानिसले आफूलाई चिन्नुपर्छ ।

मानिस एक पेट खान, एउटा परिवार पाल्न जीवनदेखि मृत्युसम्म सकस खान मात्र जन्मेको होइन, मानिस आमाको गर्भबाट तीन किलोजतिको रूँदै जन्मन्छ । कस्तो परिवार हुन्छ त्यसको संस्कारको प्रभावले हुर्कन्छ । जसोतसो शिक्षा लिन्छ । दुःखी हुँदै परिवार बनाउँछ । केही वर्ष बाँचेर रूँदै दुःखी भएर मर्छ अनि निरन्तर जन्मन्छ दुःख बेहोर्न ।

कोही पनि मानिस बिनाप्रयोजन जन्मँदैन । तर, अधिकांशलाई आफू जन्मनुको कारण थाहा नै हुँदैन । जन्मको कारण जीवनलाई बुझ्नु हो भने जीवनको लक्ष्य मोक्ष प्राप्त नै हो । जिज्ञासु बन्नुहोस्, जन्मको कारण पहिचान गरी जीवनको लक्ष्यतर्फ लाग्न ढिला भएन र ?

हात्तीमा चढेर ज्ञान

केयर नेपालले दिदी-बहिनीहरूका लागि चितवनमा एकदिने कार्यशाला आयोजना गरेको थियो । म जहाज चढेर त्यसतर्फ लागें । मलाई नयाँ-नयाँ व्यक्तिसँग वार्ता गर्न, घुमघाम गर्न औधी मन पर्छ । आफ्नो कर्म र जीवनको लक्ष्यतर्फ अधि बढ्दा यस्तै मिलेको पनि छ ।

त्यता गएको दिन ढिलो गरी पुगे । बेलुका म प्याराडाइज लज सौराहामा खाना खाएर सुते । रात आरामदायी भयो । भोलि बिहान खाजा खाएर मेरो सेसन चल्यो, सुन्दर भयो । उहाँहरूमा परेको सकारात्मक प्रभावबारे पछिसम्म दिदीबहिनीले कुरा गर्नुहुन्थ्यो । खानापछि काठमाडौं फर्कने टिकट थियो । मौसम यस्तो भयो कि दिउँसो १ बजे नै गाडीको हेडलाइट बाल्नुपर्ने गरी अँध्यारो छाियो । जहाज आएन । मेरो चाहना पनि एक रात त्यतै बसौं भन्ने थियो ।

प्रकृतिले पनि आफूले खोजेजस्तै पुऱ्याइदिएपछि म संस्थाकै आतिथ्यमा बसें । साँझको खानासँगै थारू नाच हेर्‍यो । गज्जब रमाइलो भयो । दिदीहरूसँग मैले जिस्किएर भनें, 'पठाउन खोज्नुभयो तर नेचरले मानेन ।' अर्को दिन बिहान हात्ती बुक गरेर चढ्न गयौं । श्री निवास रमण राजनीतिशास्त्रका प्रोफेसर र उहाँकी पत्नी पनि मसँगै हात्तीमा सवार हुनुहुन्थ्यो । हामी तीन जना मात्र भएकाले केही न केही गफ गर्नुपथ्यो भनेर मैले कुरा सुरु गरें । उहाँ अन्ना हजारेको भ्रष्टाचारविरुद्धको हडताल, आमरण अनशन, भारत र संसारकै भ्रष्टाचार तथा आर्थिक अनियमितताबारे जानकार हुनुहुँदोरहेछ । युनिभर्सिटीको दसकौंको अध्यापन तथा रिसर्च अनुभव रहेछ, उहाँमा । कुरा अगाडि बढ्दै गयो । माउते दाइ हात्तीलाई भनेजसरी हिँडाउँदै हुनुहुन्थ्यो । समाजको अध्ययन गर्ने हो भने अहिलेजति अलमल र तनाव कहिल्यै थिएन

होला । राणाको समयमा स्वतन्त्रताबाहेक सबै कुरा थिए । सात सालदेखि पुरानो हिसाब, पिसाब र निसाफ नै नगरी भागबन्डा सुरु भएको आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक गुजुल्टोमा अब लाखौं ठाउँमा गाँठा कसिएका छन् । साँचो बोकेका कैयौंको मृत्यु भइसक्यो । हातमा गुजुल्टोको भारी बोकेका वा भनौं जिम्मेवारले नै यी गुजुल्टा चलाउँदा आफ्नो, पार्टी वा परिवारका भागमा पैसा बर्सन्छ, त्यसै गरिरहेका छन् । बाँकी मूकदर्शक बनेका छन् । ‘भोका गिद्ध’ यस्तैमा सहयोगी भइखान्छन् । नेपालमा पूर्ण स्वतन्त्रता, शान्ति र दिगो विकास कसरी होला ? जिज्ञासु बन्नुपर्ने बेला भएको छ ।

प्रोफेसरले मलाई यस्तै उदाहरण दिँदै अब भारत कहिल्यै भ्रष्टाचारमुक्त शान्ति मुलुक नहुने दाबी गर्नुभयो । मैले ‘हो’ भनिदिँ । उहाँले थप्नुभयो, ‘तपाईंका देशका हरेक नेताले भारतमा आएर आशीर्वाद थाप्छन् ।’ मैले यो कुरालाई बेवास्ता गरिदिँ । त्यही बेला हात्तीले लामो पादयो ।

युनिभर्सिटीमा यस्ता सिटी, ठाउँ अनि ज्ञान दिने व्यक्ति छन्, खासमा त्यसैलाई युनिभर्सिटी भनिन्छ होला । विद्यार्थी जिज्ञासु हुनासाथ गुरु प्रकट हुन्छन् । उहाँलाई धन्यवाद दिँदै हात्तीबाट ओर्लिने ठाउँमा मैले एक जना दृष्टिविहीन बा खोसेलाको पिरा बुन्दै गरेको देखें । एउटा तीन सय रुपैयाँमा किनेर लजमै भुलेछु । अलि पछि याद भयो । अब भेट्दिनँ होला ।

पवित्र विचारले जिज्ञासु आत्मालाई गाडी, जहाज, ऊँट, घोडा, साइकल या पैदलमा पनि ज्ञानले पछ्याउने मात्र होइन, पुष्ट पनि गर्छ ।

मलिलो माटो, स्वच्छ पानी

केही महिनाअघि हराएको मलेसियाको जहाज भेटिएको जानकारी छैन । विश्व नै एउटा गाउँजत्रो भइसक्यो भन्ने धेरैले यो त गफ मात्र रहेछ भन्न थालेका छन् । जहाज खोजीका क्रममा प्रत्येक देशका मानिस र खोजीकर्ताले एउटा कुरा भने । कमनमा सञ्चारमाध्यमलाई बताए कि सो कुरा समुद्रमा प्लास्टिक प्रदूषण थियो ।

जनसंख्या दैनिक बढ्दा खानाको बानी र उत्पादनको तरिकामा परिवर्तन आएको छ । प्रांगारिक मलले धान्न नसक्ने भएपछि मासु प्रशस्त उत्पादन हुन थालेको छ भने अर्कोतर्फ मलको प्रयोगले माटोको उर्वराशक्ति नष्ट भइरहेको छ । धेरै जमिन बाँभो र अनुत्पादक हुँदै छ । पानी र वायु प्रदूषित हुँदै छ । प्राणीमध्ये सबैभन्दा बुद्धिमान मानिस नै संगठित रूपमा प्रकृतिका लागि एक नम्बरको हिंस्रक भएको छ ।

पृथ्वीका हरेक चीजवस्तु चलायमान छन् । घुमिरहन्छन् हरदम । शरीरमा रगत, हावा, विचार, पानी, मौसम, घाम, जून अनि ब्रह्माण्ड एउटा फोहर हुनासाथ

अर्को फोहर भइहाल्छ । प्रत्यक्ष असर पर्छ । धेरै व्यक्ति के सोच्दछन् भने आफू एक जनाले गर्दैमा केही बिग्रन्न वा सप्रन्न । त्यसकारण सबैले यस्तै सोचाइमा फोहर गर्दछन् ।

मुख्य सचिव पनि आफ्नो क्षेत्रको फोहरमैला अलिकति पनि सफा नगरी, त्यहीमाथि बिहान वाग्मतीमा पुग्ने गरी चर्पी गएर हरेक शनिबार करिब एक वर्षदेखि वाग्मतीमा देखापरिरहेका छन् । म सात वर्षजति वाग्मती सफा गर्न गएको थिएँ । केही साताअघि व्याकुल माइलाको अनुरोधमा बाबुराम भट्टराईलाई सफा गर्ने भाटो दिएर म पनि केही समय नारिएर फर्केँ । सहरका आठ नदीको तीनवटा सफाइका मुद्दा छन् । पहिलो, सिधै ढल मिसाइएको छ । दोस्रो, फोहर फालिएको छ । तेस्रो, अतिक्रमण गरी घर, पार्क वा मन्दिर, पाटीपौवा निर्माण गरिएको छ । यी नदी वा वाग्मती किनारमा सात ठाउँमा ढललाई प्रशोधन गरी सफा पानी बगाउने, त्यसका लागि सम्बन्धित निकायमा जग्गा छँदै छ । फोहर फ्याँक्नेलाई जरिवाना गर्दैमा मात्र यो मुद्दा तह लाग्दैन । फोहर नफाल्न उत्प्रेरणा र फोहर संकलन गरी उठाउने संस्था तथा व्यक्तिलाई क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्छ । अतिक्रमण गरेर बसेकाहरू सुकुम्बासी नै हुन् भने उपत्यकामा उचित ठाउँ धेरै छन् । उनीहरूलाई त्यहाँ स्थानान्तर गर्नुपर्छ । अरू अतिक्रमणकारीलाई खुला गर्नासाथ भयो ।

धेरैले यो काम गाह्रो छ भन्छन् । उहाँहरूलाई मेरो प्रश्न छ- 'त्यसो भए सजिलो के छ ?' जिम्मेवारी पाएकाले गर्नुपर्छ, अरूले सघाउने हो । नांगो हात, टाइट कपडा लगाएर देशको भन्डासमेत बोकी वाग्मतीमा सफा गर्न आएका महानुभावलाई देख्दा मलाई हाँसो लाग्यो । वाग्मतीको फोहरलाई बाढी पस्ने गाउँका वा डम्पिङ साइटका आसपासका बासिन्दाले दैनिक सराफ्छन् । त्यसैले पनि काठमाडौँका बासिन्दा यति रोगी र फोहरी छन् ।

समग्रमा तपाईँको कर्मले चार हजार वर्षसम्म नसड्ने पानीका बोटल वा पोलिथिनले धर्ती वा जललाई प्रदूषित नगरोस् भनी जिज्ञासु हुनुहोस् । तपाईँ त धर्तीको पाहुना वा पृथ्वीको पर्यटक हो । त्यसैले फर्कनुहोला तर तपाईँले गरेको प्रदूषित कार्यले अनन्तसम्म प्रदूषण फैलाउँला । आफैँ फोहरमैला व्यवस्थापनमा लागिपरे माटो मलिलो अनि पानी स्वच्छ हला ।

स्वस्थ जीवनको दैनिकी

आमाको गर्भमा करिब नौ महिना बसेपछि जन्मनासाथ पहिलोपटक आफैँ सास लिनुपर्दा बालक रुन्छ । अधिसम्म आमाले फेरेकै सासबाट काम चल्थ्यो । आमाकै शरीरको रक्तसञ्चारले भरथेग हुन्थ्यो । अब सबै

काम आफैँ गर्नुपर्दा बच्चा रुन्छ तर सास लिएर महत्वपूर्ण कर्म प्रारम्भ गर्छ । स्वास्थ्य शब्द नै सासको स्थायित्वसँग सम्बन्धित छ ।

अन्तिममा मानिसले सास छाडेर प्राण त्याग्छ । जन्मँदा सास लिने र मर्दा छाड्ने थितिजस्तै छ । सास शरीरमा स्वतस्फूर्त आउँछ र जान्छ । यसमा केही जोड-घटाउ लाग्दैन । त्यस्तै, रक्तसञ्चारको पनि उस्तै अवस्था हुन्छ । मुटु आफैँ धड्किन्छ । अक्सिजनले रगत मुटुमा ल्याउँदै-लैजाँदै गर्छ । करिब २० सेकेन्डको अवधिमा शरीरभर घुमिरहन्छ । आँखाले आफैँ देख्ने हो, कान आफैँ सुन्छ, मस्तिष्क आफैँ विचार वा निर्णय गर्छ, खुट्टा आफैँ हिँड्छन्, हात आफैँ चल्छन् । त्यस्तै, पाचनप्रणाली, मांसपेशी पनि उसै गरी चलिरहन्छन् । शरीरका प्रणाली वा अंग स्वचालित हुन्छन् । त्यसो भए मानिसले के गरी शरीरलाई चलाउँछन् त ?

शरीरले खाना माग्छ वा भनौँ स्वस्थ दैनिकी चलाउन शरीरलाई खुवाउनुपर्छ । पानी पियाउनुपर्छ, आराम गराउनुपर्छ । २४ घण्टालाई तीन भागमा बाँडेर आराम गर्नु वा सुत्नु, जीवनको लक्ष्य उन्मुख कार्य गर्नु, यिनै क्रियालाई दैनिकी भन्दा हुन्छ- उठेर-बसेर अनि सुतेर गरिन्छ । मान्छेको दैनिकी सत्य प्रेम र ज्ञानले भरिभराउ अनि सात्विक हुनुपर्नेमा जिज्ञासा गुम हुँदा अज्ञानमा वा

क्षणिक स्वादका लागि जे पनि निलेको छ । शरीरलाई जस्तो थोक पनि दिएको छ । धूवाँले फोक्सो भरेको छ । नग्न चित्र हेरेको छ । प्रेमविहीन सम्भोगबाट क्षणिक चित्त बुझाएको छ । तैपनि, मेकअप गरी छिन-छिनमा दोकानतिर धाएको छ । बिचरा ! गर्ने के त ? हरक्षण उमंग र उत्साहमा खुसी भई बाँच्नु जीवन हो । पछिल्लो समय मैले यस्तो मान्छे पनि भेटें जो परिवार छाड्न सक्छन् तर रक्सी, मासु वा चुरोट छाड्न सक्दैनन रे, हरे !

प्रत्येक बिहान सूर्योदयअघि नै उठेर हिँड्न, नाचन, प्राणायम गर्नु वा शान्त बसी केही बेर ध्यान गर्नु, सात्विक खाजा खाई आज गर्नुपर्ने कामको सूची तयार गर्नु वा थाहा पाउनु र बिहान सक्नुपर्ने कर्म गर्नु, मन्दिर, चर्च वा गुम्बा वा मस्जिद जाने, खुसी, सफासुगंध भई कर्ममा लाग्ने, आफ्नो काम सतप्रशित गर्ने ।

आँखा सुन्दर दृश्य हेर्न, नाक स्वच्छ वायु लिन तथा सुवास भोग्न, कान आदरणीय वचन सुन्न चाहन्छ । मस्तिष्क सकारात्मक सोचन खोज्छ, जिब्रो स्वादिलो भोजनको इच्छा गर्छ र मृगौला रस वा स्वच्छ पानीको बाटो हेर्छ । हातहरू सेवा चढाउन तत्पर हुन्छन्, खुट्टाहरू सधैं सुन्दर धर्तीमा यात्रा गर्न तयार हुन्छन् । यहीअनुरूप जिज्ञासु भई तपाईंले आफैँलाई मद्दत गर्न सक्नुहुन्छ । राम्रो गरे गजब हुन्छ भने किन जसोतसो वा नराम्रो गर्नुहुन्छ ?

हृदय सधैं पवित्र प्रेम गर्न चाहन्छ । जीवन पञ्चतत्वप्रति निसाफ गर्न उद्यत छ । यसरी काम गर्दै, खाँदै, पिउँदै कर्मको प्रीत गाँस्दै जाँदा साँभू दैनिकीको स्वमूल्यांकन गर्नुपर्छ । सुधारको आवश्यकता देखिए अर्को दिन नै त्यसलाई पूरा गर्नुपर्छ ।

आजका मानिस भन्नु मात्र अधिकांश हिजोमै अल्भिरहेका छन् । भोलिको डरले आसविहीन छन् । तपाईं उमंग-आनन्दमा जिज्ञासु हुँदै आज स्वस्थ, खुसी र उत्साहित भई बाँच्नु भयो भने २० हजार दिनको योगफल नै जीवन हो ।

बाटो नभेटेको 'शुभ अभियान'

विसं २०७० को सुरुआततिरकै एक शुक्रबार साँभू व्याकुल माइलाले फोन गर्नुभयो- 'भोलि शनिबार हामी महालक्ष्मीस्थानमा भेला भएर फुटबल खेल्ने, पसिना निकाल्दै बोसो कम गरी शुभ अभियान सञ्चालन गर्ने ।' स्वस्थ खेलकुदमार्फत शिक्षा र चेतनाका कुरा सुन्दै रमाइलो लाग्यो । मैले गाउँमा डन्डिबियो र भकुन्डो मात्र खेलेको, भलिबल हेरेको थिएँ । सहर आएपछि मैले क्रिकेट सिकें । फुटबलको स्थानीय टोलीमा राम्रो खेलाडी भए पनि म गतिलो खेलाडी थिइनँ ।

व्याकुल माइला जसले राष्ट्रगीत रचना गर्नुभएको छ । यति इज्जतसाथ फोन गर्नुभयो भनी म उहाँले आग्रह गरेको ठाउँमा भोलिपल्ट फुरुंग भई गएँ । ट्रेकिङको जुत्ता र हाफ पाइन्ट, एउटा सामान्य टिसर्टमा पहिलो दिनको मेरो र साथीहरूको खेल सम्झँदा आज पनि हाँस उठ्छ ।

त्यस बेला अनिल श्रेष्ठ लाखे नैकापदेखि आउँथे । हामी सँगै फुटबलमा जान थाल्यौं । पछि कृष्ण घिमिरे पनि आउन थाले । अनिल एमपीएच अध्ययन गर्न अस्ट्रेलिया निस्के । केही महिनामै यहाँ सन्जोग चाम्लिङ राई भाइ जो व्यावसायिक फुटबलर हुन्, हिमालयन शेर्पाबाट खेल्छन् । मैले उनलाई बडो सक्रिय र जिज्ञासु भेटें । नखेल्नु खेलिसकेपछि मैले सकेजति राम्रो गर्छु भनी मन-मनै प्रतिबद्धता जनाएँ । लगत्तै केही हजार रुपैयाँ खर्च गरी सन्जोग भाइले जर्सी ल्याइदिए, साथमा जुत्ता पनि । तब मैले राम्रो खेल थालें । प्रतियोगितामा केही पुरस्कार पनि हात लाग्यो । उत्कृष्ट खेलाडी, हाइयस्ट स्कोररले उत्प्रेणा भइरहेको थियो ।

हामी समूह निर्माण र नेतृत्व विकास अनि संस्थागत विकासको तालिम आयोजना वा सहजीकरण गर्थ्यौं । मैले बलबहादुर मगरलाई अभियानलाई पनि गति दिनुपर्ने कुरा गरेँ । उहाँ मानवअधिकार तथा शान्ति समाजको अगुवा हुनुहुन्छ । ओखलढुंगाको हिलेपानी जहाँ व्याकुल माइलाको

जन्मस्थान हो त्यहाँ 'दोस्रो व्याकुल माइला गोल्डकप' आयोजना हुने भयो । अभियानले गति लिँदै थियो । हाम्रो टिम त्यहाँ जाने निर्णय गरी तयारी भयो । मैले सघाएँ, साथीहरूको समूह बन्यो । तर, खेलनुपर्ने बेलासम्म, खेल हुने स्थानसम्म पुग्दा टिम जुट्न सकेन । तब हाम्रो खेल तुहियो । अरू खेलचाहिँ सुचारु भए ।

दसैँमा भएको यो खेलपछि हामी तिहार गएर मात्र काठमाडौँमा जुट्न सक्यौं । बिहानी क्लबको यो खेल र साथमा केही समय ध्यान-अभ्यास गर्दा यो देशभर र अरू मुलुकमा लग्न सकिने मेरो विश्वास थियो शुभ अभियानलाई । आर्थिक पाटोमा पनि थोरै समयमा तीन हजार रुपैयाँभन्दा बढी जम्मा भइसकेको थियो ।

अगुवाले धेरैपटक समयमा निर्णय नगर्दा अभियानअन्तर्गत गर्ने भनिएका शैक्षिक सहयोग (लाइब्रेरी) वा स्वस्थ खेलसम्बन्धी कार्यक्रम सेलाएर गए पनि मेरो खेलमा भने चुस्तता आएको थियो । मलाई जिज्ञासा र चिन्तन दुवै बराबर हुन थाल्यो । चिन्तन यो कुराको कि दर्जनौं व्यक्ति सम्मिलित यो काम वातावरण नमिल्दा शुभ अभियानको पिँधमै झर्ने देखियो । अर्कोतर्फ यस्ता काममा जुट्नु र लक्ष्यमा पुग्नु सामान्य कुरा पनि होइन ।

राष्ट्रिय खेलाडी र प्रशस्त सर्जक सम्मिलित अभियान टिमले समयमा सही निर्णय नगर्दा मेरो मनले

पनि यो शारीरिक खेललाई निरन्तरता नदिएकै राम्रो भन्ने सन्देश दियो । मैले केही साताअघि व्याकुल दाइहरूसँग सोहीअनुरूप कुरा गरें । अब जान्नुं होला । गजबको शुभ अभियानले यसरी अभै मूलबाटो भेटेको छैन ।

‘संसारमा पुग’ नेतृत्व लिँदै

प्रभा-रमण फाउन्डेसनले गर्ने एउटा महत्वको काम घुम्ती नेतृत्व शिक्षालय शिविर वा कार्यक्रम हो । यसमा वक्तालाई निश्चित ठाउँमा बोलाउने होइन, उहाँहरूकै ठाउँमा गएर अन्तर्वार्ता गरिन्छ । उहाँहरूको रहनसहन, व्यवहार हेर्न तथा बुझ्न जाने गरिन्छ । यस कार्यक्रमलाई ‘नेतृत्व लिऔं’ अनि ‘संसारमा पुग’ भनी नाम दिइएको छ । यसको अर्को नाम ‘नेतृत्व देऊ नेपाललाई’ वा ‘नेपालको नेतृत्व सम्हाल युवा’ भन्ने खालको छ ।

नेतृत्व पाँच तहमा लिँदा संसारभर पुगिन्छ । सर्वप्रथम जिज्ञासु भएर आफ्नै जीवनको नेतृत्व लिनुपर्छ । सानो टिम वा प्रथम टिम परिवारको नेतृत्व लिनुपर्छ । यसबाट पनि माथिल्लो तह सामाजिक अगुवा वा आफ्नो क्षेत्रको नेतृत्व लिनु हो । त्यहीँबाट सुरु हुन्छ राष्ट्रिय जीवनको नेतृत्व । ऊ राष्ट्रमा पूजनीय वा सराहनीय छ, उसका कार्य र नेतृत्वका गुण प्रशंसनीय छन् भने संसारका कुनै

स्थानविशेष वा विषयमै नेतृत्व लिन सक्छ, भन्ने विश्वासमा आधारित छ यो ।

हामी सुरुआतमा युवा साथीहरूको टोली बनाएर राष्ट्रिय जीवनमा सकारात्मक प्रभाव पारेका वा नेतृत्व लिएका व्यक्तिलाई भेट्न गयौं- मदन राईकहाँ । उहाँ ढोलाहिटीमा बस्ने र त्यहीं नै कृषि वनस्पति विशेषज्ञका रूपमा कार्य गर्नुहुन्छ । खुला स्वभावका मदन दाइ कृषि पर्यटनका अगुवा पनि हुनुहुँदोरहेछ । मुस्ताङमा स्याउ फलाएको श्रेय उहाँलाई जाँदोरहेछ ।

इकोसान चर्पी प्रयोग गर्ने, मल र मूत्रमार्फत उत्पादन बढाउने अभ्यास अनि कसरी मानिसले धर्ती फोहर वा सफा राख्न सक्छ भनी मान्छेले खाने, वनस्पतिले दिने, फेरि मान्छेले दिएको पनि वनस्पतिले खान पाए मात्र चक्र पूरा हुने कुरा बडो रोचक ढंगबाट बाँड्नुभयो उहाँले । उहाँले देशलाई कृषि र पर्यटनमार्फत १० वर्षमा कसरी सम्पन्न बनाउने भनी छर्लंग बताउनुभयो । हाम्रो टोलीका सहभागी सबै दंग परे । उनीहरू 'यस्ता कुरा र अभ्यास सुनेका थिएनौं' भन्थे ।

त्यसपछि पनि मदन दाइकहाँ आउने-जाने क्रम जारी छ । कहिलेकाहीं सहयात्रा पनि गर्दै छौं । बेरोजगार संघ नेपालका संस्थापक र कार्यकारीले मलाई तालिमका लागि निम्ता गरे । म आफैले कुरा गर्न उपयुक्त ठानिनँ ।

मदन दाइलाई उहाँकै ठाउँमा कार्यक्रम आयोजनाका निम्ति निवेदन गरे। उहाँले पनि 'भइहाल्छ नि' भन्नुभयो। संघका सागर थापालगायतका साथी लामै समय बस्नुभयो। मदन दाइले पनि मकै-भटमास र रोटी खुवाउँदै 'सप्रिन र रोजगार बन्न कुनै आइतबार पर्खनुपर्दैन, लागौं आजदेखि' भन्नुभयो। मज्जा भयो। सहभागीले आफूहरू 'प्रभावित भएको' प्रतिक्रिया दिए।

सिकने इच्छा भए पुस्तकालय गएर किताबी ज्ञानबाट व्यवहारमा पुग्दा जुनी बित्छ। ढिलो हुन्छ नै। यस्ता प्रत्यक्ष सिक्न पाइने, अनुभव पनि हुने घुम्ती शिवालय नै नेपालको लामो उपयुक्त नेतृत्व विकास प्रक्रियामा सघाउनु बेस हुन्छ।

मदन दाइको कामको अर्को विशेषता काममुखी व्यावहारिक शिक्षाको अभ्यास हो। उहाँ खोटाङमा करिब एक हजारको संख्यामा लक्ष्य निर्धारण गरी विभिन्न विषयमा व्यावहारिक र काममुखी शिक्षाको अध्ययन गर्दै खटिनुभएको छ। नेपाल पर्यटनका साथै कृषिप्रधान मुलुक भएकाले अरू विषयमा दक्ष भए पनि पछि गर्न नपाउँदा दक्षता गुमेर निराश हुनुभन्दा घुम्ने-खाने विषयको अभ्यासले व्यक्तित्व तथा नेतृत्व विकास गर्दै गतिलो आय गर्न र जीवन जिउन सकिन्छ भने गजबै भयो।

हाम्रो अर्को भेट राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेकहाँ

भयो । कविवर ९५ वर्षको उमेरमा पनि रसिलो जीवन, सक्रिय दैनिकी अनि सिर्जनामा तल्लीन हुनुहुन्छ । हाम्रो जिज्ञासा थियो- कसरी, के कारणले यस्तो असम्भवजस्तो देखिने कुरा सहजै सम्भव भएको होला ?

उहाँले सुरुमै मलाई भन्नुभयो- यो बीचमा किन भेट्न नआको ? बूढो मर्यो भनेर होला हैन ? यो बूढोको केही काम बाँकी छ । त्यसैले काम नसकी मर्ने होइन । अहिले मर्ने बेला भाको छैन । बाहुनडाँडामा गाई, बाखा चराएपछि ११ सालमा गान्धीको ६ महिने व्यावहारिक शिक्षा, जहाँ आफ्नो खाना आफैं बनाउने, आफूलाई चाहिने कपडा चर्खामा आफैं धागो काती बुन्ने, आवश्यक हरेक काम आफैं गर्नुपर्ने विचार लिएपछि जीवन परिवर्तन गर्नुभएका राष्ट्रकविलाई म धेरै वर्षदेखि 'बा' भनेर सम्बोधन गर्छु ।

पहिली पत्नी गौरीलाई उहिल्यै गुमाएका कविवरको दोस्री पत्नी महाकाली साथमै हुनुहुन्थ्यो । उहाँले पनि पाएका जिम्मेवारी गर्दै जीवनको जिज्ञासा साँचेर यहाँसम्म खुसीसाथ आइपुगेको भन्नुभयो । हामी १५ जनाजति थियौं होला । बाले फेरि सबैतिर हेरेर 'आफ्नो काम गर्दै जानू, जसरी एउटा वृक्ष हरेक ऋतुमा निरन्तर हुर्कँदै फलफूल वा पन्ध्रीलाई आश्रय दिँदै कर्तव्य पूरा गर्दै हुर्कन्छ, मान्छे, त्यस्तै हुनुपर्छ' भन्नुभयो । आजका मानिस राजनीतिक

परवर्तनपछि जाडोमा, गर्मीमा वा यसो भएपछि यस्तो गर्छु भन्छन्, यो गलत हो । किनकि, राम्रो काम गर्न अहिले र आज आफैं सुरु गर्नु बढी बुद्धिमानी हुन्छ भन्ने मूल सन्देश दिनुभयो ।

हामीले अरूतिर औंला ठड्याएर यसले गरेन उसले गरेन भन्न थाल्यौं भने एकदिन आफैं ऐना अगाडि पर्दा ऊ भनेको आफैं पनि केही नगर्नेमा परिन्छ । त्यसैले अरूले के गरिरहेछन्, गरे वा गरेनन् भनेर ध्यान दिनुभन्दा पनि आफ्नो जीवन हो, कर्तव्य समयमा पूरा गर्नुपर्छ भन्नुभयो । भगवान्‌ले जे गर्न आमाको कोखमार्फत जन्माएका थिए मैले त्यो खुसीसाथ पूरा गरें । अब फेरि अर्को यात्राको अन्तिममा तयारीमा जुटेको छु, आरामसाथ महाप्रस्थान गर्ने प्रतीक्षामा छु ।

भेटका लागि हामीलाई जीवनको आशीर्वाद र शुभेच्छा दिएर उहाँले आफ्नो संग्रहालय घुमाउनुभयो, सामूहिक तस्वीर खिचाइ र केही घन्टाको भिडियो रेकर्डपछि बस्ने इच्छा हुँदा-हुँदै हामी बाटो लाग्यौं ।

एउटा सामान्य गाउँमा गाई चराउने केटो संसारकै साहित्यकारको बीचमा राष्ट्रको कवि भई मुसुक्क गर्दै ९५ वर्षको उमेरमा ठिटौंले मुस्कान सम्भावनायुक्त जिज्ञासा छरिरहनुहुन्छ उहाँ ।

फाउन्डेसनमा रेसिका केसीले भन्डै एक वर्ष काम

गरिन्- सचिव, सीईओका रूपमा । मैले उनलाई धेरै समयअघि नै डा. भगवान कोइरालासँग समय मिलाउन भनेको थिएँ । समय पाउन करिब दुई महिना लाग्यो । दिउँसोको समय प्रदान गरिएको थियो । महाराजगन्जस्थित मनमोहन कार्डियाक सेन्टरको तेस्रो तलामा फूलगुच्छा र सम्भनाको चिनो दिएपछि जुम रेकर्डर छेउमा राखिदिएँ । विजयले ट्राइपोड प्रयोग गरी भिडियो खिच्न थाले ।

केही वर्षसम्म बाँसबारी छालाजुत्ता कारखाना रहेको ठाउँमा अत्याधुनिक मुटुको अस्पताल, अझ संसारकै गतिलो मुटुको अप्रेसन भई डा. कोइराला यो कसरी सम्भव भयो होला भन्ने मेरो प्रश्नको जवाफमा उहाँले 'गाउँमा दोस्रो श्रेणीमा एसएलसी पास गरेपछि डाक्टर हुन्छु भन्ने कल्पना नभएको तर स्कलरसिप प्राप्त हुँदा मुटुको सर्जन हुन्छु होला भन्ने लागेको थियो' भन्नुभयो । त्यसपछि चाहिँ दृढ विश्वासी भई आफूले सकेको केही र कसैलाई धोका नदिई काममा खट्दा यस्तो सम्भव भएको उहाँले बताउनुभयो ।

त्यस दिनका सहभागी चिकित्सा क्षेत्रमा कार्यरत तथा विद्यार्थी थिए । मेरो ठूलो जिज्ञासा 'नेपालीको मुटु कसरी स्वस्थ राख्ने' भन्ने थियो । उक्त प्रश्नको जवाफमा उहाँले 'जीवनशैली अस्वस्थ हुँदा मुटु अस्वस्थ हुन्छ । त्यसकारण जीवनशैलीमा सक्रियता आवश्यक पर्छ । सात्विक खाना,

कर्म, आराम, अभ्यास अनि खेलकुदमा सहभागी हुने तथा मुस्कुराउनुपर्ने' भन्नुभयो ।

हामीसँगको भेट उहाँलाई रोचक लागेछ । हामीसँग निर्धारित समयभन्दा बढी बस्दा उहाँको सहयोगी अपरेसनका लागि परामर्श लिन आइपुगे । उहाँले केही समय प्रतीक्षा गरे फेरि गफ गरौंला भन्नुभयो । हामीलाई तलतल मेटिएको अनुभूति भएको हुँदा मैले छुट्ने प्रस्ताव राखें । स्वीकृति पनि भयो । तब हामी बाँडियौं ।

उहाँले अस्वस्थ दैनिकी र अरूलाई हानि हुने विचारले मुटुमा अप्ठ्यारो पर्ने बताउनुभएको थियो । अन्तिममा उहाँ मर्मस्पर्शी कुरा गरेर छुट्नुभयो- मानिसको जात हुन्छ, रंग हुन्छ तर मुटुको न जात छ न त रंग नै, न मुटुले भेदभाव गर्छ । बरु मान्छेले थाहै नपाई २४ घन्टामा पन्ध्र घन्टा मुटु आराम गर्छ । आमाको गर्भदेखि अन्तिम साससम्म साथ दिन्छ मुटुले ।

हामी 'फूलको आँखामा फूलै संसार' बोलको गीत गाउने अनि छोइडसँगको भेटका लागि बिहान ११ बजे चाबहिलको महाकाल पुग्यौं । उहाँको बैठक कोठासम्म पुग्दा नै आनन्दमय शान्तिले मनलाई स्पर्श गर्न थालिसकेको थियो । 'समाज यस्तो अवस्थासम्म खस्कनुको कारण के होला अनि युवापिढीले यसमा कस्तो भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ' भन्ने पहिलो जिज्ञासामा उहाँले 'व्यक्ति जन्मेदेखि विभिन्न संस्कारमा हुर्कन्छ । त्यस क्रममा

शान्तिप्रिय बाटो समातेर पहिला आफू सकारात्मक कर्ता बनी अरूलाई सहयोग गर्नुपर्छ' भन्नुभयो । हामीले उत्तर भेट्न थालिसकेका थियौं ।

कक्षा ५ सम्म मात्र अध्ययन गर्न पाएकी आनी १३ वर्षको उमेरमा घरबाट भागेर गुम्बा प्रवेश गर्नुभयो । गुरुको सेवा गरी शान्ति आर्जन गर्दै गुरु-करुणाबाट संसारसम्म पुग्ने आफ्नो स्वरलाई श्रवणयोग्य बनाउँदै उहाँ आफू शान्तिको मार्गमा यात्रारत अनि कैयौं दिदीबहिनीका साथै आममानिसलाई शान्ति प्रदान गर्दै हुनुहुन्छ । ०६२/०६३ को आन्दोलन साम्य भएपछि मंगलबजारमा उहाँसँग एउटा सांगीतिक कार्यक्रममा प्रत्यक्ष भेट भएको थियो । उहाँको विचार र सेवाबारे मैले अन्य केही कार्यक्रममा पनि बुझ्ने अवसर पाएको थिएँ ।

आनीसँगको भेटका क्रममा हाम्रो समूहमा वयस्क साथीहरू पनि प्रशस्त थिए । उनीहरूले आफ्नो उमेर अनि व्यक्तित्व विकास र व्यवस्थापनबारे प्रश्न गरे । प्रगति पनि साथमै थिइन् । आनी बोल्दै गर्दा प्रगति पनि तोतेबोली बोल्थिन् । खुब रमाइलो वातावरणमा दुई घन्टा बित्यो । भर्खरै आनी राष्ट्रिय राजदूत नियुक्त हुनुभएको छ । आनीलाई भेटेपछि हाम्रा अधिकांश साथीले सामान्य तर इच्छाशक्तिमा जाँगर मिसाउने प्रत्येक व्यक्तिको जीवन-यात्रा कहाँबाट सुरु भई कता पुग्न सक्छ भन्ने मनन् गरे ।

दृष्टिविहीन कुमार थापा रोचक व्यक्ति हुनुहुन्छ । उहाँ ताहाचलस्थित महेन्द्ररत्न क्याम्पसमा पढाउनुहुन्छ । उहाँकी श्रीमती पनि दृष्टिविहीन नै हो । एनएडब्ल्युबी संस्थामा अध्यक्ष रहनुभएका कुमार सरलाई भेट्न हामी कुपन्डोलबाट उपहार बोकी थापाथलीस्थित उहाँकै कार्यालय पुग्यौं । चिया गफमा गफियौं । सामान्य मानिस तनावपूर्ण यात्रामा छन् तर कुमार थापा फरक हुनुहुन्छ । अझ अध्यापनजस्तो महत्वपूर्ण कार्य, त्यही पनि सेतो छडीको सहारामा असल अध्यापक बन्नुभएको छ । त्यो भेटमा चन्दन श्रेष्ठकी आमा पनि आउनुभएको थियो । उहाँलाई सुनेर तथा उहाँको व्यवहार देख्दा आमाले पनि आफ्नो भूमिका अझ रहेको अनुभूति गर्नुभएछ । त्यसपछि हामी बाटोमा भेटिएका दुई दृष्टिविहीनसँगै पारिको जाभा क्याफेमा चिसो कफी पिउँदै गफियौं ।

नेपालमा दृष्टिविहीनको संख्या करिब चार लाख छ । सरकारले भने एक लाखको तथ्यांक मात्र राख्छ । विद्यावारिधि मात्र होइन, जीवनका हरेक क्षेत्रमा उत्तिकै सहभागिता छ उहाँहरूको । रमेश दाहाल दृष्टिविहीन नेपाली वैज्ञानिक हुनुहुन्छ । सगरमाथा अवलोकन भ्रमणमा अर्का दृष्टिविहीन वीरेन्द्रराज पोखेलसँग साथमै थियौं । मेरा बाहिरी आँखाले जहाजबाट देखेका दृश्य उहाँहरूको बुझाइ-ठम्याइलाई सहज होस् भनी मैले बताइरहेको

थिएँ । सुन्दर बिहानी थियो । त्यही दिन अन्तर्राष्ट्रिय युथ दिवस पथ्यो । नारा थियो- 'वी सिन वी हर्ड' अर्थात् 'हामी देख्छौं, हामी सुन्छौं ।'

वाग्मतीमा पानीको साटो ढल बग्नु थालेको तीसको दशकदेखि हो रे । ०३३ सालसम्म थापाथलीबाट चोभारसम्म प्याफ्टिड सञ्चालन हुन्थ्यो रे भन्ने तथ्य खोजीका क्रममा थाहा भयो । हुतराम वैद्य, जो केही समयअघि बित्नुभयो । उहाँ सन् २००० तिर वाग्मती बचाउ अभियानका अभियन्ता हुनुहुन्थ्यो । म परें पत्रकारिता अनि मानवीय चासोका विद्यार्थी । उषा दिदीसँग केही शनिबार निरन्तर हुतराम बाका कुरा सुन्न वाग्मती, विष्णुमतीको सभ्यता अनि स्वच्छन्दता कसरी फर्काउन सकिन्छ भनी जान्न-सिक्न गएँ । यही क्रममा उहाँसँग एउटा दृश्य अन्तर्वार्ता र धेरै कुराकानी भए । उहाँसँग मिलेर नेपालकै पहिलो सामग्री वा प्रविधिको प्रदर्शनी तथा छलफल गर्ने निर्णय गरी सूची मागें । उहाँले भन्नुभयो २० प्रकारका सामग्री र प्रविधि दिने हुनुभयो । बबरमहलस्थित नेपाल आर्ट काउन्सिलमा प्रदर्शनी गर्नका लागि पूरै समय खट्दा पनि कसैले नसुन्ने, त्यत्तिकै सेलाएर गयो । उहाँले 'दिन्छु' भन्नुभएका सामग्रीको मसँग सूची मात्र बाँकी छ ।

उहाँको उमेर र बुझाइको अनुभव अरू धेरै व्यक्ति र संस्था, जो वाग्मती सरसफाइको काममा थिए- सँग

मेल खाँदैनथ्यो । यही क्रममा सानैदेखि निरन्तर वागमती सफा गर्ने भगवानदास मानन्धर, जो ओमबहालका बासिन्दा हुनुहुँदोरहेछ । म बालसेवा अध्ययन गरेको हुँदा ओमबहालनजिकै मेरा मिल्ने साथी सुजनको घर थियो । भगवानदासका छिमेकी पनि । उहाँलाई भेट्न दोस्रो तलासम्म पुग्दा मैले उहाँ पनि महाविश्रामको अवस्थामा हुनुहुन्छ भन्ने अनुमान लगाएँ । छोरा दुर्गादासले चिया-नास्ता दिनुभयो । बडो प्रेमले अलौकिक महसुस गर्दै म उहाँसँग केही समय भलाकुसारीमा सरिक भएँ ।

लाजिम्पाट ग्यालरीमा 'वाग्मती आज तिमी' विषयमा बनाइएका चित्रकलाको प्रदर्शनीमा प्रमुख अतिथिको निम्ता दिएर म निस्कें । उहाँ समयमै आउनुभयो । निर्माण चौधरीले केही चित्र किने । हामी तस्बिर खिचेर हामी छोट्टियौं । मैले उहाँलाई बहालसम्मै छोड्नका लागि ट्याक्सीको व्यवस्था गर्न एक भाइलाई खटाएँ । उहाँ चर्चा र मिडियामा आउन नमान्ने तर दिनको एकपटक वाग्मतीमा गई फोहर (विशेष गरी प्लास्टिक) भिकेर नित्य जल अर्पणपछि मात्र खाना खानुहुन्थ्यो । पत्रकारले क्यामेरा तेर्स्याए उहाँ लुक्नुहुन्थ्यो- भाग्नुहुन्थ्यो । उहाँ वाग्मती नदी आमाभै लाग्ने बताउनुहुन्थ्यो ।

म प्याफलमा ०४८ सालदेखि सहिद गंगालालको घरछेउको माथेमा परिवारसँग बसेको थिएँ । माथेमा गुठी

थियो, जसले बेलाबखत विभिन्न कार्यक्रम आयोजना गर्थ्यो । त्यसमध्ये विश्वरामभक्त माथेमा एक हुनुहुन्थ्यो । उहाँ सहिद धर्मभक्त माथेमानजिकका परिवारका सदस्य हुनुहुँदोरहेछ । उहाँ छाउनीमा सन्तानकै घरमा भाडा तिरेर बस्नुहुन्थ्यो । एकदिन नस्तो कार्ड पुऱ्याउन जाँदा उहाँले मलाई हालखबर सुनाउन उक्साउनुभयो ।

जिज्ञासुले अर्को जिज्ञासु चिनेजस्तो भयो । यो बेलासम्म मैले आफैँलाई चिनेको रहेनछु । उहाँले हलुवा पुरी र चिया खान दिनुभयो । धर्मभक्तको संक्षिप्त जीवनी सुनाउनुभयो । म चकित पर्दै गएँ । उहाँले स्वतन्त्रताका लागि राणालाई कसरी चुनौती दिनुभयो ? कसरी राजाका फिजिकल फिटनेस गुरु बन्नुभयो ? अनि, जीवनको भिखलाई कसरी कुल्चँदै तातो गोली हान्न आह्वान गर्नुभयो र मृत्युलाई चुम्नुभयो ? म भावुक बनेर केही सोचन खोज्दै थिएँ । उहाँले भन्नुभयो- 'हजारौं पुस्तक भएको यो मेरो पुस्तकालय त्यत्तिकै सङ्गे भयो । लु ! लैजानुहोस्, अरूलाई पढाउनुहोस् ।' म परसम्म लस्करै रहेका ज्ञानका चाडलाई हेर्दै मुग्ध भइरहेँ ।

चौध दिनको छोराको मुख हेरी आमाबाट सगुन टीका लगाई श्रीमतीलाई आशिष र केही उपदेश दिई शोभाभगवतीतर्फ लागेका गंगालाल केही क्षणमै सहिद बन्नुभयो । प्याफलका तिनै अमर सहिदको पुरानो घरनजिकैको मेरो बसाइ भने साँघुरो र चाहिनेजति सफा पनि थिएन ।

म माथेमा-बाको अनुरोधलाई कसरी पूरा गर्ने होला भनी उकुसमुकुस भएँ । त्यहीअनुरूप योजना बनाई म तयारीमा लागें । केही समय बित्यो । म त्यस अवधिमा उहाँलाई भेट्न एकपटक मात्र गएँ । त्यस बेला म पुस्तकालय स्थापना गर्ने अवस्थामा पुगिसकेको थिएँ । उहाँ जवान छँदै उदयपुरको प्रमुख शिक्षा अधिकारी भएर चप्पल लिएर जानुभएको तस्बिर मलाई रोचक लागेको थियो । हाम्रो मुलुकमा आज मात्र होइन, दशकौं अगाडि यस्ता निस्वार्थ शिक्षा अनि चेतनाका सेवक रहेछन् भन्ने लाग्यो । म केही समयपछि टाइम्स क्रिएसनको कार्यालय पुतलीसडकमा कर्णालीमा कपडा पुऱ्याउन काठमाडौंमा राहत संकलन गर्ने एउटा पोस्टर निर्माण गर्न गएको थिएँ । अर्को कम्प्युटरमा विश्वरामभक्त माथेमाको नाममा श्रद्धाञ्जली टाइप गरिँदै रहेछ । म भस्किएँ । समयको ख्याल नगर्दा मलाई पछुतो पनि लाग्यो ।

कहिलेकाहीं नहुने कुरा पनि सृष्टिले हुन्छ कि भनी भल्को देखाउने रहेछ । कहिले के कहिले के-ले गर्दा विश्वराम-बाको पुस्तकालय बनाउने वा पुस्तक दिने धोको पूरा हुन सकेन । उहाँकै परिवारका सदस्यलाई यसको खाँचो र चासो दुवै छैन । जे गर्नु छ जिज्ञासु भई समयमै निर्णय नगर्ने हो भने भविष्य र वर्तमानमा केही पनि भइसकेको हुँदैन भन्ने गजबको पाठ सिकें मैले । म ज्ञानको भण्डार

मान्छेलाई मान्छु जो सजीव हुन्छ, पुस्तक निर्जीव । छोटो समयमै जीवन र जगत्मा केही उपलब्धि हासिल गरेका व्यक्तिसँग तरिका जानेर सीधा कुरा वा अवलोकन गरी जिज्ञासु भई प्रश्न वा उत्तर सुन्दा काम लाग्ने ज्ञानको बाढी आउँछ । कति संकलन गर्ने भन्ने चाहिँ व्यक्तिमा भर पर्छ ।

हामी २०७० सालको स्वागतसँगै भ्रमक घिमिरेलाई भेटी सहयोग गर्न भनी धनकुटाको कचिडे पुग्यौं । खुट्टाले लेख्ने यी साहित्यकारले सहयोग लिन मान्नुभएन । बरु युवालाई गरी खान सल्लाह दिनुभयो । खाजा, चिया अनि भलाकुसारीपछि छुट्टिने बेला प्रगतिले 'बाई-बाई' भन्दा उहाँले आफ्नो खुट्टा उठाई संकेत गर्नुभयो । प्रभाका आँखाभरि आँसु छचल्किरहेको थियो । त्यसको भोलि केयर नेपाल पूर्वाञ्चलका कर्मचारीलाई एकदिने कार्यक्रम धरानमा आयोजना गरी हामी काठमाडौं फर्कियौं ।

हुकँदै छिन् प्रगति

प्रभा र मेरो जन्मदिन माघ २४ गते, अंग्रेजीमा फेब्रुअरी ६ एकै दिन पर्छ । हामीले विवाह पनि यही दिन गयौं । अर्को संयोग- हिसाब गरी हेर्दा प्रगतिलाई गर्भमा धारण गरेको दिन पनि त्यही पर्दोरहेछ । आमा प्रभालाई प्राथमिकता दिएर उनकै नामको पहिलो अक्षर प्र-का

साथ पहिलो नानी समय नपुगदै जन्मी नबाँचेकाले यिनको जन्मले हामी 'गति' पय्यौं । त्यसैले अर्को नाम भयो प्रगति । अंग्रेजीका तीन अक्षर प्रभाको 'पी' अनि रमणको 'आर' जोड्दा 'प्र' भयो । यसरी उनको नाम जुराएको छु ।

यो आफन्त अनि परिवारजनलाई मनपर्ने नाम हो । फेरि बालबालिकाको नाम जे भए पनि प्रिय नै हुने रहेछ । किनकि, बालबालिका सबैलाई प्रिय लाग्छन् । ठूलो हुँदै जाँदा गर्ने कर्म र रोज्ने बाटोका आधारमा नाम प्रिय वा अप्रिय हुने रहेछ । प्रगति भनेको उन्नति अनि विकास नै हो । नयाँ वर्ष वा टीका आशीर्वादमा पनि प्रगतिको कामना गर्दछन् । अंग्रेजीमा प्रोग्रेस । मलाई टेलिफोन गर्ने वा भेट्ने मानिसलाई 'के छ' भन्ने प्रश्नको उत्तरमा 'प्रगति यति महिनाकी छ' भनेर जिस्कन्थे ।

धेरै लामो समय डेलिभरी रुमबाहिर प्रतीक्षापछि प्रशस्त कपाल भएकी हिस्सी परेकी प्रगतिको दर्शन भयो । जन्मेको केही दिनसम्म दिदी सुभिनाले अरूकै दूध मागेर चुसाउनुभयो । प्रभालाई सीसीयूबाट सारेर गाइनो क्याबिनमा ल्याएपछि मात्र आमा-छोरीको घनिष्ठ भेट र दूधमा नियमितता भयो । न्वारानपछि प्रभा माइत बसिन् । प्रभाको अनुहारको छायाचित्रजस्तो छ प्रगतिको मुहार । त्यसमा बिस्तारै परिवर्तन हुँदै छ । मैले उनलाई तीन महिनादेखि व्यायाम गराएँ । दश महिनामा हिँडिन् ।

बोलीसँगै नाचन र गाउन थालेकी उनी अहिले अरूलाई नाचन, गाउन अनि अभ्यास गर्न उक्साउने भएकी छन् । २९ महिनाकी प्रगति अहिले दैनिक हुर्कंदै छिन् ।

हाम्रो परिवारमा पाँच सन्तानमा माइलो, दिदी, दाजु, भाइ र बहिनी सबै जना सानै भएको हुनाले कुनै कुरामा पनि साझा सहमति नहुने, भगडा भइहाल्ने । मचाहिँ अझ छुच्चो थिएँ । लाउन-खान पनि अभाव थियो । माया, उत्प्रेरणा पाउन पर्व पर्खनुपर्थ्यो । तर, गाली, तिरस्कार, हेपाइ, डर, त्रास भने छिनछिनमा जताबाट पनि आउँथ्यो । आमाले हामीलाई सधैं माया दिई हुर्काउनुभयो । उहाँले अझ मलाई प्राथमिकता दिनुभयो । बाले पनि योचाहिँ मेरो छोरा हो भनी अरू दाजुभाइ, दिदीबहिनी र आमाकै अगाडि भन्नुहुन्थ्यो । यसबाट मेरो मनोबल चौडा भयो र भागियो ।

सन्तानमध्ये सबैभन्दा रुन्चे, चकचके, धेरै बिगार गरे पनि म बाको अगाडि पर्दा साह्रै सोझो भइहाल्यें । मलाई सानोमै अभिनय आउने रहेछ । बाले आमालाई केही पटक धुरुधुरु रुने गरी कुट्नुभयो । ढोकाबाट घिसाउँ बाहिर निकाल्नुभयो । साँझमा हामी सबै सन्तान डाको छोडेर चिच्यायौँ । हामी केही समयपछि आफैँ शान्त भयौँ । त्रासले सन्नाटा छायो ।

आमाबा आज पोखरामा रमाएर छोराबुहारी, नातिहरूसँग हुनुहुन्छ । मौका मिल्दा म यो प्रसंगमा उहाँहरूसँग बुझ्नेछु ।

बाल सम्भनामा रहने हरेक अनुभवले भविष्यमा असर पार्ने हुन्छ । त्यसकारण पनि प्रगतिलाई हुर्काउँदा हामी चनाखो भएका छौं । मैले दैनिक जिज्ञासु भई प्रगतिका क्रियाकलाप अनि संकेतहरूलाई अवलोकन गरिरहेछु र थाहा पाउन खोज्दै छु कि हामीसँगको सम्बन्ध, जन्मको कारण र उनको यात्रा-मार्गबारे ।

मैले अधिकांश अभिभावकले बालबालिकालाई कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने थाहा नहुँदा गलत गरिरहेको देखेको छु । सही तरिका सिकेर अभ्यास गर्दै म प्रगतिलाई मद्दत गर्दै छु, सघाउँदै छु । मैले उनीसँगै गाउँदै नाच्दै छु । समग्रमा जिज्ञासु बनी दिन-दिनै हुर्कदै छिन् प्रगति ।

मेरो जीवनको डिजाइन

आज म कुपन्डोलको जुन डेरामा बसेर यो पुस्तक लेखिरहेछु यो घर म जन्मेकै वर्ष बनाइएको रहेछ अर्थात् २०३४ सालमा । यसो जिज्ञासु बन्दा महसुस हुन्छ कि म जन्मेर घुम्दै करिब ३० वर्षमा यहाँ आइपुग्नेछु भनी बनाएर राखेजस्तो । जावलाखेलमा घरभेटिले निस्कनू भनेपछि हामीले डेरा पाएका थिएनौं । मैले समिट होटलनिरको यो घरको कोठा खाली भएको कुरा सपनामा देखेर दिदीलाई भनेको थिएँ । त्यही दिन दिदी आएर पोखेली आन्टीलाई बैना गरी हामी यहाँ सय्यौं ।

सहरबाट टाढा गाउँमा ब्राह्मण परिवारमा जन्म भयो । अहोभाग्य ! मैले दश वर्षजति त्यहीँको माटोमा खेल पाएँ, सिक्न, जान्न तथा कर्म गर्न पाएँ । मैले भरनामा नुहाएर खोलामा पौडने अवसर पनि पाएँ । कर्मयोगी अभिभावक पाएँ । जिज्ञासु परिवार अनि आध्यात्मिक मावली पत्न्यो । जीवनलाई नुबभ्दा, खुसी नभई यात्री हुँदा एक समय जन्म नै अभिशाप सम्भन्न पुगेको थिएँ । त्यो त महाभूल पो रहेछ ।

ग्रामीण परिवेशको व्यवहार र व्यावसायिक सिकाइ अनि अनुभवबाट सहर आई सेवा गर्ने अवसर प्राप्त भयो । त्यो पनि सामान्य घरमा काम गर्ने, काम सघाउने केटाका रूपमा । सीधा दृष्टिले हेर्दा यो काम तुच्छजस्तो लाग्ला तर ममा सबैभन्दा बढी रस यसमै थियो । किनकि, मलाई आश्रय दिने घरमालिक माल प्रशस्त पाएका तर चाल पाउन बाँकी व्यक्ति रहेछन् ।

विसं २०४६ को आन्दोलनमा सहभागी हुने अवसर प्राप्त भयो । मेरा साथी प्रशस्त हुन थाले । दुई वर्षको अवधिमै पदोन्नति भई मैले पसलमा रेखदेखको काम गर्न थालें । हनुमानढोकामा अरू एक वर्षपछि, पूरै दोकान हेर्ने जिम्मा ममा आयो । नाम थियो- जानकी स्टोर । अरू चार वर्ष त्यस स्टोरमा हालिमुहाली गरी बसें । लगानी कसैको, ताल र चाल मेरो भयो यहाँ । मैले संसारभरका मानिसलाई

भेटें । मैले कारोबार गर्दा नेपालीलाई पनि चिनें । नेवारी भाषा सिकें । ठिठीहरूलाई चकलेट, ठिठाहरूलाई चिप्स बियर पनि टक्र्याएँ । बूढाबूढीलाई हर्लिक्स, काजु उपहार दिएँ । मलाई पसल चलाउन राखिएको थियो तर म त दाता पो भएर निस्कें । राजविराज, विराटनगर, सिराहा घुम्न पाएँ । मेरा मालिक त्यतैका हुनुहुन्थ्यो । सम्बोधनमा फलाना मालिक भन्नुपर्थ्यो । आज सो सम्बोधन फरक भइसक्यो । उहाँहरू मलाई प्रायः ‘बाबु’ जोडेर रमणबाबु भन्नुहुन्छ । म साइनोअनुसार उहाँहरूलाई सम्बोधन गर्छु । यस्तो डिजाइन रहेछ मेरो जीवनको ।

उहाँहरूले पसल बेचेपछि मलाई ‘जहाँसुकै जा’को स्थितिमा छोडिदिनुभयो । चिन्ता र जिज्ञासाले जरा गाड्न लाग्दा विनय बस्नेतले कोसी ट्राभलमा एक वर्षको काम दिनुभयो । मैले डल्लुमा डेरा लिएँ र स्नातक पढ्न पनि थालें । इन्को ट्रेडिङमा करिब सात वर्ष आगो निभाउने सिलिन्डर तालिम दिँदै बेच्दा मैले अरू थुप्रै काम गर्न भ्याएछु । डिजाइन त यसरी पनि रहेछ- पत्रकारिता, फोटोग्राफी अध्ययन, व्यक्तित्व विकासका तालिम, स्ववियु चुनावमा उठ्न नदिँदा क्लबको स्थापना, लियो क्लब अफ हिमालयज पाटनको अध्यक्षता, प्रभासँग लभ पर्नु, व्यावसायिक मित्रता भाँगिनु, वाग्मती सरसफाइको अभियन्ता, प्रस्ट वक्ता र तालिम दिन सुरुवात ।

जिज्ञासु बनी हेर्दा जीवन-वृक्षमा फल लाग्ने बेला भएको रहेछ । तैपनि, आजसम्म मैले लक्ष्यतर्फको कामै नथालेको भान भइरहेको छ । त्यही बेला सत्ता परिवर्तनको आन्दोलन भयो । देशमा शान्ति सम्भौता भयो । ममा भने स्वच्छन्दताको आभास । एक वर्ष बोर्डरल्यान्डमा काम गर्दा मैले प्रभावकारी तालिमको आवश्यकता र बजार चिनें । केही काम र दाम दिने व्यक्ति तथा संस्था चिनें । पछि कर्मको गाडी गुड्न पक्की मार्गमा उत्रियो । मैले पहिला आफ्नै टिमलाई तालिम दिई तयार गरें । यिनै आलाकाचा सदस्यको सहयोगमा दुई-पाँचवटा महत्वपूर्ण तालिम गरी नाम र दाम दुवै प्रशस्त बटुल्यौं ।

आध्यात्मिक बाटोको दृष्टिबाट ब्राह्मण परिवारमा जन्मी कर्मकाण्डमा सहभागी भई कहिले बालकको लासबाट प्रेरणा लिँदै त कहिले नाग र देवताको दर्शन गर्दै पाएजति धर्म तथा आध्यात्मिक ज्ञान चाख्दै शास्त्रको अध्ययन-अभ्यासका साथ शाक्य परिवारकी पत्नी पाएँ । शाक्यमुनि बुद्धको जीवन घटनासँग मेल खाने हाम्रो पनि जीवनका घटना भए ।

परियार विक नेपाली थरको युवाले केही महिनाअघि एउटा कार्यक्रममा डाक्नुभयो । उहाँहरू मैले आफ्नो थरमा भट्टराईबाट नेपाली लेख्न थालेको जानकारी राख्नुहुन्न । धेरैले तपाईं नेपाली भएर पनि

कसरी यी विभिन्न विषयमा अनुभवी हुने अवसर प्राप्त भयो भनी सोध्नुभयो । बालक जुन परिवारमा जन्मन्छ, परिवारले आफ्नो थर र धर्म दिन्छ । उमेर बढ्दै जाँदा उसले प्रयत्न नगर्दा ऊ यत्तिमै सीमित हुन्छ । तर, मैले प्रयास गरें । थरमा केही त्यस्तो कुरा छैन । नामै पनि क्षणिक र शरीर चिन्न दिएको वा भएको हो । धर्मको निचोड एउटै हो वा सबै धर्मको लक्ष्य आध्यात्मिक छ । जीवन र जगत्को थोरै जिज्ञासा पनि नभएका स्वदेशी बोर्डिङ वा विदेशमा अध्ययन गर्ने मेरा नेपाली साथीभाइ, दिदीबहिनीलाई खोइ कसरी सम्झाऔं ?

नबुभ्दासम्म जीवन के हो-के हो ? चेष्टा गरी बुभ्ने हो भने सबैतिर झलमल उज्यालो मात्र छ । कहीं छैन अँध्यारो । प्रभाको मुटुरोग, सिस्टको अप्रेसन, समय नै नपुगी जन्मेकी सन्तानको दुई दिनमा मृत्यु र मुटुको अपरेसनमार्फत समयले हाम्रो सातो जाने गरी परीक्षा लियो । तर, हामी सधैं उत्कृष्ट नतिजामा पास हुँदै आयौं ।

जीवनको डिजाइन थाहा नपाएसम्म मलाई क्षण-क्षणमा अभाव र दुःखको अनुभव हुन्थ्यो । यति बोध गर्नासाथ हरेक सासमा आनन्द, मोक्ष र लक्ष्यतर्फ जीवन लम्कँदो छ ।

समूह निर्माण अभ्यास

एउटा ट्राभल एजेन्सीका करिब ५० जना स्टाफलाई समूह निर्माण तालिमका लागि नगरकोट लिएको थियो । सहभागी सबैलाई नीलो रङको टिसर्ट उपलब्ध गराइएको थियो । मेरा समकक्षी दुई जना पनि त्यहाँ काम गर्दा रहेछन् । मैले उनीहरूलाई क्याम्पस छुटेको वर्षौंपछि भेटें । कार्यक्रम भव्यताका साथ अघि बढिरहेको थियो । अन्तिममा सहभागीसँग कुराकानी गरी धन्यवाद भन्ने बेला एक महिलाले 'एउटै रङको लुगा लाउँदैमा कोही टिममा काम गर्ने भइहाल्दैन' भन्नुभयो ।

मैले तत्काल यो कुरा बुझिनँ । के भनेको होला भनेजस्तो मात्र लाग्यो । भन्डै एक दशकदेखि सयौं टिम बिल्डिङका कार्यक्रम आयोजनापछि पनि म जिज्ञासु छु कि खासमा यो कसरी हुन्छ भनेर । सतप्रतिशत प्रयास गर्न सकिन्छ, बाँकी नतिजामा कसको पो अधिकार छ र ? जो व्यक्ति आफू असल कर्म गर्छु, अरूलाई सहयोग पुग्ने कर्म गर्छु भन्छु उसले समूहमा सजिलै काम गर्न सक्छ । जो व्यक्ति जानेको अभिनय गर्छ, केही नगरी गरेको धाक लाउँछ, आफूलाई नै चिनेको छैन अनि सहयात्राको चासो राख्दैन भने उसले समूहलाई केही दिन सक्दैन ।

संसारमा कोही नराम्रो छैन, उसको आचरण र

व्यवहारले नराम्रो बनेको हुन्छ । समूहमा चार थरीका सदस्य हुन्छन् । पहिलो- आफू ठीक छु भन्ने तर संस्था र अरूलाई ठीक नदेख्ने । दोस्रो- संस्था, अरू सदस्य ठीक छन् तर आफू कमजोर वा बेठीक छु भन्ने । तेस्रो- न आफू ठीक छु न त अरू व्यक्ति र संस्था ठीक छन् भन्ने । चौथो- म ठीक छु, अरू व्यक्ति असल छन्, संस्था पनि राम्रो हुन्छ भन्ने । प्रत्येक संस्थामा यी मिश्रित हुन्छन् । आफू ठीक छु भनी समकक्षी र संस्थालाई राम्रो देख्ने सदस्य संस्थाका सम्पत्ति हुन् ।

कर्ममा विश्वास नराख्ने, भाग्यमा भरोसा भएको, कामका दुःखले एक व्यक्ति महादेवको भक्ति गर्न बसेछ । केही समयपछि महादेव पनि प्रकट हुनुभएछ । महादेवले भक्तलाई सोध्नुभयो- 'के बर दिऊँ ?' कर्मचारी भक्तले कुरा नघुमाई भनेछन्- 'भगवान्, मलाई पैसाको आवश्यकता पयो । त्यसैले काम छोडी तपाईंको आराधना गरेको हुँ ।' भक्तले डाइरेक्ट पैसाको कुरा गरेकाले महादेवले तेस्रो नेत्र भिम्क्याउँदै खुसी हुँदै सोध्नुभयो- 'कति रकम चाहियो ।' तब त्यो व्यक्तिले १० करोड रुपैयाँ आवश्यक भएको बतायो ।

महादेवले 'तिमीसँग भएको केही कुरा धितो राख । म दिउँला । किनकि, कलियुगमा बिनाधितो कसैले कारोबार गर्दैन' भन्नुभयो । त्यो व्यक्तिले 'हुन्छ भगवान्, भन्नुहोस्' भनेपछि भगवान्ले 'तिम्रो दुवै आँखाको देख्न सक्ने क्षमता'

भन्नुभएछ । मान्छेले एकछिन सोचेर 'आँखाको ज्योतिबिना जीवन अधुरै बन्छ यो दिन सक्दिनँ' भन्यो । भगवान्ले 'त्यसो भए हातको क्षमता देऊ' भन्नुभयो । दश करोड रकममा मानिस मानेन । एंवरीतले कानको सुन्ने शक्ति, खुट्टाको हिँड्ने अनि अन्तिममा ५० करोड रकम दिन्छु तिम्रो सोच्ने क्षमता भन्दा पनि मानिस नमानेपछि महादेवले भन्नुभयो, 'बाबु तिम्री अबौँको धितो राख्न मिल्ने शरीर करोडौँ लिएर भाग्न बसेका छौ । जाऊ यिनैलाई प्रयोग गरी जिज्ञासु भएर जीवन-मार्गमा लाग ।' तब भगवान् अलप हुनुभएछ ।

इन्द्रियलाई गतिलो मार्गमा चलाई पूरै शरीरलाई टिम स्प्रिटमा लैजाने हो र कुनै बहाना नबनाई समूह-कार्यमा विश्वास राख्ने हो भने मानिसका रूपमा जन्मेपछि हरेक कुरा सम्भव छ । असम्भव भन्ने अल्छीलाई मात्रै हो ।

थरीथरीका तालिम

अधिकांश तालिममा सहभागीले मात्र होइन, सहजकर्ता वा स्रोतव्यक्तिले पनि प्रशस्त सिक्न पाउँछन् । विकसित समाजमा ट्रेनिङलाई 'लर्निङ' भन्छन् । सहभागी नयाँ, ठाउँ नयाँ, सहजकर्ता नयाँ हुनाका साथै यसैको योग मात्रले नौलो थरीको रौनक हुन्छ तालिममा ।

चितवन बन्द थियो । तालिम थियो नवलपरासीको डन्डामा । म जहाज चढेर गएँ । जहाजबाट ओर्लेर सिम्सामा बसी नारायणी पुल पुगेँ । मलाई लिन विष्णु मोटरसाइकल लिएर पारिपट्टि आउनुभयो । हामी दुई प्लेट कटहर खाएर हुइँकियौँ । स्वास्थ्यमा एडभोकेसीबारे तालिम थियो । जस्तापाताको छाना तातेर सहभागी र आयोजक उकुसमुकुस भइरहेका थिए । म पनि मिसिन पुगेँ । आयोजक र सहभागीको इच्छा फरक-फरक । त्यसमा म परें भन् पृथक् । यस्तो पनि लाग्यो- बेकारमा आएछु, जब आयोजकका चारै जनाले आआफ्नै कुरा राखे ।

मैले यसलाई ठूलो चुनौतीका रूपमा स्वीकार गरें । जिज्ञासु भई तयारी गरें- तालिम कसरी प्रभावकारी होला भनेर । तीन दिनको तालिम थियो । दोस्रो दिन कहिले आयोजक कहिले सहभागी पालैपालो नजिकका रूखमुनि बोलाउँछन् र डिमान्ड गर्छन् । मैले के दिनु थियो ? तैपनि, 'तपाईंले खोजेको भोलिसम्ममा दिन्छु' भनें । मैले इमानदार भएर आफ्नै तरिका अपनाएँ । तेस्रो दिनको तालिम समापनसम्म अवस्था फरक र सहभागी खुसी अनि आयोजक सन्तुष्ट देखिए । नारायणघाट बसी भोलिपल्ट जहाजमार्फत काठमाडौँ आउने कुरामा एयरहस्टेसले अरूलाई 'पानी' भनेर सोधिन् । उनले मलाई चाहिँ 'वाटर सर' भनिन् । आयोजकमध्ये एक साथीले एयरहस्टेसलाई

भने, 'उहाँको थरै नेपाली हो, के विदेशी सम्भेर वाटर सर भन्नुप्यो ?'

सराङकोटबाट एउटा सानो गाउँ देखिन्छ । प्रगतिलाई लेकसाइड घरमा भाउजूसँग छाडेर प्रभा जिप फ्लाएर गर्न सँगै थिइन् । हामी दुवैले धेरै अघि अल्ट्राग्लाइडिङ गरिसकेका थियौं । त्यस दिन अर्को उमंग जागेको थियो । जिप गाइडले सुरक्षाका उपाय र ब्रेक लगाउने विषय सुभाउँदा जिज्ञासाले ज्यान सिरिंग भयो । हामी दुवै जना हार्नेस लाएर खुट्टा सीधा पारी समानान्तर उल्टो गन्ती सकिने प्रतीक्षामा रह्यौं । ढोका खुल्यो । हामीलाई हावाले उडाइरहेको थियो । हामी तारमा तुर्लुग भएर हेम्जातर्फ सीधा ओरालो जोडले जाँदै थियौं । टाउकामाथि क्यामेरातिर हेर्दै 'एस-एस लाइफ इज सो बिउटिफुल' भन्दै थिएँ । ९० सेकेन्डमा ल्यान्डिङ स्टेसनमा पुग्यौं । ब्रेक लाउनुपरेन, आफैँ रोकियो ।

खासमा हामी धनगढी र भैरहवाका पिएर एडुकेटरको तीनदिने तीनवटा कार्यक्रममा 'लाइफ स्किल'बारे क्षमता अभिवृद्धि गर्न त्यहाँ गएका थियौं । त्यहाँबाट फर्केर मैले तालिम कक्षामा निरन्तरता दिएँ । कार्यक्रमका सहभागीलाई सराङकोट विश्व शान्ति स्तुपा घुमाइयो ।

यौन शिक्षा, व्यक्तित्व विकास, सञ्चार, वातावरण, शान्ति, प्रार्थनालगायतका यी विषय विद्यालयमै

सिकाउनुपर्छ । तालिममा त वर्तमानमा उनीहरूले भयोगेका चुनौतीको सामना कसरी गर्ने अनि कसरी अगाडि बढ्ने भन्ने कुरा बाँड्न पो काइदा हुन्छ । हामी १२ घन्टा ड्राइभ गरेर बैकर्सहरूको तालिम आयोजना गर्न दाङको तुल्सीपुर पुग्यौं । हामीले हलमा खानका लागि प्रशस्त चकलेट दियौं । सहभागीले चकलेटका खोलजति आफ्नो ठाउँमै फालेका थिए । कस्तो अवस्था ?

अधिकांश गैरसरकारी संस्थाका तालिम, गोष्ठी, बैठकमा सहभागीलाई भत्ताको व्यवस्था हुन्छ । कर्पोरेटमा उल्टै तिर्नुपर्छ । सरकारी पारा पट्यारलाग्दो छँदै छ । कुनै तालिम कुनै अतालिम र कुनै-कुनै नलिम न दिम । जगदीश घिमिरेको संस्थामा गई काममा सघाउने मेरो इच्छा उहाँ जीवितै हुँदा पूरा भयो । उहाँको संस्थाबाट भैरहवामा आप्रवासी कामदार दिदीबहिनीका लागि एउटा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम गर्‍यो । म दिदी दुर्गा घिमिरेसँगै गएँ । विदेशमा काम गरी फर्केका अनुभवी दिदीबहिनीले नाटक देखाउनुभयो । हामीलाई अरबी खाना चखाउनुभयो । उहाँहरूले लत्ताकपडा प्रदर्शन पनि गर्नुभयो । दुर्गा दिदीले पुरानो गीत गाउनुभयो । कार्यक्रममा खुब रमाइलो भयो ।

मैले आफ्नो सेसनमा आधुनिक ध्यान-विधि, खेलकुदका साथै प्रवचन गरें । म अर्को दिन जहाजबाट

काठमाडौं फर्के । विभिन्न बैकले एक घन्टे कार्यक्रमका लागि निम्ता गर्छन् । स्कूल तथा कलेजले बोल्न बोलाउँछन् । साँच्चै थरीथरीका छन् तालिम । जिज्ञासु मात्र हुनुपर्छ, देशका ठाउँ-ठाउँमा विभिन्न विषयमा बोलेर सिकाउँदै काम, नाम र दाम प्रशस्त बटुल्न सकिन्छ ।

देव सुनुवारले एक महिनाको कमाइबाट हाम्रो संस्थालाई धेरै अघि नै भ्याकुम क्लिनर किनिदिएर गुन लगाए । उनी पाँच वर्ष विदेशमा काम गरी अहिले नमोबुद्ध रिसोर्टमा काम गर्छन् । उनले मलाई टेलिफोनमा भने, 'दाइ, आगो निभाउने कार्यक्रम हाम्रोमा गरिदिनुपर्छ ।'

रिसोर्ट जंगलनजिकै छ । रिसोर्ट भवन काठबाट निर्मित छ । अघिल्लो महिनाको एक बुधबार राम्रोसँग तालिम र अभ्यास सम्पन्न भयो । त्यहाँ धुलिखेल गणका कर्नेल जगतबहादुर पौडेल आउनुभएको थियो । उहाँले पन्ध्र दिनपछि यस्तो कार्यक्रम धुलिखेलमा सेना, प्रहरी र सामुदायिक वनका अगुवालाई वन विभागसँग मिलेर दिऊँ भनी तयारी गर्नुभयो । मैले 'हुन्छ' भनें । तयारीअनुरूप नै तालिम सुरु पनि भयो । लगभग ४० मिनेटपछि जंगलमा आगो लागेको जानकारी आयो । हलमा सिकाउनुभन्दा आगो पनि निभाइने अनि बाँकी त्यतै सिकौं भनी त्यसतर्फ लाग्यौं । सेना र सहभागीले आधा घन्टामा आगो निभाए । भन्नुपर्ने कुरा त्यहीं डाँडामा सकेर हामी खाजा खान गणमा आयौं ।

मलाई सोधिने प्रश्न, त्यसमा मेरो जवाफ

व्यक्तित्व विकास कसरी गर्ने ?

व्यक्तित्व एउटा व्यक्तिको समग्र पक्षलाई भनिन्छ। त्यसकारण समग्र पक्ष भनेपछि सुहाउँदिलो र मौसमअनुकूल लाउनु, सन्तुलित भोजन गर्नु, उमेर अनि आवश्यकताअनुसार अध्ययन गर्नु। शरीरका तीन शाखा छन्- एउटा, बाहिर देखिने शरीर, अर्को मन अनि बुद्धि। विभिन्न क्षेत्रका व्यक्ति यिनीहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारबारे फरक धारणा राख्छन्। तपाईंलाई तगडा लाग्ने धारणा धारण गर्नुहोस् वा जिज्ञासु बनेर आफ्नै धारणा पनि विकास गर्न सक्नुपर्छ।

तपाईं शरीर, मन र बुद्धि प्रयोग गरी व्यवहारको माध्यमका साथै अभ्यासबाट व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुहुन्छ। खुसी हुनुहोस्, वर्तमानमा आफ्नो जे पेसा, काम या कर्तव्य छ, यसलाई सुन्दर ढंगबाट गर्नुहोस्। व्यक्तित्व विकास भनेको निरन्तर अभियान र अभ्यास हो जति गतिलो प्रयास गरिन्छ, व्यक्तित्वमा यति नै सम्पन्न भइन्छ। खुट्टालाई राम्रा स्थानको यात्रा गराउने, हातलाई शुभ कर्म गराउने, पेटलाई शरीरका लागि आवश्यक ऊर्जा दिन भोजनमा ध्यान दिने, साँचो प्रेमले अनि दान र दयाले मुटु दह्रो बनाउन प्रार्थना र भक्तिले स्वर राम्रो हुन्छ। सुमधुर बोलीले अनुहारमा

चमक ल्याउँछ । राम्रो संगीत श्रवणले मनमा उत्प्रेरणा भर्छ । आँखाको सुन्दर लयलाई सुन्दरतामा चराउने हो भने जिज्ञासु बनाउँछ । आफ्नो भूमिका वा उद्देश्य बुझेर लक्ष्यतर्फ निरन्तर लम्किनुपर्छ । अधि बढ्दा आउने बाधालाई पनि धन्यवाद दिँदै गर्नुपर्छ । किनकि, बाधा-व्यवधानले पनि व्यक्तित्व विकासमा सहयोग नै पुऱ्याउँछ ।

शिक्षक-विद्यार्थी दुवै तनावमा छन् भने के गर्ने ?

तनावको कारण जानकारीमा राख्नुपर्छ । तैपनि, आफूसँग जे छ र काम जस्तो छ त्यसमा अरू विषयको चासो राख्नाले यस्तो भइरहेछ । आधुनिक मिडिया अश्लील छ । यस्तो प्रवृत्तिले युवा, विद्यार्थी एवं शिक्षकलाई पनि भड्काउँदै छ । यिनीहरूको स्रोतलाई कम गर्दै बन्द गर्नेतर्फ अग्रसर हुनुपर्छ । जिम्मेवारीमा रमाउन जिज्ञासु हुनुपर्छ ।

शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका जिम्मेवारी के हो ? परिवार, समाज अनि देशमा कस्ता व्यक्तिको खाँचो छ ? शिक्षकले रोजगार हुने शिक्षा विद्यार्थीलाई दिनुपर्छ । हाल भइरहेका विषयको अध्यापन पनि नराम्रो भन्ने होइन तर व्यावहारिक पक्षको अभ्यास नहुनाले सर्वपक्ष निराश छ । कुनै विषय पढाउनुअघि नै शिक्षकले त्यो काम गरेको हुनुपर्छ । शिक्षक विद्यार्थीका लागि साथी, सहयोगी, हँसिलो-रसिलो हुनुपर्छ । सुँगाजस्तो रटेको कुरा बताइरहने मात्र बन्नु आधुनिक शिक्षकका लागि अभिशाप हुन्छ ।

विद्यार्थी किन तनावमा छ ?

अज्ञानले मस्तिष्क भरेको छ । जसरी एउटा सड्लो, स्वच्छ हुनुपर्ने भाँडोमा फोहर वा ढल मिसिएको पानी भयो भने दुर्गन्ध निस्कन्छ, त्यस्तै मानिसको चेतनाको अवस्था रहन्छ । त्यसैले प्रत्येक विद्यार्थी सीपयुक्त नभए जमानाले अस्वीकार गरिहाल्छ । खुसी, जिज्ञासु रहने, काम र समयलाई चिनेर व्यवहार गर्नुपर्छ । केही महिनामा आफैं बानी पर्छ । बानी परेपछि जोड गर्नुपर्दैन । स्वचालित सरल हुन्छ, शान्ति भइहाल्छ ।

तपाईंले जस्तै नाम र दाम कमाउन के गर्नुपर्छ ?

संसारको जनसंख्या बालक, युवा र वृद्ध गरी साढे सात अर्बजति होला । कसैको कसैसँग अनुहार मिल्दैन । अनुहार मिले पनि बानी-व्यवहार, चाहना र कर्म मिल्दैन । जुम्ल्याहा, तिम्ल्याहामा पनि कैयौं प्रयोग वा शोध गर्दा थाहा भएको छ कि संसारमा कसैको कोहीसँग स्वभाव मिल्दैन ।

त्यसैले तपाईं मजस्तै बन्न सक्नुहुन्न । किनकि, मेरा अभिभावक र तपाईंका परिवार नै भिन्न हुन् । तपाईं र मेरो जीवनको लक्ष्य नै फरक छ । म जे कारणले यस्तो कर्म, पेसा वा व्यवहार गर्दै छु तपाईं त्यसमा कन्भिन्स नहुन पनि सक्नुहुन्छ । बरु कामको हिसाबले म क्षमता अभिवृद्धिका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्छु, तपाईं पनि यस्ता काम गर्न सक्नुहुन्छ ।

धेरैले नाम र दामप्रति चासो राख्छन् तर काम महत्वपूर्ण हो भन्ने सजिलै बिसर्न्छन् । त्यसैले त्यस्तो पेसा, व्यवसाय वा कर्म के होला जसले हामीलाई वा कर्ता स्वयम्लाई प्रशस्त दामका साथ इच्छाएजति नाम मिलोस् ? तपाईंलाई बुझ्नका लागि यो अलिक टेक्निकल छ । मानौं, तपाईंले मैले जस्तै तालिम दिने, व्यक्तित्व विकास, तनावबाट मुक्तिका लागि कार्यशाला गराउने निर्णय गर्नुभयो । तर, यस्ता कार्यशाला गराउने तपाईं पहिलो वा गतिलो अनुभव भएको व्यक्ति हो कि होइन ? उत्तर 'होइन' आउनासाथ यो कामबाट न तपाईं दाम कमाउनुहुन्छ न त नाम नै ।

त्यसैले जिज्ञासु भएर यस्तो काम वा कर्मबारे सोच्नुहोस् । केही वर्ष लाग्ला, तपाईं सफल बन्नु हुनेछ । विश्वास गर्नुहुन्छ ? दश वर्षअघिसम्म मेरो मनोदसा पनि तपाईंकै जस्तो थियो । आज त बिल्कुल फरक छ ।

तपाईं तीन सन्देशको कुरा गर्नुहुन्छ रे, ती के-के हुन् ?

मेरो पहिलो सन्देश हो- आफू जन्मेको धर्तीलाई सलाम र सम्मान गर्नुहोस् । किनभने, संसारका केही मुलुक र सुगम नेपाल घुम्दा न्यून संख्यामा मात्र मैले धर्ती र अभिभावकलाई सम्मान गर्ने भेटें । सबैजसोले गाली गरिरहेछन् । यसरी त मानव विकासका सबै बाटा अवरुद्ध हुन्छन् ।

दोस्रो- तपाईं जस्तो प्रकारको परिवर्तन चाहनुहुन्छ ती सम्भव छन् । तपाईंले ताक्नु मात्र पत्थो सघाउने हजार, लाख जना छन् । मानिस पहिलो त असल, ठूलो ताक्न, तोक्न वा लक्ष्य बनाउन सक्दैनन् । सामान्य लक्ष्य निर्धारण गरेर जीवनबाट भाग्न खोज्छन् । चाहेको कुरा पूरा गर्नु त कैयौं उपायको आवश्यकता पर्छ । नचाहेको गजब कुरा कुनै हालतमा प्राप्त हुँदैन ।

घरछेउ एक करोड हात पर्ने चिठ्ठा खुलाइएको थियो । चिठ्ठा ६ महिनापछि खुल्ने भनिएको थियो । गरिब मानसिकता भएको एक व्यक्ति भगवान्को अघोर ध्यानमा लीन भयो । चिठ्ठा खुल्नु केही दिन बाँकी थियो । भगवान्ले त्यो मान्छेको गालामा भापड हान्दै भन्नुभयो, 'मैले केमा करोड पार्दिनु ? तेरो टाउकोमा ? चिठ्ठामा पार्दिनुपर्ने भए त एउटा चिठ्ठा किन्नुपत्थो नि ।'

कैयौंले मलाई नेपालमा अवसर नपाइएको सुनाउँछन् । म भन्छु, 'नेपालमा जन्मिएको अवसर पाएर त हो । यहाँ जन्मेपछि मान्छेका रूपमा सबै कुरा गर्न सम्भव छ ।'

तेस्रो सन्देश यस्तो छ- जीवनप्रति जिज्ञासु बन्नुहोस् । केही जिम्मेवारी आजदेखि लिन सक्नुहोस् । म को हुँ ? मेरो लक्ष्य के हो ? जिज्ञासु बन्नुहोस् । आफूलाई खुसी राखी परिवार, समाजलाई सहयोग गर्ने जिम्मेवारी लिनुहोस् ।

दुःख र तनावको कारण के होला ?

काम भनेजस्तो नभए अनि नभनेजस्तो भए तनाव र दुःख हुन्छ। नेपालमा मात्र होइन, संसारमै विद्यार्थी जीवनमा आवश्यक शिक्षा, चिन्तन र चासो अभावमा धेरै धन भएका, गरिब, खान-लाउन पुग्ने तीनै थरी दुःखी छन्। तनाव, दुःख, नैराश्य अनि गम्भीरता सांसारिक रोग हुन्। यी रोग दैनिक बढ्दै छन्। यसलाई जीवनशैली रोग भन्न पनि सकिन्छ। जीवनशैलीलाई गतिवान बनाउने इच्छाशक्ति अभावमा यस्तो हुन्छ।

जिज्ञासु नबन्दासम्म ममा पनि दुःख र तनाव थियो। घर, पसलमा काम गर्दा इज्जत नहुने भए पनि मैले तिनै कामलाई आधार बनाएर अगाडि बढ्ने निर्णय गरेकाले नयाँ प्रभाव उत्पन्न भयो। नयाँ प्रभावबाट हौसला मिलेर कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने कारण भयो।

हरेक व्यक्ति चार प्रकारको यात्रामा हुन्छन्। पहिलो- अँध्यारोमा जन्मेका हुन्छन्, कर्म र जीवन बुझेर उज्यालोतर्फ लाग्छन्। दोस्रो- उज्यालोमा जन्मेका हुन्छन् तर हरप्रकार बहाना बनाई तनाव बोकी अँध्यारोतर्फ लाग्छन्। तेस्रो- अँध्यारोमा जन्मेर अँध्यारोमै जिन्दगी बिसर्जन गर्छन्। अभावमा जन्मन्छन्, खासै उपाय पनि लाउँदैनन्। आफू केही नगरी अरूलाई दुःख दिई अकालमा बिदा हुन्छन्। चौथो- जहाँ जन्मे पनि, जे कर्म भेटे पनि सहर्ष स्वीकार

गर्छन् । जीवन-जगत्प्रति गद्गद् भएर कर्ममा रमाउँदै जिज्ञासु भई आफूलाई सिपालु बनाएर 'बहुजन हिताय बहुजन सुखाय' सेवा कर्म गरी उज्यालोतर्फ नै लम्कन्छन् ।

बुभाइ र व्यवहार

श्री-स्टारका खेलाडीहरूलाई उत्प्रेरणात्मक सन्देश तथा केही ज्ञानका कुरा गर्न पासा यार्डमा निम्तो थियो । म त्यहाँ गएँ । उनीहरूले प्रेसिडेन्ट्स कपको एक खेल जितिसकेका थिए । अर्को खेल र खेलाडीको व्यवहारमा परिवर्तन आओस् भन्ने आयोजकको चाहना थियो ।

मैले 'स्वतन्त्रता' अनि 'मित्र पत्ता लगाऊ' भन्ने दुई खेलका माध्यमबाट कुरा सुरु गरें । यी खेलको तरिका अपनाएपछि हरेक कुरा सम्भव छ भन्ने हो । खेलाडी, आयोजक अनि हामी प्रशिक्षक पनि रमाइलो गर्दै थियौं, केही खेलाडी भने कानमा इयरफोन लगाएर बसेका थिए । केही आफ्नै सुरमा थिए । मैले उनीहरूलाई 'मिल्छ भने वर्तमानमा ध्यान दिनुहोस्' भनें । उनीहरूले वास्ता गरेनन् । म खेल हेर्न गएँ । लाखौं नगद पुरस्कार राशिको यो प्रतियोगितामा लगातार श्री-स्टारले जित्यो । तैपनि, अरू खेलमा क्लब र खेलाडीहरूको व्यक्तित्व र व्यवहारमा खासै परिवर्तन देखिएको छैन ।

परिवर्तन सधैं सकारात्मक अनि उन्नतितर्फको हुनुपर्छ । बुभाइका लागि धन त सामान्य कुरा हो, कति ठाउँमा दिँदैनन् पनि । तर, बुझ्नका लागि उनीहरूको इच्छाशक्ति तत्काल प्राथमिकतामा हुनु अनिवार्य छ । जुनसुकै क्षेत्रले पनि अहिले खोजेजस्तो जनशक्ति नपाइरहेका पछाडि यही एउटा कारण हो- आफू भएको वा आफ्नो कामलाई कसरी सुन्दर बनाउन सकिन्छ भनी जिज्ञासा नहुनु ।

म युवा उत्प्रेरणा तथा व्यावसायिकता अभिवृद्धि कार्यक्रमका लागि पोखरा आउजाउ गरिरहन्छु । त्यहाँ भलिबल तथा फुटबल खेलाडी प्रशस्त छन् । तीमध्ये चर्चित दुई खेलाडी (फुटबल र भलिबल)सँग अन्तरंग कुराकानी गर्ने अवसर दिइयो । मलाई लाग्यो कि उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुने प्रकारबाट सहयोग गरौं । फुटबल खेलाडीले धेरै पीडा र दुःखका कुरा सुनायो । उसले मेरो कुरामा ध्यान दिएन । ऊ पोखराको सम्पन्न परिवारको खेलाडी हो, जसले आफूलाई जिन्दगीको असक्त खेलाडी महसुस गरिरहेछ । उसलाई कसरी सम्झाउने ? हामी केही प्रयासपछि जुस पिएर छुट्यौं । पछि मैले मोबाइलबाट उसको नम्बर पनि डिलिट गरिदिएँ । फोनमा उसको नम्बर देखियो भने पनि उसले गरेका मजबुरीका कुराको याद आउने हुन्थ्यो ।

अर्को खेलाडीको पोखरामा ठूलै नाम छ। ऊ मोडेल पनि हो। म यस्ता कैयौं खेलाडीको खेल-जीवन र व्यक्तित्व विकासको इतिहासबारे धेर-थोर जानकारी राख्छु। मेसी, बेकह्याम, पेले कहाँबाट आए नि हालसम्म पनि स्लममा जन्मेका पेलेको उचाइ कस्तो छ भनेर। आफ्नो कर्म र बुझाइमा जिज्ञासा राख्ने पेले फुटबलको मात्र हैन, संसारकै खेल क्षेत्रको नक्सा बदल्न सफल भए। हाम्रै देशमा वैकुण्ठ मानन्धरदेखि अहिलेका कैयौं खेलाडी संसारकै इतिहासमा कीर्ति राखी नक्सा परिवर्तनको क्षमता राख्दछन्। तैपनि, किन परिवर्तन नदेखिएको होला ?

ती भलिबल खेलाडीले कार्यक्रम सुरु हुनुअगावै फेसबुकमा 'मलाई कार्यक्रममा बोल्न लाज लाग्छ, नबोलाउनुहोला' भनी सन्देश पठाएकी रहेछन्। मैले त्यस बेला म्यासेज हेरिनँ। हाम्रो सिधै कार्यक्रममा भेट भयो। त्यहाँ दृष्टिविहीन युवाहरूको पनि बाक्लो उपस्थिति थियो। अरू आर्थिक-सामाजिक क्षेत्रका र विद्यार्थी थिए। केही विदेशीको पनि सहभागिता थियो। मैले उनलाई आफ्ना केही भनाइ राख्न भनें। उनले लजाउँदै करिब एक लाइनजति केही भनिन् होला। मलाई अचम्म लाग्यो कि कसरी यिनी जिन्दगीमा अगाडि बढ्लिन् ? फेरि विचार गरें कि के मैले मात्र धेरै अपेक्षा वा अशा त गरिनँ उनबाट ? जेहोस् खेलाडी/मोडेल भएकीले गर्दा केही न

केही भन्नुपर्ने, जीवन-जगत् वा आफ्नै क्षेत्रबारे केन्द्रित केही कुरा भन्नुपर्थ्यो ।

चितवनबाट एक वर्षअघि एउटा निम्तो आयो- जेसिसले आयोजना गरेको कार्यक्रमको । त्यस कार्यक्रममा सौन्दर्य प्रदान गर्ने दिदीबहिनीको बाक्लो उपस्थिति थियो । जेसिस खासमा व्यक्तित्व विकासको जननी संस्था हो, लायन्स नेतृत्व विकासको । तर, यी संस्थाका सदस्यको व्यवहार हेर्दा मातृसंस्थाको उद्देश्य सम्भना हुँदैन । कार्यक्रममा गैँडाकोटबाट केही सदस्य आएका रहेछन् । निःशुल्क आयोजना भएको त्यस कार्यक्रममा मैले भनेका अधिकांश कुरा उहाँहरूले अस्वीकार गर्नुभयो । बीच-बीचमा अवरोध पनि आइलाग्यो । यस्तो हुनुमा मलाई रमाइलो लाग्छ, आजभोलि । सितैमा पाइयो भने मूल्यविहीन लाग्छ । अशान्त मान्छे पहिला सुख खोज्दै भौतारिन्छ, जब उसलाई प्राप्त हुन्छ तिनकै कारणले थप असन्तुष्ट हुन्छ ।

त्यहाँको अवस्था यस्तै थियो । कार्यक्रमको अन्तिमतिर केही कुरा बुझेका र अब व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउँछु भन्ने सहभागीसँग थप कुरा गरी अर्को कार्यक्रममा एमबीएका विद्यार्थी भेट्न सञ्चार किचेनतर्फ लागें । त्यहाँ तीन घन्टाजति रमाइलो भयो । त्यो रात कोठा नम्बर १०८ मा सुतेर भोलिपल्ट काठमाडौँ फर्के ।

मानिस केही नहुँदा पनि दम्भ लिएर व्यवहार गर्दो छ। संसारमा सिक्न, खुसी हुन, रमाउन, प्रेम गर्न र सकेको योगदान दिन मानिसको जन्म भएको भन्ने कहिल्यै मनन गर्दैन। उसले कसरी जन्मको सार्थकता र आनन्द भोग्ला ? जिज्ञासु भई हरेक दिन बुझ्ने अनि जानेको लोक-व्यवहार बृहत्तर मानव प्राणी र वनस्पति परिवारमा बाँड्दै जाँदा सकारात्मक परिवर्तन हुन्छ।

पर्यटन र आउटडोर लर्निङ

सौरभ ज्योति, अजयबहादुर प्रधानांगलगायतको सहभागितामा अन्नपूर्ण होटलको कुमारी हलमा हुने आर्थिक विकासमा युवा साभेदारी विषयक कार्यक्रममा मलाई पनि निम्तो थियो। राधेश पन्तको खुला र सुन्दर प्रस्तुतिपछि चिया, चमेनाका साथ भलाकुसारी भयो। म त्यो बेला भोलामा आउटडोर ट्रेनिङसम्बन्धी तस्बिरको एल्बम बोकेरै हिँड्थेँ- अहिले आएर ज्याफ्टिङ, प्याराग्लाइडिङ आउटडोरमा टिम बिल्डिङ भन्दा बुझ्छन्। सन् २००५ सम्म अवस्था फरक थियो।

मैले अजयबहादुर प्रधानांगलाई तस्बिर देखाएर छोटो वर्णन गरें। उहाँले त्यस विषयमा आफ्नो कम्पनी फ्युरा हिमालय र नेपाल फर्मास्युटिकल ल्याबले यस्तै कार्यक्रम

गराउन खोजिरहेको भनी भोलिपल्ट पुल्चोक कार्यालयमा निम्तो दिनुभयो । म एल्बम बोकेर उहाँको कार्यालयतिर गएँ । त्यहाँ अरू सदस्यसँग बसी दुईवटा कार्यक्रमको मिति तय गरियो । करिब ८० जनाको फूलबारी रिसोर्ट पोखरामा, २० जनाजतिको माउन्टेन रिसोर्ट धुलिखेलमा कार्यक्रम आयोजना गर्ने टुंगो लाग्यो । अन्ततः दुवै कार्यक्रम भव्यतापूर्वक सफल भए । सहभागीमा उत्साह, उमंगका साथै जीवन-जगत्प्रति जिज्ञासा बढ्यो । हामीले प्रशस्त फि र त्यसभन्दा बढीको सम्मान पायौं ।

नेपाल पर्यटकीय मुलुक भए पनि १० वर्षअघिसम्म पर्यटनकेन्द्रित गतिविधिमा युवा संलग्नता नयून थियो । नोदन क्लबले आफ्ना कार्यक्रमलाई यसमै केन्द्रित गर्‍यो । पर्यटकीय स्थानमा सिकाइ, प्राकृतिक संस्कृतिबारे जानकारी, अभ्यास एवं संरक्षणका कार्यक्रम अघि बढाइयो ।

नेदरल्यान्ड्स, जर्मनी, अस्ट्रियाको अध्ययन भ्रमणका बेला हल्यान्ड हुँदा राजधानी आमस्टर्डमको सेन्ट्रल स्टेसनबाट अर्नोडल नाम गरेका व्यक्तिले निःशुल्क घुमफिर आयोजना गर्ने रहेछन् । पैसा नलिई ड्याम स्क्वायर रेडलाइट आदिको भ्रमण गराउने । म पनि त्यसमा सहभागी भएर घुमें । उनले रेडलाइट र चर्चको बीचमा रहेको महिलाको वक्षस्थल र पुरुषको हातले महिलाको स्तन समाइरहेको पित्तलको मूर्तिकलासमेतको सुन्दर व्याख्या सुनाए । यो

किन राखेको होला भनेर मैले सोध्दा उनले यौन व्यवसायी नै भए पनि केही समयका लागि उनीहरूबीच मित्रता र प्रेम हुनु अनिवार्य भएको सुनाए । ब्रेस्टमुनि हातसँगै एउटा ताल्चा पनि भुन्ड्याइएको थियो ।

त्यहाँबाट फर्केलगत्तै नोदनमार्फत विभिन्न पेसा तथा व्यवसायमा आबद्ध व्यक्तिलाई हनुमानढोका ललितपुरका मंगलबजार क्षेत्र, खोकना, बुङ्मती, भक्तपुर, कीर्तिपुर, पोखराका विभिन्न स्थानमा त्यहाँको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्व तथा प्रयोजनका विषयमा निःशुल्क कार्यक्रम गर्‍यो । पर्यटकीय स्थानको नाम मात्र सुनेका अधिकांशका साथै त्यहाँको महत्व र सम्पन्नताबारे ज्ञान भएका पर्यटकीय प्रदर्शक र सिटी गाइडसँग पनि चुरो ज्ञान नभएको पाएँ मैले ।

पर्यटकीय क्षेत्रमा साहसिक खेल होस् वा शिक्षण-प्रशिक्षण नगण्य मात्र हुने गर्थ्यो । त्यस बेला म बोर्डरल्यान्डमा काम गर्थेँ । विभिन्न क्षेत्रका अग्रज युवालाई समेटि कसरी पर्यटकीय गतिविधिमार्फत देशले लाभ प्राप्त गर्छ भनी मैले गोकर्णमा दुई रात तीन दिनको 'ट्रेनिङ फर ट्रेनर' आयोजना गरेँ । यसले आउटडोरमा काम गर्न सक्ने जनशक्तिलाई मद्दत र यस क्षेत्रमा काम गर्ने युवा सहजकर्ता उत्पादन गर्‍यो ।

मैले जानेको सीप अरूलाई निःशुल्क वा पैसा लिएर

सिकने-सिकाउने, पर्यटकीय स्थान चिनाउने र आउटडोरमै व्यक्तित्व विकास, नेतृत्व क्षमता अभिवृद्धि कार्य निरन्तर भयो । इलामदेखि महेन्द्रनगर, रूकुमको खलंगादेखि रसुवाको भन्लाङ गाउँसम्मै प्रभावकारी ढंगबाट सीप सिकाउँदै, स्थान ढुलाउँदै सहभागीको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै यस्ता कार्यक्रम निरन्तर भए । नयाँ-नयाँ युवाहरूसँग सुन्दरीजल, नगरकोट, धुलिखेल, पोखरा, गोदावरी, चितवन, हनुमानढोका, भक्तपुरमा अनगिन्ती कार्यक्रम भए । यसबाट मलाई देशका सबै जिल्लाका युवा व्यक्तित्वसँग छलफल र सिकने अवसर मिल्यो । प्रशस्त विदेशीसँग पनि संगत गर्न पाइयो ।

पर्यटक गाइडलाई विदेशी पाहुना दृष्टिविहीन वा अपांग भए कसरी सेवा गर्ने भन्ने तालिमहरू आयोजना भए । नभन्दै यस्ता धेरै पर्यटक नेपाल आए र आइरहेछन् पनि । चौतर्फी सिकने-सिकाउने, खुसी अनि थप जिज्ञासु हुने धेरै अवसर प्राप्त भयो । एकप्रकार म अनुभवी पनि भएँ । पोखरामा पर्यटन गतिविधि गर्ने श्री सिस्टरकी ठूली दिदी लक्कीले पनि हामीलाई निम्ता गरी धेरै अवसर प्रदान गरी गुण लगाउनुभयो । जसबाट सजिलै क्षमता अभिवृद्धि गर्न गाह्रो पर्ने दुर्गमका महिलाका निम्ति पनि पर्यटकीय सेवा, कार्य र आरोहण तथा पदयात्रा अनि साहसिक खेलमा मद्दत भयो ।

यस क्षेत्रमा मनगो काम हुन थाल्यो । विगत केही वर्षसम्म विदेशीलाई परखनुपर्ने हरेक पर्यटकीय क्षेत्र आन्तरिक पर्यटक भरिन थालेका छन् । मैले परिवर्तन ल्याउन सकारात्मक भूमिका निर्वाह गरेको यो रमाइलो अनुभूति हो ।

हामीले पर्यटन वर्ष २०११ मा एक हजार स्वयम्सेवी निर्माण वा क्षमता अभिवृद्धि गरौं भनी एनटीभीमा प्रकाश श्रेष्ठ अनि छायाँ शर्मामार्फत प्रस्ताव गर्‍यौं । हामीले त्यसमा काम पनि गर्‍यौं । आज हरेक पर्यटकीय आकर्षणका क्षेत्रमा यस्ता तालिमप्राप्त जनशक्ति भेटिन्छन् अनि तपाईंले जिज्ञासा राख्नुहोला- यही नै पूर्णता हो ? यो गतिलो शुभारम्भ मात्र हो । गर्न धेरै बाँकी छ ।

देश यति विविध छ कि हरेक समुदायमा आफ्ना किसिमका रीतिरिवाज मेलापर्व र जात छन् । हामी आआफ्नो क्षेत्रमा कर्मठ भई लाग्ने हो भने दश लाख होइन, नेपालमा प्रत्येक वर्ष गतिलो धनराशि खर्च गर्ने पाँच करोड पर्यटक आउनेछन् । कमाइ भएका चिनियाँ पर्यटक मात्र संसारमा कति जान्छन् ? खासमा धेरै नेपाली खासाका सामान र चिनियाँ पर्यटकलाई एउटै दृष्टिबाट हेर्छन् । तपाईं जिज्ञासु हुनुहोस् कि चीन केही वर्षमै धेरै क्षेत्रमा संसारको अग्रणी मुलुक बन्दै छ ।

सवा अर्ब जनसंख्या भएको भारतका सम्पन्न व्यक्तिहरू पर्यटक भई नेपाल आउन चाहने कति होलान् ?

साइकलमा तरकारी अनि खाली सिसी, पुराना कागज बटुल्ने व्यक्ति र भारतीय पर्यटकप्रतिको तपाईंको समान दृष्टिकोण दोषपूर्ण छ । जिज्ञासु हुनुहोस्- पशुपतिनाथ, मुक्तिनाथ दर्शन गर्दै सगरमाथा, अन्नपूर्ण घुमी सुख, शान्तिको अभ्यासका साथै जन्मलाई सार्थक पार्नका लागि लाखौं भारतीय पर्यटक नेपाल आउन आतुर छन् । यति हो कि तपाईंसँग हिम्मत हुनुपर्छ । उनीहरू आइहाले भने तपाईं अतिथि सत्कारमा कसरी आफूलाई लगाउनुहुन्छ ? आफू र देशलाई सम्पन्न पार्नुहुन्छ ? खास कुरा यही हो ।

अरू दुई सय मुलुकबाट आउने पर्यटकको चर्चा नै छैन । त्यसैले सम्भावना कति हो कति ? जिज्ञासु भई सम्भावनालाई सफलतामा रूपान्तरण गर्न ढिलो गर्नुहुँदैन । यी र यस्तै सम्भावनाका कार्य गर्न अरूलाई सिकाउन तथा जीवनको लक्ष्यमा पुग्न म कार्यरत छु । तरिका फरक भएको छ- चुस्त र व्यावसायिक भएका छन् । लुक्ला, नाम्चे बजार, थामे वा गोक्यो गोरकसेप नै किन नहोस् वा मुस्ताङ, अपर मुस्ताङ, घान्द्रुक भन् मनाङ, त्यस्तै थोरङ्ला जताततै पुगेर जिज्ञासु हुँदा मैले पैसाका साथ माया ओइच्याउने पर्यटक प्रशस्त भेटें । तब मैले अनुभव गरें कि नेपाली युवाले सही कर्म गर्नु मात्र पर्छ, सम्भावना पाइला-पाइला, पात-पात अनि पल-पलमा जहाँ पनि जहिले पनि छ ।

टेगोर आफ्ना हरेक कक्षा रूखको फेदमा सञ्चालन गर्थे । उनले इन्दिरा गान्धीलाई यसैगरी शिक्षित बनाए । दाताले दिएका सिमेन्टको ढलान भएका टिनका छानामा भन्दा विद्यार्थी रूखको फेदमै बसेर अध्ययन गरेको नेपाल दुल्दा मैले महसुस गरें । शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने दाम र नाम भएका हुन् वा सरकारी गैरसरकारी संस्था तथा व्यक्तिले अभै यस्ता प्राकृतिक, आध्यात्मिक पक्षबारे सोच्न सकेका छैनन्, कार्यान्वयन त परै जाओस् ।

बाहिर अध्ययन गर्दा पहिलो लाभ त शरीरलाई चाहिने वायु, अक्सिजन टन्न लिन पाइयो । पुतली घुमेको, माहुरी डुलेको, ढकमक्क फूल फुलेको, चराले गीत गाएकोलगायत प्राकृतिक गतिविधिको प्रत्यक्ष अनुभव हुन्छ । गाउँमा हिसाब घोक्न दिक्क लाग्दा कोटकडेनीका अरू पनि केटाहरूलाई लिएर अग्लो रूखमा चढी भक्की अमिलो खान जाँदा गुरु त्यहीं पुगेर ढुंगा ताकेको झलझली सम्भन्छु ।

सगरमाथा बाहिरै छ । वनको हरियाली वा भरनाको कलकल, बुद्ध रूखको फेदमा जन्मी शिक्षा-दीक्षा प्रकृतिसँगै प्राप्त र दान गर्नुभयो । त्यसैले मान्छे भित्री रूपमा आध्यात्मिक र बाहिरी रूपमा प्राकृतिक हो । प्रकृतिमा नगई लक्ष्य प्राप्त हुन सक्दैन, आउटडोर लर्निङमा निस्कनै पर्छ ।

युवा उमेरका खुल्दुली

धेरै अध्ययनले देखाएको छ कि कक्षा ६ मा पुगेपछि विद्यार्थी अभिभावकबाट छुट्टिन थाल्छन् अनि शिक्षकलाई अविश्वास गर्न पनि । अभिभावकलाई पवित्र प्रेम र शिक्षक-शिक्षिकालाई 'रोलमोडल' बनाउने सोचमा क्रमशः परिवर्तन देखापर्छ । यो सांसारिक प्रक्रिया नै बनेको छ ।

अधिकांश अभिभावक हिजोआज सन्तानलाई समय दिन भ्याउँदैनन्, दिइहालेको समय पनि अपुग हुन्छ । शिक्षक-शिक्षिका अधैर्य छन् । केही शिक्षक समाज र देशलाई शिक्षा दिन्छु, विद्यार्थीलाई असल बनाउँछु भन्ने पनि होलान् । तर, खोइ किन हो यस्ता व्यक्तित्व भेटिँदैनन् । नभएरै होला । शैक्षिक संस्थाको सञ्चालन व्यापार-व्यवसायजस्तै बन्दै छ । उहाँहरू विद्यार्थीलाई कुखुरा, चल्ला वा अन्डाजस्तो व्यवहार गर्नुहुन्छ ।

यस्तोमा विद्यार्थी नितान्त एकलो बन्दै जान्छन् । जीवन र जगत्का कैयौं रस लिनुपर्ने, रंगीन दृष्टि, उत्साह अनि आनन्दले भरिएको मन, जिज्ञासु सोचाइ हुनुपर्ने बेला बेकामे तनावले थिचिएका छन् विद्यार्थी । उसले उमेरमिल्दो छिमेकीसँगै कक्षामा साथी भेट्छ । रहँदा-बस्दा, स्कूल आउँदा-जाँदा विपरीत लिंगीप्रति जिज्ञासु भई आकर्षण बढ्न थाल्छ ।

अभिभावक, आफन्त अनि शिक्षक-शिक्षिका, डीआइ र प्रधानाध्यापकले केटा-केटी साथी नबनाउन, स्पर्शको व्यवहार वा यस्तै कुनै पनि जवानीका क्रियाकलाप नगर्न चेतावनी दिनुहुन्छ। मानव स्वभावअनुरूप चञ्चल र जे नगर्न भन्यो त्यसै गर्न खोज्छन्, छात्रछात्रा । १२ वर्षपछि छात्रामा महिनावारी हुन थाल्छ। तब बोली, व्यवहारमा मात्र होइन, क्रमशः शारीरिक परिवर्तन आउने हुन्छ। यही बेलादेखि चञ्चलताका साथ जीवन-जगत्प्रति जिज्ञासा बढ्छ।

मानिसले थाहा पाउने, सिक्ने, जान्ने विभिन्न माध्यम र तरिका छन्। उदाहरणका लागि पौडीको अभ्यास गरेपछि मात्र पौडन जानिन्छ। पौडने अभ्यासले दौडमा अनुभवी हुन्छ। मुस्कुराउने अभ्यासले जीवनमा हाँस्न सक्ने अनुभवी बनिन्छ। लेख्ने अभ्यासले लेखक, साहित्यकार वा लेख्ने कर्ममा अगाडि गइन्छ। मिठासपूर्ण बोलीको अभ्यासले गतिलो कार्य गर्ने वा गराउने बनाउँछ। निस्वार्थ प्रेम गर्ने अभ्यासले बानी बन्दछ अनि कालान्तरमा जगत्प्रेमी बनाउँछ।

मुखमा चबाएर, जिब्रोले स्वाद लिँदै नाकको गन्धमार्फत आँखाले हेरेर कानले सुनेर छालाको स्पर्शबाट अनि मस्तिष्कबाट विचार गरी स्वरमार्फत अभिव्यक्त गर्दा पनि सिकाइ हुन्छ। यी सामान्य कुरा नजानेका विद्यार्थीले जे कार्य गरे पनि त्यसको नतिजा सकारात्मक हुँदैन। आजका अधिकांश शिक्षक यो प्रक्रियाबारे अनभिज्ञ छन्।

जति लेख्दा, पढ्दा अनि घोक्दा पनि आनन्द नभेट्दा विद्यार्थी बहाना बनाउन थाल्छन् । उनीहरू यसमै पारंगत हुन्छन् ।

यही बेला मनको खुल्दुली मेटिन्छ कि भनी साथी बनाउँछन् । केटा-केटीप्रतिको अभिव्यक्ति प्रस्ट नहुँदा वा प्रस्तावमा निर्णय गर्न मानेन वा नसक्दा प्रेमजस्तो पवित्र भावलाई फूल फुलेर जगतै सुगन्धले भर्नुपर्ने विद्यार्थी कोपिलामै निमोठ्नाले नफुली भर्छन्, ओइलाएर ।

अभिभावक, शिक्षक मात्र होइन, वयस्क प्रत्येकले यो कुरा जान्नु अनिवार्य छ कि सबै अभिभावक शिक्षक बन्नुपर्छ । कुनै न कुनै मोडमा आफ्ना सन्तान वा त्यसपछि विद्यार्थीलाई यो बेला हुने खुल्दुली, चञ्चलतालाई उचित व्यवस्थापन गर्दै जीवनको लक्ष्यतर्फ कसरी जाने भनी जिज्ञासु बनाई उत्प्रेरित गराउनुपर्छ । विद्यार्थीले पनि खुला भएर सिक्न जान्नुपर्छ ।

दृश्यावलोकन भ्रमण

उदयपुर सिमेन्ट कारखानामा वेरिड पुऱ्याएपछि भुक्तानी लिन म काम गर्ने इन्को ट्रेडिडलाई हम्मे-हम्मे पऱ्यो । सामान पुऱ्याउन मै गएको थिएँ, भुक्तानी हात-हातै हुन्छ भनेर । एक-दुई दिनमा देलान् भनी म लहान गएर बसेँ । मैले सोही कारखानामा काम गर्ने साथी बनाएँ ।

उहाँको जन्म-घर लहानकै चमार मुसहर बस्तीमा रहेछ । उहाँले त्यहाँ डुलाउन लिएर जानुभयो । दृश्यावलोकनबाट केही सहयोग गरौं भन्ने भावना पलायो ।

तेस्रो प्रयासमा धेरै चक्करपछि भुक्तानी पाइयो । कम्पनीमा १० प्रतिशत कमिसन दिइनुपर्ने त मामुलीजस्तै रहेछ । इन्कोले पैसा पठाएको भए पनि मनले घूस दिनै भनेर मैले त्यतिकै फिर्ता ल्याई अफिसलाई दिएँ । चुनौतीपूर्ण कार्य चातुर्यपूर्वक पूरा गर्न पाएकोमा रमाइलो महसुस भयो ।

विदेश निर्यात हुन नसकेका १० बोराजति न्याना स्विटर शीतलहरमा प्रदान गर्न भनी हामीले गार्मेन्ट, ठमेल आदि ठाउँबाट संकलन गरेका थियौं । त्यही सामान अग्नि यातायात (गाडी)मा राखी चमार बस्तीकै अर्का साथीमार्फत लहानमा वितरण गरियो । पैसाको चिन्ताबिना यस्ता कैयौं काम भए । जहाँ मानिस पुग्छ, त्यहाँको दृश्यले राम्रो, नराम्रो, ठिकै असर पार्छ । जिन्दगीलाई सही तरिकाबाट जिज्ञासु बनाई अवलोकन भ्रमण गराउने हो भने धेरै सत्यसँग साक्षात्कार हुन्छ ।

पत्रकारिता अध्ययनले परिपक्व नभइने छाँट देखिए पनि लोकपत्र साप्ताहिकमा काम गरियो । रहस्य थाहा नहुँदा काममा धेरै खट्नुपर्थ्यो । मकालु गाडीको कार्यालय कलंकीदेखि एयरपोर्टसम्म पत्रिका पुऱ्याउन बिहान नसुती पुग्नुपर्थ्यो । कागज किनेर छाप्न दिने मात्र होइन, तस्बिर,

लेख पनि तयार गर्नुपर्ने अवस्था थियो । मेरा सम्पादक मित्रचाहिँ कमिसन लिई मुख्य समाचारका साथै विज्ञापन छाप्दा रहेछन् ।

बुद्ध एयर र माउन्टेन एयरबीच सगरमाथा अवलोकनका विषयमा विवाद थियो । त्यही समय वीरेन्द्रबहादुर बस्नेतको अन्तर्वार्ता छाप्नुपर्‍यो भनी गएँ । यो विवादबारे 'आफैँ मूल्यांकन र अनुभव गर्नुस्' भनी मैले सगरमाथा अवलोकन भ्रमण गर्न टिकट पाएँ । मैले क्यामेरा लगी तस्बिर पनि खिचेँ । ... त्यसपछि निरन्तर अग्रजलाई यस्तै भ्रमणमा गाइडका रूपमा अनि पछिल्लो पुस्तक विमोचन तथा राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेलाई हिमाल अलोकनका लागि माउन्टेन फ्लाइटमा गयौँ । आफ्नो पनि ती उचाइबाट नदीनाला, हिमाल, वन आदि हेर्न पाउँदा मन गद्गद् हुने ।

ब्रिटिस एयरवेजबाट नेदरल्यान्ड्सको सिफोल एयरपोर्टमा अवतरण गर्दा या जर्मनको फ्र्यांकफर्टबाट कतार भएर दुबईमा उत्रँदा, कोलम्बो, ढाका अनि दिल्ली आउँदा-जाँदा, नेपालकै पनि दर्जन स्थानमा जहाजबाट आउजाउ गर्दा सधैँ भ्यालको सिट अनुरोध गरी ती दृश्य मनमा राख्छु । मस्तिष्कले के गरे मानव एवं धर्तीलाई सहयोग होला भनी कल्पिन्छु । अनि, यस्तो गरे हुने रहेछ, भनी म जिज्ञासु भई सन्तुष्ट हुन्छु ।

२०५३ सालतिर पहिलोपटक पोखरा जाँदा म र राजकुमारले बाइक लिएर भ्रमण गरेका थियौं । दिनभरिमा लगभग पोखरा पूरै डुल्यौं । मसँग सेन्स, राजकुमारमा पैसा, अनि त के चाहियो ? एकपटक मोटरसाइकल औधी चढनुपर्ने भयो, जहाँ पनि मोटरसाइकलमा हुइँकिने । जर्मन दम्पती सुसाने र क्रिस्चियनले पैदल यात्राको रस पनि लगाइदिए । सन् २००० देखि हामी गोक्थो रेन्जुला पास गरी चामे अनि अन्नपूर्ण सर्किट, घोरेपानी, पुनहिल, तातोपानीतिर पनि भ्रमणमा निस्कियौं । जहिले पनि पुस्तक, क्यामेरा आदि मेरो साथमा रहन्थे । यात्रामा निस्कने प्रत्येक व्यक्ति जिज्ञासु, सकारात्मक, सहयोगी र रुचिपूर्ण हुने । राजेन्द्र मुल्मी युवा अभियानमा हुँदा म नोदन र लियोको नेतृत्वमा थिएँ । उहाँले पछि सर्चमा काम गर्न गर्नुभयो । हामीले जानेका-सिकेका काममार्फत युवाहरूको क्षमता अभिवृद्धिमा निरन्तर कार्य गर्थौं । यस्तै एउटा कार्यक्रममा बालिका चौधरीसँग भेट भयो । उहाँको कार्यस्थल बर्दिया हो । उहाँले दाइ एकपटक राजापुरमा नेतृत्व क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम गरौं भनी निम्तो दिनुभयो । कर्णालीमा पानीको बहाव बढ्दा कोठियाघाटसम्म पुग्ने बाटो र नदी गम्भीर बन्दा रहेछन् ।

बालिकाले जिप रिजर्भ गर्नुभएको थियो । उहाँ आफूले बुझेर मात्र अरूलाई बुझाउनुपर्छ भन्ने उदाहरणको व्यक्ति हुनुहुन्छ । हामीले टर्च बालेर दुईवटा स्टिमर चढी

कर्णाली पार गर्थौं । बेलुका ढ बजिसकेको थियो । गाडी चढेर राजापुर सेन्ट्रल पुग्दा मैले केही देखिनँ । हामी एउटा सामान्य होटलमा गई बास बस्थौं । खाना एकदमै आतिथ्यले खुवाउनुभयो त्यहाँ । उहाँहरू पाहुनालाई भगवान्का रूपमा सेवा गर्नुहुँदोरहेछ । “भगवान्लाई नमीठो खाना खुवाइयो र व्यवहार गरियो भने त हामी कसरी होटल चलाएर बस्नु ?”, त्यहाँकी दिदीले भन्नुभयो ।

सामान्य हेराइमा केही पनि नभएजस्तो देखिने राजापुरमा मेरो मन खुब आनन्दित भयो । मैले दृश्यावलोकन र भ्रमण गर्दा यहाँका धेरै कुरा देखें । कस्तो गजबको अलौकिक भूमि ! दोस्रो दिनको बास विद्यालयमा, खाना थारू परिवारमा थियो । मैले डोरीका खाटमा सुत्छु भनेर त्यसैको आनन्द लिएँ । फर्केर ठाकुरद्वारा कर्णाली पुल चिसापानी गर्थौं । जिपमा कृष्णसारको दौडमा घुमेर बालिकाजीको घरमा बसें । निरन्तर सिक्दै बाँड्ने वा सिकाउने काम भयो । साथमा मैले प्रशस्त भ्रमण पनि गरें । अर्कोपटक म फरक मौसममा राजापुर, टीकापुर पुगें । केरा रेस्टुरेन्टमा बसेर आठ प्रकारका परिकार मुख रसाउँदै खाइयो । मोटरसाइकल चढी कर्णालीका तीरै-तीर डुलियो । सूर्यास्तको बेला तस्बिर खिचियो । जंगलमा कार्यशाला र कर्णाली तीरमा थप प्राक्टिकल गर्थौं । त्यो समय गाविसका सचिवहरूलाई तालिम थियो । फर्केर म

नेपालगन्जमा किचन क्याफेमा केयरको समूह निर्माण अनि गुलरियामा पारिवारिक भ्रमण, बबई क्याम्पस अनि विद्यालयमा लेक्चरका साथै थारू महिलालाई बेसार खेती र कोअपरेटिभमार्फत कसरी अगाडि बढ्न सकिएला भनी उत्प्रेरणात्मक कुराकानीमा सहभागी भएँ ।

जहाजबाट नेपालगन्ज वा धनगढी जाँदा पोखरा अनि पश्चिमका हिमालका दृश्य, पहाडका बान्की परेका थुम्का र तराई-मधेसका मैदान हृदयमै टासिन आइपुग्छन्, चञ्चलता अनि सम्भावना बोकेर । मेरो जन्म पूर्वमा, धेरै समय डेरा पय्यो मध्य सहरमा, पश्चिमका प्रत्येक ठाउँले मलाई सधैं केही न केही सिकाइरहेको पाउँछु । मनमा चाहनाको स्थान प्रशस्त छ, खुसी र बुझ्ने जिज्ञासा छ भने दृश्यावलोकन भ्रमणले प्रत्यक्ष सिकाउँछ । पञ्चतत्वबाट बनेको प्राणी हो मान्छे । भित्री रूपमा ऊ सधैं आध्यात्मिक रहन्छ । प्रकृतिछेउ पुगनासाथ फरक अनुभूति हुन थाल्छ । त्यहाँ थोरै मात्र आध्यात्मिकता पाउने वा आफैँ अभ्यास गय्यो भने लक्ष्यमा ऊ बढ्दै जान्छ ।

सहरमा भए संग्रहालय, पार्क वा बजार नै अवलोकन भ्रमणका उपयुक्त स्थान हुन् भने नेपालभर जहाँ पनि जहिले पनि प्राकृतिक सौन्दर्य र विविधताले लोभ्याउँछ । वर्तमानमा आनन्दानुभूतिका लागि विकल्प नभएको तरिका नै दृश्यावलोकन भ्रमण हो ।

खाली सिसी, पुराना कागज

गेट पेपर इन्डस्ट्रीमा आगो लागिहाले कसरी निभाउने भनी तालिम थियो । त्यहाँ मेरा मामा अनि सानिमा कार्यरत हुनुहुन्थ्यो । उहाँले खाना खाएपछि फ्याक्ट्री घुमाउनुभयो । मैले त्यहाँ कागज बनाउने अनि रिसाइकलका तरिकाका साथै सामान्य वा पुनः प्रयोगबाट निर्माण भएका सादा तथा रंगीन कागजबाट कस्ता-कस्ता सामग्री बन्ने रहेछन् भन्ने ज्ञान पाएँ ।

काम नलाग्ने कार्टुन प्रतिकिलो ५ रुपैयाँमा बेचबिखन हुन्छ, राम्रा पत्रिका, पुस्तक-पुस्तिका १० रुपैयाँमा । हामीले युवा हरियाली परियोजनाअन्तर्गत एक वर्ष नोदनमार्फत युथ ग्रिन सर्कल नामक कार्यक्रम सञ्चालन गरेका थियौं । सहरको फोहरमा अत्यधिक कागज मिसिएको पाइयो । यसलाई स्रोतबाटै कम गर्दा फोहर कम हुने, बेचेर मोहोर पनि आय हुने । यस्तै प्रकारबाट मज्जाको काम भयो । हामीले केही संस्थासँग साभेदारी पनि गर्थौं । कागजलाई फोहरमा मिसाउने होइन, अर्को भाँडोमा जम्मा गरी बेचेर सफा अनि धनी बनौं । यसको कार्यान्वयन प्रक्रियामा विद्युतीय परिवहन र साइकल प्रयोग गरिनेछ भनेका थियौं । यो खेल जित्न नसके पनि सम्माजनक उपस्थिति जनायौं ।

सहरका गल्ली-गल्लीमा 'खाली सिसी, पुराना कागज' भन्दै थुप्रै व्यक्ति आउँछन् । कागज, सिसी, फलामलगायतका कवाडीका सामान लैजान्छन् । यहाँ डेरामा १० जनाजति आउँछन् । यो पुस्तकको अंश लेख्ने बेला पनि ढोकाबाहिर कैयौं त्यस्ता मान्छे आउजाउ गरिरहे । घरमा बनाइने वास ऐला मदिरादेखि ब्रान्ड भएका मद्यपान वा विदेशी सोमरस, वाइन या बियर सहरमा खानाभन्दा बढी खपत हुन्छ । त्यसैले होला दैनिक कागज वा बोतल किन्ने यत्रा मानिस डुलेका ।

भगवान्ले खानका लागि मुख एउटा बनाइदिनुभएको छ । तर, दिसा र पिसाब गर्ने छुट्टाछुट्टै व्यवस्था छ । अर्थात्, यसो भनौं कि एकै ठाउँबाट खाए पनि निस्कँदा छुट्टाछुट्टै । त्यसको पनि प्राकृतिक तथा आध्यात्मिक कारण होला । मस्तिष्कले सोचका लागि खानामार्फत सहयोग माग्दछ । साँचो कर्म, स्वभाव र सेवाका लागि सात्त्विक हुनुपर्नेमा बेला न कुबेला मद्यपानले व्यक्ति मात्र होइन, परिवार, समाज र राष्ट्र नै यस्तै हुन्छ । भित्र जे भइरहन्छ बाहिर त्यस्तै देखिने हो । असल व्यापारी, नेता, सेवक चाहनेले आफ्नो व्यवहारलाई भावनाको ऐनामा हेरे हुन्छ ।

विभिन्न भन्सार-नाकामा होस् वा सरकारी कार्यालयका स्टोरमा केही वर्षका बजेट धानिन सक्ने मोटर-गाडी या अन्य सामग्री जग्गा र भवन फोहर हुने गरी अव्यवस्थित रूपमा राखिएका छन् । जहाँ गए पनि

यस्तै अवस्था छ । खासमा सरोकारवाला भनेको सरकार हुनुपर्ने हो । जिज्ञासुले सरकार भनेको सरोकार राख्ने पनि व्यक्ति हुँ भनेर बुझेर काममा लाग्नुपर्छ ।

कसैलाई थाहा छैन कि यस्ता सम्पत्ति कहिलेसम्म त्यहीं अवस्थामा रहन्छन् ? बिक्री हुन्छन् वा सडेर जान्छन् ? कपाल काट्ने काम धेरै पाइने तथा आय हुनेमा पर्छ । त्यसैगरी, खाली सिसी, पुराना कागजको काममा पनि नेपाली युवाले विचार गर्न सकेका छैनन् । यसमा कति धेरै पैसा अनि धर्ती सिँगार्ने अवसरका साथै मानिसलाई अगाडि बढाउनेछ भनेर । त्यसैले हीरालाई ओछ्याएर सुनको थालमा माग्ने बानी परिसक्यो युवाहरूमा ।

प्रेम, सम्भोग र सुख-शान्ति

पहिलो पुस्तक छापेको करिब तीन महिनापछि जाभा क्याफेमा कफी पिउँदै गर्दा एक जना यौन शिक्षामा काम गर्ने साथीले मलाई भने, 'फटाहा दाइ ! पुस्तकमा सिधै यसरी प्रेमको कुरा उल्लेख गर्ने हो ?' मैले उत्तरमा 'सम्भोगबारे मैले त्यो पुस्तकमा केही लखेको छैन तर लेखेछु कुनै दिन । अनि, तिमीलाई पनि एक प्रति दिउँला । त्यसमा हामीले कहाँ, कहिले, कसरी सम्भोग गर्नुपर्ने र गर्दै छौं भन्ने उल्लेख गर्नेछु' भनें । उनी रातोपिरो भए ।

सम्भोग धेरै गरिने तर खुला रूपमा स्वीकार गर्दै नगरिने विषय हो । कलेज पढ्दा ओमबहालकी केटीले छुट्ने बेला सधैं बडो प्रेमपूर्वक 'घरमा आऊ न है' भन्थिन् । एक दिन होइन, दुई दिन होइन, सधैं भनेपछि साँच्चै होला भनी म एक दिउँसो उनकै घरतिर लागें । घरमा सामान्य अवस्था, ढोका खुल्यो । मैले चिया-खाजासँगै उनलाई 'त्यस्तो केही कुरा छ कि घर आउनु कि आउनु भन्नुको पछाडि' भनी सोधें । उनले मलाई सीधा उत्तर दिन जानिन् । उनको कुरा मैले बुझें । नेवार समुदायमा यो एउटा शिष्टाचार रहेछ । म भन्दै जिल्ल परें ।

प्रेम कुनै वस्तु, मानिस या अरू यस्तै चिजलाई हृदयबाट अँगाल्नु वा समर्पणबाट तृप्त हुनु, दुई मुटुको धड्कन एउटै बन्नु, शरीर मस्तिष्कबाट होइन, प्रेमीबाट परिचालित हुनु/आकर्षणको चुली वा उसको प्रवेशबिना अधुरो महसुस हुनु हो । गोलो अनुहार, त्यहीमाथि हिसी परेको, फरक बोली अनि व्यवहारबाट म कक्षा ७ मा अध्ययन गर्दा नै उनको प्रेमी हुन थालें । दुई वर्षपछि एकलै सपनामा सजाएँ अर्थात् मैले उनलाई मन पराउन थालें । उमेर पुगेकै थिएन तर यस्तो कुरा उस्तो बेला यादै नहुने रहेछ । कक्षा ९ मा अध्ययन गर्दा मैले उनीसँग प्रेम-प्रस्ताव गरें । मैले उनलाई न बुझाउन सकें न त उनले नै बुझ्ने कोसिस गरिन् । म प्रेम-प्रस्ताव लिएर थुप्रै युवतीसामु

प्रकट भएँ । म कसैको मित्रतापूर्ण प्रेमको आसमा थिएँ होला । तर, व्यक्त गर्ने तरिका नजान्दा या त व्यक्तित्वको खडेरीले, एक जनाले 'एसएलसीपछि लभको कुरा गरौंला' भनेपछि म त्यो दिन कहिले आउँला भनी रमाएँ ।

समय-क्रममा विपरीत लिंगीसँग हुने प्रेमप्रति चासो हुन छाड्यो । यसबाट क्याम्पससम्म मलाई ठूलो मद्दत भयो । मैले त्यही बेला र पछि पनि उमेर नपुगी प्रेम वा विवाह गर्दा आइपरेको संकट देखेको छु । बरु मेरो प्रेम व्यक्तित्व विकास, सेवा-दान कर्ममा बस्यो । मैले आफ्नो बनाउन चाहेको केटीभन्दा आफू गतिलो बन्ने कामलाई धेरै प्रेम गरें । आज पनि त्यस्तै छँदै छु । म व्यक्तित्व निर्माणको चरणमा भएको बेला प्रभाले प्रस्ताव गरिन् । तब हामीले सात वर्षजति मित्रतापूर्ण प्रेमको उकालो-ओरालो, भञ्ज्याड र देउरालीमा रोमान्स गरिरह्यौं, बिहान, दिउँसो अनि रातसम्मै ।

सम्भोग प्रेमको भित्री रूप हो । यसलाई बुझेर प्रेमपूर्वक मायाको बाटोबाट यात्रा गरी आनन्द भोग्दै एकअर्को यात्रीलाई सहयोगी स्पर्शले सम्भोगको फूलबारीसम्म पुग्दा जिज्ञासाको मुना पलाउँछ । प्रेमलाई नबुझेर सम्भोग नजानी नै मानिसले विवाहको भतेर पस्कन्छन् अनि तिनको भयोगबाट लठ्ठ पर्दै नमरुन्जेल खाने तृष्णा जगाउँछन् । तर, शरीरको कार्य-सीमा हुन्छ भन्ने सानो जानकारीसम्म राख्दैनन् । संसारै प्रेमको कोपिला निमोठी फक्रिएको सम्भोग

फूलको वासना भयोग्न छटपटिएको छ । वंश विस्तार मुख्य लक्ष्य भएको महिला-पुरुषको समागमको वैधता अनि प्रक्रियामा जटिलता थपिँदै छ । संसारलाई योगदान दिने मानवको जन्म विस्तार लक्ष्य वर्तमानमा हराएको छ । महिलाका अर्धनग्न शरीरसहित कामुक हाउभाउ, नृत्य तथा चुम्बनले जवान हृदयलाई गलाएको छ, जहाँ पवित्र प्रेमको एकरती महसुस छैन । सम्भोगको नाममा मैथुन मात्र छ ।

साँचो प्रेमले मोक्ष प्राप्तिको मार्गप्रशस्त गर्छ, सम्भोगले मोक्ष । आनन्दका साथ प्रेममा समर्पण, भक्ति तथा सम्भोगमा चरम आनन्द भयोगाइबाट जन्मौं-जन्मको अर्काको ऋण चुक्ता गरी आनन्द विभयोर हुनु हो । कति लेखौं यस विषयमा ? पुग्यो होला । जति लेखे पनि यो अध्ययन गर्ने विषय होइन, गर्ने विषय हो । आफ्नै अनुभवबाट लेख्दासमेत अक्षरका रूपमा आइपुग्छ । अनुभव फिका हुने रहेछ । प्रेम, सृजना र सम्भोग जीवनकै गतिलो उत्सव र अभ्यास हो, जहाँबाट निरन्तर जीवन शान्ति प्रवाह भइरहन्छ ।

युगौदेखि युगौसम्म मानिसले खोज्ने वा खोजेको सुख-शान्ति हो । सौराहाको एउटा तालिममा टन्न रक्सी पिएर बाहिर घुम्न गएका एक सहभागी महँगो मोबाइल हराएर होटलमा फर्की खोजिरहेको थियो । मैले 'कहाँ हराएको ? यहाँ खोजेर पाइन्छ त' भन्दा उसले 'त्यहाँ त

खोज्न गाह्रो छ, यहाँ बत्ती पनि छ पाइन्छ कि' भन्यो । त्यसैले सुख र शान्तिको आस राख्ने जो कोही पनि आज प्रेमबिनाको लभ अनि सम्भोगबिनाको सेक्स गर्दै छन् । रीत पुऱ्याई प्रेमविवाह सम्भोगबाट पनि सुख, शान्ति गर्न सकिन्छ । नहुँदा हजारौं अरू तरिका छन् ।

स्थानपरकका मानिस

२०५० सालतिर पसलमा बस्दा एक जना जापानी आफ्नो कम्मरनिर हात राखेर यताउता गरिरहेको थियो । मैले छेउमै गएर उसलाई सोधें, 'मैले मद्दत गर्न सक्छु ?' उसले 'मलाई शौचालय जान हतार भयो' भन्यो । मैले उसलाई पसलछेउ रहेको शौचालयमा पुऱ्याएँ । एक रोल ट्वाइलेट-पेपर पनि उपलब्ध गराएँ । त्यसपछि उसले आनन्दित हुँदै पसलमा आएर आभार व्यक्त गर्‍यो । मैले उसलाई स्प्राइट अनि पिनट खान दिएँ । ऊ मेरो ठाउँ-ठेगाना लिएर फर्क्यो ।

उसले केही महिनापछि एघार पृष्ठ लामो पत्रका साथ पेन्सिल र केही खेलौना दिएर मलाई भेट्न अर्को साथी पठायो । होली चाड परेकाले छाउनी भएर उसलाई स्वयम्भू डुलाउन लैजाँदा एउटा घरको तलाबाट जाँडको छोकाले दुवै जना भिजे खन्याए । ऊ बिचरा हेरेको हेर्‍यै

भयो । उसको नाम ताकासी ओनो थियो । क्यासिनो घडी कम्पनीमा कार्यरत ऊ हाल व्यस्त छ । त्यसपछि पनि कैयौं जापानीसँग मित्रताका साथै सहयोग आदान-प्रदान जारी छ । केही समयअघि पीआर फाउन्डेसनमार्फत जाइकाकालाई दुई दिनको कार्यक्रम सञ्चालन गरेका थियौं । खुब रमाइलो भयो ।

कक्षा ६ सम्म पढ्दा जुत्ता लगाउन पाएको थिइनँ, दाँत ब्रस गर्ने कुरा त टाढाकै प्यो । ओखलढुंगा मिसन अस्पतालबाट दन्त परीक्षण गर्ने टोली विद्यालयमा आउँदा मैले दोस्रोपटक पहाडेबाहेक फरक अनुहार तथा रङका नेपाली देखेको थिएँ । पहिलोपल्ट मावलमा बस्दा सानै कक्षामा छुट्टीको दिन बाँसपानी वनमा सोलीमा माटो भर्न माइजू, हजुरआमा नसरी जानुहुन्थ्यो । म पानीमा खेल्थेँ, तल-माथि गर्थेँ । सौन्दर्यले भरिपूर्ण थियो जंगलबीचको त्यो नर्सरी । त्यहाँको निरीक्षण गर्न एक वा दुई विदेशी आएका थिए- उनीहरूलाई अचम्मको जीव सम्भेर म भागेको थिएँ ।

संसारका अधिकांश मानिस वा विद्यार्थी डार्विनको 'इभोलुसन थिअरी', जहाँ हाम्रा पुर्खा बाँदर थिए भन्ने छ- लाई विश्वास गर्छन् । म दश अवतारको सुरुको मत्स्य अवतार र वर्तमानको कल्कीलाई थोरै मानुंला तर डार्विनको सिद्धान्तलाई एक रती पनि मान्दिनँ । बरु हाम्रा पितापुर्खा महान् थिए । उनीहरूले गाँस, बास, कपास,

जल, जमिन र आकास निर्माण गरी हाम्रो आगमनलाई सहज बनाए । हाम्रो पिंठी पो बाँदरे प्रवृत्तिका छन् ।

प्रश्न स्वतः उब्जन्छ कि पृथ्वी र मानव उत्पत्तिको रहस्य के हो ? कसरी यो सम्भव भयो ? यसबारे आगामी पुस्तकमा आफ्नो ठम्याइ पस्कूँला । अहिले नै के हतार ? आज गोरा, काला, गहुँगोरा, चुच्चे-थेप्चे नाक भएका, अग्ला-होचा जस्ताले पनि जहाँका व्यक्तिसँग मित्रता, कर्म, व्यवहार, विवाह वा सम्बन्ध विस्तार गरेका छन् ।

थोमस भक्स ओएगनमा इन्जिनियर छन् । उनले चकलेटका साथै प्रगतिका लागि कपडा पठाइरहन्छन् । जमाल बंगाली हुन्- विद्युतीय उपकरण, कपडा उपहार लिई भेट्न आउँछन् । अस्ट्रेलियाबाट जुत्ता उपहार प्राप्त हुन्छ । फेसबुक अनि इमेलमार्फत संसारभरका मानिस हाम्रा फ्रेन्ड छन् । मैले समग्रमा पाँच थरीका मानिस पाउँछु । कोही बाँच्नका लागि संघर्ष गर्ने, खान नपुग्ने, कोही दुःख गरेर खान पुग्ने, तेस्रोमा काम गरी खाने, चौथोमा स्मार्ट काम गरेर राम्रो कमाइ गर्ने अनि अन्तिममा विवेक तथा समाधानका उपायको ज्ञान बाँडेर संसारै डुल्ने तथा आनन्द लिने । जिज्ञासु भएर कर्म-मार्गमा निस्कने जो पनि दुःखमा रुने, खुसी हुँदा रमाइलो मनाउने, आफू दानी बनी अरूलाई बन्न मद्दत गर्ने, संसारभरका स्थान फरक भए पनि मानिस फरक देखिए पनि समान हुन् ।

दिनु र लिनुको रहस्य

एउटा लर्निङ पिकनिकको अन्त्यतिर नाचगान भइरहेको थियो । मान्छे खुल्दै गएपछि नाच्छ, गाउँदा रमाउँछ अनि दान दिन पनि थाल्छ । त्यहाँ पनि यस्तै भयो । म माइक लिएर ल्यापटपमा गीत बजाउँदै थिएँ । नाचिरहेका मान्छेतिर औंला देखाएर एक जना १० रुपैयाँ दिँदै माइकबाट नाम उच्चारण गराउन आतुर देखियो । सुर पनि चढिसकेको होला । मलाई यति पैसा के घोषणा गर्नु भन्ने लाग्यो । तर, उसले मानेन । मैले हजारौंभै गरी 'रुपैयाँ १०' भन्दा त सुन्ने पनि जिल्ल परे ।

वास्तवमा दाता सजिलै भेटिन्न । तरिका-तरिकाबाट लिने सारा भेटिन्छन् । कतिपयले त तरिका पनि पुऱ्याउँदैनन् । मानिस लिएर, खाएर, पाएर, छलेरै मर्न आएजस्तो गर्छन् । खासमा त्यसो नभई आनन्दको लक्ष्यसहित धर्तीमा केही दिन, योगदानमा सहभागी हुन, मानवताबाट नयाँ उचाइ लिन, प्राणीसँग मित्रता गाँस्न अनि छिन-छिनमा रमाउन हो ।

हाम्रो संस्थाको नारा 'मागेर देश चल्दैन, मागेर देश बन्दैन' भन्ने थियो । त्यसको मतलब मागेर देश, समाज, परिवार या व्यक्तिको उन्नति हुन सक्दैन भन्ने हो । सहर आएकाहरू जन्मस्थानमा केही गर्ने चासो राख्छन् तर तरिका नै जान्दैनन् । विदेश गएका नेपाली

पनि त्यस्तै प्रकारबाट नेपालमा सहयोगको काम गरेर नाम जोड्न चाहन्छन् । तर, गाउँमै हुँदा या त नेपालमा हुँदा केही पनि गतिलो काममा सहभागिता भने हुँदैन । यस्तोमा भागनुको साटो बल, बुद्धि र क्षमताको प्रयोग गरी आत्मनिर्भर भएर आफ्नै कर्मले संसार सजाउने भन्ने हो । गाउँबाट सहरमा, सहरबाट देशै छोडी विदेशमा गर्छु अनि देश र गाउँको कुरा रट्नुको साटो स्थानीय तहमै खोजेको कुरा स्रोतसाधनको सहाभागितात्मक प्रयोगबाट बनाउने भन्ने थियो ।

बरु एउटा बाख्राले घाँस, खोले खाएर पनि बडकुला दूध वा सन्तान दिन्छ । तर, मानिस त अन्न खाएर पनि कर्म दिन कञ्जुस गर्छ । म जुन दिनसम्म धन होइन, मन अनि व्यवहारको पनि गरिब थिएँ त्यो दिनसम्म डर, चिन्ता, तनाव, आक्रोश अनि नकारात्मकताले घेरिइरहेको हुन्थेँ । जुन दिनदेखि मैले जिज्ञासा लिन थालें त्यस दिनदेखि मेरो जीवनको अवस्था फरक भयो ।

आज बिहान लामो समयसम्म ढोकाबाहिर सानो बच्चा लिएकी एक जना आइमाईले 'घरमा आगो लाग्यो । बच्चाको बाउ डढेर मरे । कपडा, पैसा केही दिनोस् । ए ! दिदी-दाइ' भनेर आवाज दिइरहिन् । मैले एक हजार नगदका साथ मिठाईको पाकेट पनि लगेर उनको हातमा हालिदिँ । अर्कोतर्फ सहरमा यस्तो-उस्तो बहानामा

माग्नेहरू धेरै छन् तर यी कुराको वास्ता नगरी मैले सकेको सहयोग गरें । म जिज्ञासु भई लिनेमा र मेरो जीवनमा के असर हुन्छ, होला भनी अन्दाज गर्दै छु ।

समग्रमा दाता एउटा माध्यम मात्र हो । खास दिने त अरू नै कोही छ । यस कार्यमा लोभ घटाउँदै फलको आस नराखी पवित्र मनले दान दिँदा जीवन लक्ष्यतर्फ बढ्छ, लिएर होइन ।

इच्छा, रहर मृत्युको डर

प्रभा मर्निङ वाकबाट फर्किइन् । मैले चिया बनाएर उनीहरूलाई भान्छा-कोठामै दिएर आफू कप लिई अर्को कोठा, जहाँ म काम गर्छु, अध्ययन गर्छु, बैठक बस्छु, त्यहाँ आई केही मिनेट ध्यान गर्दै थिएँ । भान्छाबाट ठूलै कुरा खसेजस्तो र प्रगति रोएको आवाज आउन थालयो । केही क्षणमै किशोर भाञ्जा मलाई बोलाउन आए- 'मामा माइजूले बोलाउनुभयो ।' म हतार-हतार भान्छातिर गएँ । प्रभा बेहोस भई भुइँमा लडिछन् । प्रगति पनि प्रभासँगै भुइँमा लडेछिन् । किशोरले प्रभालाई उठ्न मद्दत गरेछन् । प्रभाको टाउकोमा टुटुल्को उठेको थियो । उनले श्वास-प्रश्वासमा असहज महसुस गरिरहेकी थिइन् । आँखामा आँसु टिलपिलाएको थियो ।

‘बाबा डाक्टरलाई फोन गर्ने कि ?’ उनले भनिन् । अस्पताल जाने कि नजाने भनेर तुरुन्तै निर्णय गरेनौं । प्रगति ‘बुबु खाने’ भनी कराइरहेकी थिइन् । अर्को कोठा, जहाँ हामी सुत्छौं त्यहाँ प्रभालाई पलटन भनें । उनलाई बिरामीले च्याप्दै गयो । तुरुन्त अस्पताल जानै पर्ने भयो । अर्को उपाय पनि थिएन । प्रभालाई लुगा लगाउन भनें । मैले किशोरको सहयोगमा प्रगतिलाई लुगा लाउन सघाएँ । प्रगति बुबु खान नपाएर मामुलाई के भएको होला भन्ने अवलोकनले पनि हुन सक्छ निरन्तर पीर मानिरहिन ।

चिया पिउँदै मैले लुगा लगाउन थालें । सबै काम सक्न केही समय लाग्यो । किशोरले ट्याक्सी बोलाएर ल्यायो । हामी हतार गरी बाहिर निस्कियोँ । तर, प्रभाको अपरेसन गर्दा वा पछि पनि जाँच गरेका मुख्य कागज बोक्न भुलेछौं । प्रभालाई सोध्दा नभेटेपछि फेरि साँचो खोली लियोँ । पानीको बोतल बोक्यौँ । करिब पौने ९ जति बजेको थियो । हामी ट्याक्सी चढेर कुपन्डोलबाट त्रिपुरेश्वर, कान्तिपथ, महाराजगन्ज हुँदै सहिद गंगालाल हृदय केन्द्र जाँदै थियोँ । प्रभालाई बाटोमा निरन्तर गाह्रो भइरह्यो । मैले दिनेश दाइ (प्रभाका ठूला दाइ)लाई फोन गरेर अवस्था जानकारी गराएँ । डाक्टरलाई फोन गरेँ, जसले प्रभाको मुटुको अपरेसन गर्नुभएको थियो । चक्रपथमा लामो समय जाममा पर्थ्यौँ । अस्पताल पुगेर आकस्मिक सेवामा गयोँ । केही समयको

जाँच र उपचारपछि प्रभा सामान्य हुँदै गइन् । दुई दिन अब्जरभेसनमा बसी सामान्य भएपछि हामी डेरामा फर्कियौं ।

रहर, इच्छा तथा आकांक्षा बढ्दा छन् । प्रभाका पनि होलान् तर मृत्युको डर पनि पल-पलमा छँदै छ । तापनि, मानिस समयको बेवास्ता गरी समस्याको बिस्कन सुकाउँछ- कहिले उठाउन, मिलाउन अनि थन्क्याउन नमिल्ने गरी । अचम्म ! केही वर्ष भएको थियो मृत्युले यति नजिकबाट भ्रमको नदिएको । प्रभा बेहोस भई अस्पताल जानुपर्दा पुनः एकपटक जिज्ञासु हुन र जीवनको लक्ष्यतर्फ लाग्न मलाई प्रेरणा भयो ।

मुटुमा खासै केही नभएको वा भल्भ सामान्य अवस्थामा, रगत पनि पातलो नै देखियो । तीन दिनपछि डाक्टरले प्रभालाई सोधे- 'तपाईंलाई कसरी यस्तो भयो ?' प्रभाले केही दिनदेखि बहिनी निभाको विवाहमा सुत्ने, उठ्ने, खाने, पिउने र आराम अनि काम गर्ने चाँजोपाँचो नमिलेकाले होला भनिन् । दैनिक कामलाई प्राथमिकता नदिई स्वास्थ्यको ख्याल नगरी अस्वस्थ गतिविधिमा लागिरहेछन् । जीवनप्रति जिज्ञासु भई आनन्द उठाउनुको साटो तनाव लिन्छन् ।

ऋण लामो समय नतिर्ने व्यक्तिको निवासमा साहुले 'आउँदै छु' भनी फोन गर्‍यो । ऋणीले घरको अगाडि डोरी लगाएर साहुलाई कुरेछ । जब साहुजी देखापऱ्यो ऊ

ताहुर-माहुर गर्न थाल्यो । साहुले 'ल भैगो ! मर्नुपर्दैन । आज नभए कुनै दिन ४० प्रतिशत पैसा मलाई दिनु, ६० प्रतिशत छुट भयो' भनेछन् । साहुले 'अब कहिले आऊँ ? कसरी दिनुहुन्छ पैसा ?' भन्दा ऋणीले 'यसरी नै फोन गरी आउनुहोला, ६० प्रतिशत जसरी तिरें यसैगरी ४० प्रतिशत त म तिरिहाल्छु' भन्यो ।

एकातर्फ उमेरसँगै इच्छा, आकांक्षाले धनको तृष्णा बढाउँदै जान्छ । अर्कोतर्फ एक दिन मरिहाल्ने, बीचमा बिरामी पर्छु कि, असाध्यै रोग लाग्छ कि, आफन्तको मृत्यु हुन्छ कि या घाइते हुन्छ कि, वर्तमानमा परिवारले हेरिरहेको छ, आफ्नो इज्जत पनि नहुने पो हो कि, बिरामी छ भने पढाइमा असफलता, प्रेम अनि मित्रता र धनको अभाव हुने हो कि, पढाइ कस्तो होला ? यी सारा मृत्युका डर हुन्, नाम मात्र फरक ।

मैले देखें- गाडी, घर छन्, जागिर नहुनेलाई पहिला त गुजारा चलाउन धौधौ हुन्छ । बिस्तारै गाडी, घरको जोहो गर्छ । स्वास्थ्य राम्रो हुन्छ । यसैलाई माध्यम बनाएर लक्ष्यतर्फ वा मोक्षमा लाग्नुको साटो उसले दलदलतर्फको यात्रा थाल्छ । राजनीतिमा सहभागिता जनाउँछ । तामसिक भयोजभतेर चलाउँछ । हरेक सम्बन्धलाई प्रेम अनि दान होइन, आर्थिक लाभसँग जोड्छ । सारा प्राकृतिक वस्तुलाई अप्राकृतिक बनाउन खोज्छ । तब उसको दुःखका दिन सुरु

हुन्छन् । प्राणीमध्ये चराहरूको व्यवहार अत्यन्त मननयोग्य हुन्छ । चराचुरुङ्गीको फरक ऋतुमा फरक किसिमबाट व्यवहार गर्ने बानी हुन्छ । मीठा भाका प्रदान गर्ने यी सारा पन्छी-जगत् वर्तमानमा बाँच्छन् । स्तनधारी चमेरो, उड्न नसक्ने अस्ट्रिच, सानो हमिड बर्ड चरा प्रजातिका फरक नमुना हुन् । सबैले वर्तमानलाई प्राथमिकता दिन्छन्, सोहीअनुसारका कार्य गर्छन् । सधैं रमाउँछन्, सधैं नाच्छन् । समयमै सबै कार्य सम्पन्न गर्छन् । यिनलाई कसैले सिकाउनुपर्दैन ।

अग्लो ठाउँमा गुँड छ भने पनि समय पुगेपछि चीलले बच्चालाई गुँडबाट धक्का दिएर उडाउँछ । समयमा धक्का दिँदा बचेरा उड्छन् । त्यस्तै बेला धक्का पाएकाले चील यस्तरी उड्न सकेको होला । पन्छीले त त्यसो गर्छन् भने मानिस किन पछि पर्ने ? स्कूल, कलेज जानेलाई त अवसर कति हो कति । जहाँ हरेक कुरा सिकेर आफू र ब्रह्माण्डलाई सम्पन्न बनाउन सकिन्छ । स्कूल, कलेज जान पाइएको छैन भने पनि स्वअध्ययनबाट प्रशस्त ज्ञान-बुझ्न सकिन्छ । यसका लागि अनावश्यक लोभ, मोह र तृष्णालाई लगाम लगाउनै पर्छ । बिनाआस दान दिन थाल्नुहोस् । जिज्ञासा र खुसी गहनासरि लाउनुहोस् । एकदिन मर्नुपर्ने रहेछ भनी आजै आत्मा कमजोर बनाउने होइन । उत्सवपूर्ण बाँच्ने लक्ष्य बनाउने हो भने आफैं आनन्द भोगी मृत्युपछि अरूले सम्भ्रन्छन् ।

धन, ज्ञान र विज्ञान

नेपालमा नोट छाप्न थालेको कति वर्ष भयो होला ? उनाअसी वर्ष कि अझै धेरै ? नेपाल बैंकको स्थापना २०१३ सालतिर भएको हो । नेपालमा आर्थिक कारोबारको इतिहास लामो छैन । दुई हजार वर्ष वा त्यसभन्दा पहिला पनि गाउँ, बस्ती, सहर थियो- कसरी कारोबार चलाउँथे होलान् ? जिज्ञासु हुने हो भने उत्तर कठिन छैन । गरिब किन भन् गरिब भएका होलान् भन्दा आमाको गर्भबाट निस्केको दिनदेखि बाँच्न हावा, अन्न, पानीको आवश्यकता पर्दछ । मान्छे अहिले यति अल्ल्छी भइसक्यो कि यी तीन र यस्तै आवश्यक वस्तु तथा सेवाका लागि आफू जिम्मेवार बनी गतिलो काम गर्दैन भने करिब तीन करोड जनसंख्या भएको ठाउँमा अधिकांशले साँचो कर्म गरेनन् भने कर्म नगर्दाको हानि त भोग्नै पर्छ । सोही कारणले गरिबी छ ।

आफ्नो कर्म गरी खुसीका साथ अरूलाई सघाउने व्यक्तिसँग कहिले पनि धनको अभाव हुँदैन । धनलाई लक्ष्मी मान्ने हो भने लक्ष्मी सधैं विष्णुका साथ हुन्छिन् । विष्णु भन्नाले आधुनिक जिन्दगीमा व्यवस्थापक भन्दा हुन्छ । हिन्दू दृष्टिकोणबाट हेर्ने हो भने सृष्टिकर्ता ब्रह्मा हर्ताकर्ता, म्यानेजर विष्णु अनि गन्तव्यमा जान सहयोग

गर्ने महेश्वर वा शंकर हुन् । असल व्यवस्थापक छ भने ऊकहाँ लक्ष्मी नै लक्ष्मी हुन्छ । खासमा के व्यवस्थापन गर्ने त ? जिन्दगीको व्यवस्थापन भनेकै समयको सदुपयोग हो । सम्पन्न हुने र भएका व्यक्तिले समयलाई चिनेर सोहीअनुरूप व्यवहार अनि व्यवस्थापन गर्छन् । गरिबले समय र कर्म व्यवस्थापन जानेका हुँदैनन् । त्यसैले ऊ गरिब नै रहन्छ ।

काम, समय र जीवनको व्यवस्थापन नै लक्ष्मी प्राप्ति वा धन कमाइ वा व्यवस्थापन हो । लोभी व्यक्ति कहिले पनि धनी बन्न सक्दैन । धनी मानिस वास्तवमा लोभी हुँदैन । धन र मन उस्तै सुनिन्छन् पनि । धन भएको मानिससँग धनी मन छैन भने भएको धन पनि नष्ट हुन्छ । तर, सानै उमेरदेखि मनलाई धनी वा सम्पन्न बनाउने हो भने धनको वर्षा हुन्छ, अभावमा जीवन बिताउनुपर्दैन । पुख्यौली सम्पत्ति भए पनि गरिब मानसिकता भए चाँडै त्यो परिवार गरिब भइहाल्छ । धनी मन बनाउनाका साथै कर्ममा लगानी गर्नाले सम्पन्नतापूर्ण व्यवहारबाटै धनी बन्ने हो ।

जीवनमा तीन प्रकारका मोड आउँछन् । पेटको भोक दैनिक खाएर शान्त हुन्छ । जवानीको भोकको व्यवस्थापन उमेर पुगेपछि हुन्छ । संसारका वा हाम्रो देशका अधिकांशलाई नजागेको भोक भनेको ज्ञानको

हो । यो हृदय र मनसँग सम्बन्धित छ । मनले हरप्रकार शान्तिको खोजी गर्छ । त्यसलाई बुझ्ने भाषामा ज्ञान भनियो । अहिलेका बालक, वयस्क र वृद्ध कसैमा पनि ज्ञानप्रति चासो, चिन्तन र जिज्ञासा छैन ।

मनोज स्वयम्सेवक शिक्षक हुन् । दुई वर्ष इन्जिनियरिङ अध्ययनपछि मानीखेल, ललितपुरको भगवान् बुद्ध माविमा गणित अध्यापन गर्छन् उनी । जीवनको लक्ष्य पहिल्याउन यो सेवामा रहेका उनको निम्तोमा वैशाखको अन्तिम सोमबार म विद्यालय भ्रमण तथा शिक्षक अनि विद्यार्थीसँग भेट्न गएँ । आफू पनि यस्तै विद्यालयमा अध्ययन गरेको हुँदा मलाई यस्ता निम्तामा जान र जिज्ञासु भई ज्ञान बढाउन इच्छा हुन्छ । यो पनि जीवनको लक्ष्य हो भन्ने जानकारी छ, मलाई ।

दुई दिनको बसाइ बडो रमाइलो भयो । चापागाउँ हुँदै फर्कदा दुई घन्टाजति लाग्यो ।

तीन वर्ष नपुगी अर्कै विद्यालय जानुपर्ने एक बच्ची सोही विद्यालयमा निन्याउरो अनुहार लगाएर धेरै बेर यताउता गरिरहेकी थिइन् । गतिलो मान्छे बन्न सक्ने सम्भावना भएकी उनलाई कसले सघाउला ? मैले उनको सम्भावनायुक्त मुहारको तस्बिर खिचाएँ । मैले उनीसँगै हाँसेर 'बाई' भनें । म फर्किने बेला रोदन मिसिएको स्वरमा 'बाई' भनिन् उनले । कक्षा ७ र ८ अनि ९ सँगै राखेर

१० लाई दुईवटा कक्षामा छलफल चलाएँ । चउरकी सानी नानी हुन् वा कक्षा १० का विद्यार्थीमा न जिज्ञासा छ न त कुनै आस नै ।

वर्षौँदेखिको प्रणालीलाई लत्याएर काम नलाग्ने देखासिकीमा विद्यार्थी, अनावश्यक राजनीतिमा शिक्षक छ भने यस्तो ज्ञानको प्रयोग गरी विज्ञानको जन्म हुँदैन । आध्यात्मिक रूपमा सम्पन्न उक्त गाउँ मात्र होइन, नेपालका सम्पूर्ण ठाउँका आआफ्नै विशेषता छन् । मानिस पनि आवश्यक जन्मेका छन् । चाहिने धन र कर्मको फल लिन जति मानिस लाग्लान् उत्तिकै मात्रामा धनको वृद्धि सानैदेखि जिज्ञासु बनी ज्ञानको प्रयोगमार्फत धर्तीलाई पवित्र सभ्यताको खोजीबाट विज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्छ । बस ! हुनुपर्ने जिज्ञासु मन, सक्रिय जीवनशैली, सृजनशील अनि तयार मानसिकताको अभ्यासले चाहिएजति धन, ज्ञान र विज्ञान आर्जन गर्न सकिन्छ ।

- व्यक्तित्व विकास कसरी गर्ने ?
- नाम र दाम कमाउन के गर्नुपर्छ ?
- तनावमुक्त भई आनन्दको जीवन कसरी सम्भव छ ?
- सुखी र आनन्दित जीवन के गरी पाउने ?
- काम त गरिरहूँ, मन खुसी छैन भने के गर्ने ?
- म केटीलाई एकोहोरो मन पराउँछु, भन्न डराउँछु, यस्तोमा के गर्ने ?

- उसले 'मन पराउँछु' भन्यो, मैले अब के गर्ने ?
- मेरो ध्यान पढाइमा छैन, कसरी ध्यान केन्द्रित गर्ने ?
- परिवारले निर्णय गर्दैन, भारी मात्र बोकाउँछन्, टाउको दुख्छ । पारिवारिक सम्बन्ध पनि राम्रो छैन । भाइ आफ्नै पाराको, दिदी-दाइ अर्कै छन् । बुवा बढी पिउनुहुन्छ, आमा प्रविधि, शृंगार र भक्तिमा हुनुहुन्छ । प्रेम-विवाह बेकार गरिएछजस्तो हुन्छ । जसोतसो सन्तान पाइयो । अब त भन् गाह्रो भयो ।
- सजिलै पैसा कमाउने, सफल हुने केही तरिका छन् कि ?
- मेरा आफन्त सबै धनी छन्, मचाहिँ कसरी गरिब ?

विभाजित मन

संसारभरका मानिस प्राकृतिक रूपमा एउटै छन् । तर, सयौं चिरामा विभाजित छन् । सडकमा मन लागी-नलागी हिँडिरहेका मानिस आकासमा जहाज केही समय ढिला हुँदा वा मौसमको कारणले फरक पार्दा कठिनाइ महसुस गर्छ ।

कुनै सवारी उपकरण किन्ने पैसा नभएको, अन्नपानी, निवास, कपडाको प्रबन्ध नभएको, एउटा जीव सडक, गल्ली, गाउँ र सहरमा यहाँबाट त्यहाँ, उताबाट

अर्कोतिर समय व्यतीत गर्दै छ । विभाजनको यो एउटा ड्याडमा पयो । दोस्रो जसोतसो काम गरेबापत प्राप्त हुने नगदबाट आफू र परिवार पाल्ने अर्को भयो । यिनको संख्या संसारमै धेरै भए पनि परिवर्तनको हैसियत हुँदैन । तेस्रो ड्याडमा अभ्र प्रशस्त मानिस छन्, विभाजनको ठूलो मात्रा यहाँ छ । काम गरेर खाने वर्ग यिनलाई मध्यम वा माध्यम वर्ग पनि भन्न मिल्यो । कलकारखाना, बैंक, शिक्षण संस्था, पसल, सरकारी, गैरसरकारी संस्थाका अधिकांश यहाँ पर्छन् । कर्मको हिसावले दाता वर्ग पनि हो यो । यो विभाजनमा पर्ने मनहरू काममा पसेपछि अधिकांश समय काममै रहेर नसकी अनन्त यात्रामा निस्कनेमा पर्छन् ।

अरू दुई तह विभाजनमा छन् । सामान्यतया यिनै तहका मानिसले हो तेस्रो विभाजनको नेतृत्व लिने, संघसंस्था अनि हरेक क्षेत्रका व्यक्तिहरूलाई काम अह्वाउने अनि हिसाब राख्ने । अन्तिम पाँचौंमा यी चारै तहलाई काम अह्वाउने खटाउने तथा जिम्मेवारी बाँडफाँट गरी निर्णय गर्नेमा छन् ।

मानिस एउटै प्रकृतिको भए पनि बिभिन्न तहमा विचार, धन, बुझाइ अनि अभ्यासका कारण विभाजित छन् । यो त सामान्य नै भयो । लैंगिक विभाजन पनि त्यस्तै छ । गरिब परिवारमा महिला अनि केटाकेटीमा पनि

केटीलाई असाध्य दुःख छ । यसमा पनि शारीरिक अपांगता भएको व्यक्तिलाई बढी समस्या छ ।

कस्ता-कस्ता दुःख छन् अपांगता भएका मानिसमा ? कार्यक्रमका सिलसिलामा काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न संघसंस्थामा जाँदा यसबारे थाहा पाइयो । पुरुषलाई त गाह्रो पर्ने स्थानमा महिला, यसमा पनि दलित भनी विभाजन गरिएको स्थानमा जन्मेका कैयौं दृष्टिविहीन जवान महिलाको विवाह नभएको, कोहीलाई उमेर नमिल्ने वृद्धसँग विवाह गरिदिएको पाएँ मैले ।

जिज्ञासु बन्ने हो भने धनका कारण विभाजित छ मानिस । राष्ट्र, स्थानविशेषका कारणले पनि विभाजन छ । जस्तै : एसियाली, युरोपेली अमेरिकी, अफ्रिकी । यस्तो अवस्थामा देशभित्रै पनि विभाजन छँदै छन् । अञ्चल, जिल्ला, गाउँमा पनि विभाजन छँदै छ । गाउँलाई छोडेर साना छिमेकमा पनि ठूलो विभाजन छ । प्रत्येक परिवारमा विभाजन छ । परिवार छाडेर व्यक्ति आफैले आफैलाई विभाजन गरेको छ । कसरी ? स्वस्थ राख्नुपर्ने कपाललाई अस्वस्थ, शान्त, ज्ञानी बनाई राख्नुपर्ने मनलाई अशान्त, अस्वस्थ, अज्ञानी, मगन्ते र दरिद्र बनाउँदै छ । जिज्ञासु बनी कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्नेछ कि यी कुराको समाधान कसरी ?

ज्ञान रूकुमदेखि टेक्सलसम्म

अस्ट्रियाको उफिनबर्ग अत्यन्त सुन्दर सानो ठाउँ । स्थानीय अनि पर्यटकको आकर्षण उत्तिकै छ । तापनि, अधिकांश मानिस उपकरणजसरी चल्दा रहेछन् । बुभ्ने गाह्रो । सम्पन्नजस्तो देखिए पनि भित्र खोक्रो छ । पैसालाई पनि प्राथमिकता दिएका होइनन् । जीवनको मूल्य नभएको भान भयो ।

यस्ता सुन्दर ठाउँ, मान्छे सटक्क परेका, स्वादिला खाना हुँदा-हुँदै मन स्थिर नहुने । त्यसैले कति व्यक्तिलाई अनेक बहाना र गलत कागजपत्र जम्मा गरी यस्ता देशमा प्रवेश पाउनु नै सपना हो । मलाई बस्ने अवसर हुँदा-हुँदै पनि फर्कनुमा आनन्द र रमाइलो लाग्यो ।

समुद्रछेउका मुलुकका लागि कैयौं लाभ मात्र होइन, हानि पनि उस्तै हुने । नेदरल्यान्ड त्यस्तै एउटा मुलुक हो जहाँको भूमि जमिनभन्दा पनि सामान्य तल भएको हुँदा विगतमा यसको नाम हल्यान्ड थियो । 'ह' शब्दले भासिएको वा तल रहेको सतह भन्ने जनाउँछ, ल्यान्ड अंग्रेजी शब्दकै भैगो । यसो हुँदा गहिरो जमिनको नाम नै हल्यान्ड अर्थात् लोल्यान्ड हो । यिनका कैयौं टापु आइल्यान्ड रहेछन् । त्यसमध्ये एउटा हो- टेक्सल । त्यहाँको ढल निकै टाढा समुद्रको बाटो भई व्यवस्थित गरिएको अनि

फोहर व्यवस्थापन पनि त्यसै गरी हुने रहेछ । समुद्रको बीचमा सानो तर सुन्दर टापु, प्रायः पुराना प्रकृतिका घरमा रेस्टुराँ, होटल, तबेलामा पनि पर्यटकीय व्यवस्था गरिएको, कुकुर पाल्दा ट्याक्स नलाग्ने, प्रायःले धेरै कुकुर पाल्दा रहेछन् । त्यहाँका पुरुष घरज्वाइँ बस्न रमाइलो मान्दा रहेछन् । सानैदेखि एकलै हुर्कने अभ्यास गर्दा उमेर पुगेर पनि एकलै बाँच्न खोज्दा रहेछन् । ५० प्रतिशतभन्दा बढीका घरबार वास्ता नहुने रहेछ । तनावको मात्रा भने उच्च छ । मानवअधिकारसम्पन्न राष्ट्रमा बेरोजगार खासै नभेटिए पनि किन मानिस रसविहीन भनी जिज्ञासु हुँदा लक्ष्यबारे अनभिज्ञता भएपछि सबै कुरा भएजस्तो देखिए पनि केही नभएको पाएँ मैले ।

पहाडी बस्तीहरूमा, मधेसका गाउँमा, सहरका छेउमा अनि हिमालको काखमा जहाँका पनि मानिसले अशान्त, हिंस्रक र दरिद्र प्रवृत्ति प्रकट गरिरहेका छन् । लुक्ला, नाम्चेका सेर्पा, लमजुङका गुरुङ अनि मुस्ताङका थकालीको व्यवहार शान्तिप्रिय थियो । अहिले कस्तो भएको छ ? फेर अनुभव गर्न बाँकी छ । मानिस मानिसबाटै अलग अनि एकलै कर्म गर्न तम्सिरहँदा तनावले सीमा नाघ्दै छ । राजनीति, अध्ययन तथा पेसा-व्यवसायमा स्वार्थ मिल्नेहरूले सहकार्य गरेका छन् । नेपालमा उद्योगधन्दा, अध्ययन तथा अध्यापनलगायतका सामाजिक जीवनमा

उन्नति नभएपछि न राज न त नीति नै भएको छ । तैपनि, बाह्रैमास फलिफाप छ ।

ढुंगा हान्ने, टायर बाल्ने, व्यक्तिहत्याको षड्यन्त्र रच्ने ग्याडस्टार नै राजनीतिक नेतृत्वका ठेकेदार छन् । समय-समयमा आर्थिक क्रान्ति, सामाजिक रूपान्तरण, सकारात्मक परिवर्तनको नारा दिने मिडियाको सहयोगमा गलत कुरा पनि सही हो भनाउने यही राजनीति र यस्ता नीतिविहीन राज सम्हाल्न नजान्नेसँग जिज्ञासु भई प्रस्ट हुनुहोस् कि परिवर्तन सम्भव छ या छैन ? छनोट तपाईंको ।

देशमा आमूल परिवर्तनको नारा दिई २००७ सालमा कांग्रेसले नेतृत्व दियो । २०१७ सालमा पञ्चायत अनि २०३६ मा जनमत संग्रह, २०४६ मा विभिन्न दल मिलेर अनि ०५२ मा माओवादी र ०६३ मा संयुक्त आन्दोलन भए बाहिर देखिने गरी । तर, भित्र-भित्रै मान्छे मरिरहे । कहिले सरकार कहिले हतियार बोकेका दलबाट भने कहिले धन र नाम कमाई अरूलाई दमन गरी शासन गर्नेबाट ।

जब मानिस सम्पन्नताको आत्मविश्वास कमाउँदैन तबसम्म यस्तैलाई विश्वास गर्छ । ऊ अज्ञानमा हराउँछ । पश्चिमी पहाडी जिल्ला रूकुम पनि यस्तै ठाउँ हो जहाँ आफ्नो कर्ममा विश्वास गर्ने मानिस बस्तथे । कसैले कुनै दिन असम्भव सपना सम्भव हुने बताउन थाल्यो बारम्बार । त्यसपछि मन न हो एकपटक हेरौं न त

भन्ने भयो । 'यसरी हुन्छ उन्नति' भनेर हतियार उठे । एकअर्कामा अविश्वास बढ्यो अनि क्रान्तिको नाममा सयौं मानिस मारिए ।

अधिकतम स्वप्न भएपछि विभिन्न उद्धार कार्य अनि कार्यशाला भए । धेरै वर्ष निषेध भएको रूकुममा खुला वा स्वतन्त्रतापछि रक्सी, जाँडको बाढी अनि फेरि अज्ञानको खेतीले निरन्तरता पायो । पानी, बिजुली, स्वस्थताको हावा सरर चल्ने रूकुममा नजान्दा अनि बिनाजिज्ञासा छटपटी र रोगले मानिसको मनमा बास मागेको छ ।

बिक्रीको कला

नेपालभर साना-ठूला गाडी बिक्री गर्ने करिब ८० व्यक्ति फूलबारीमा भेला हुनुभएको थियो । पहिले तालिममा हामी कैयौं फेसिलेटरका रूपमा जान्थ्यौं । यसपटक प्रभा, प्रगति अनि म गयौं । प्रगतिलाई पौडी पोखरीको वातावरण औधी मन पर्छ । त्यसैले उनलाई लगेको, नत्र तालिममा उनीहरूको इनपुट हुँदैन ।

मलाई अधिल्लो साँभ्र फुटसल सोमरसपान प्रशस्त भएको भान फूलबारी पुग्दा भयो । यस्तो टिमको तालिम कठिन हुन्छ, किनकि जिज्ञासा कम भएका मानिस यसै पनि मातेको हुन्छ । यिनमा त थप नसा छँदै थियो

ह्याडओभर । बिहान कार्यक्रम सुरु नहुन्जेल आफैलाई पनि अकुशल अनुभव भइरह्यो । कार्यक्रम सुरु भयो । अधिकांश सहभागी बढ्ता स्मार्ट देखिने । प्रशस्त रूपमा सत्य बचन चलचित्रपछि आधुनिक ध्यानसम्म गराउँदा उनीहरू छर्लंग बन्दै आए । दिउँसो खानाको समयसम्म पुग्दा प्रायःमा सकारात्मक परिवर्तन देखियो । कार्यक्रमपछि एक घन्टाजति एकलै र प्रगतिसँग पौडी खेलेर फर्कियो ।

हामीले पोखरामा धेरै कार्यक्रम गर्ने अवसर पायौं । यदि ५० जनाको समूह छ भने करिब ५/६ जना सहयोगी स्रोतव्यक्ति लैजानुपर्ने हुन्छ । तब दुई-तीन या चार दिन पोखरा बस्दा नगद बचाउन धौधौ पर्ने अनि गतिला स्रोतव्यक्ति नपरे उल्टो सिकायत पनि खेप्नुपर्ने भन्नुबाट अहिले म मुक्त छु । अरूको बिक्री कला बढाउन जाँदा म आफूले पनि सिकेको छु ।

बिक्रीसम्बन्धी कला विद्यालयमा मात्र होइन, परिवारले पनि सिकाउनुपर्ने महत्वपूर्ण विषय हो । आमा-बा हाड घोटेर छोराछोरी हुर्काउँछन्, संस्कार अनि सीप दिन भने जान्दैनन् । मैले कलेजमा पनि यस्तो सीपबारे प्रस्ट अध्यापन भएको देखिनँ । न बिक्री गर्न सक्छ न त बिक्रीलायक सीप नै, न जाँगर छ । यस्तो अवस्थाबाट आफू, परिवार अनि समाजलाई मागी खाने पार्न खप्पिस बन्छन् ।

समाजमा या सृजनशीतला पस्कनुपर्छ या आफ्नो

समय र मेहनत बेचन जान्नुपर्छ । या त कुनै कुरा गर्न सक्ने जुक्ति बाँड्नुपर्छ नत्र त लेबर काम पनि अब प्रतिस्पर्धात्मक बन्दै छ । यी कुराले गर्दा सबै मानिस लेबर तहमै थुप्रिन आइपुग्छन् । अनि, गतिलो तहमा मानिस खोज्दा पनि नपाइने हुन्छ । हाम्रो समाजमा बेकारमै सानो काममा ठूलो प्रतिस्पर्धा हुने गरेको छ ।

मैले उहाँहरूलाई फूलबारीमा के सीप दिएँ त ? जिज्ञासु हुनुहोस्, लक्ष्य बनाउनुहोस् । व्यक्तिगत परिवार र संस्थागत लक्ष्यमा सहभागी हुनुहोस् । जीवन सुन्दर छ, जिज्ञासु बन्नुहोस् । जसरी हामी जन्मियौं त्यसैगरी एक दिन जानुपर्छ । लोभी नबन्नुहोस् भनें । अन्तिमतिर तपाईंलाई राम्रो के लाग्यो ? सोचअनुरूप उपलब्धि भयो कि भएन भनेर सोधें । सबै सहभागी खुसी हुनुभयो । धन्यवाद दिनुभयो । संस्थाका उपाध्यक्षले अन्तिममा सुन्दर मन्तव्य दिँदै यस्ता कला विकास हुने यो तालिमको प्रशंसा गर्नुभयो । २० दिन बितिसक्दा पनि फिस भने दिएका छैनन् ।

जीवन उपयोगी सीप

पोखरामा रोट्याक क्लबका प्रशस्त साथी छन् । एक जना बहिनीले आफ्नो संस्थाका ४० सदस्यलाई जीवन उपयोगी सीप शिविर आयोजना गरिदिन आग्रह गर्नुभयो ।

सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने यस्तो काम मलाई प्रिय लाग्छ । म भरपुर मनोरञ्जन लिने गर्छु । म सधैं जिज्ञासु भइरहन्छु कि विद्यालय, परिवार या क्याम्पसमा त्यति धेरै दिनमा पनि किन सिक्दैनन् जीवन उपयोगी सीप ? किन अनावश्यक विषयको अध्ययन, छलफलमा लागिरहन्छन् नौजवान ?

५२ लाख रुपैयाँमा खरिद गरिएको पुरानो इन्जिनविहीन जहाजमा भित्तेपंखासमेत जडान गरिएको नमस्ते एयर रेस्टुरेन्टमा हाम्रो कार्यक्रम हुने भयो । हलमा गएर श्रव्यदृश्य सामग्री मिलाएँ । काम सक्न भन्दै एक घन्टा लाग्यो । तालिम सुरु भयो । ‘तपाईंको विचारमा जीवन उपयोगी सीप भनेको के हो ?’ मेरो पहिलो प्रश्न रह्यो । आफ्नो पेसा तथा व्यवसायका विविध कार्य जान्नु, बिहान उठेपछि राति सुत्दाको अवधिसम्म र जन्मेदेखि विभिन्न उमेर समूह तथा बुढ्यौलीमा पनि खुसी रहेर कार्य सम्पन्न गर्नु नै जीवन उपयोगी सीप हो भनी छलफल चल थाल्यो ।

धेरै कार्यक्रमका सहभागी आफूले जानेको, पढेको अनि तालिम लिएको बताउँछन् । गर्न भने केही पनि जानेका हुँदैनन् । जीवन प्राक्टिकल छ, तपाईंहरूको बुझाइ थिअरीमा छ । पौडी खेल्नु, साइकल चलाउनु र खाना बनाउनु अनि बोल्ने कुरा अभ्यासमा नल्याई सुने-पढेको भरमा चल्दैन । जीवन उपयोगी सीप एकपटक सिक्सकेपछि ठूलो दुर्घटना

वा व्यक्तिको दृढ चाहनाले मात्रै बिसिने हुन्छ । नत्र एकपटक जानेपछि जीवनभर चल्छ ।

एकपटक साइकल चलाउन जानिसकेपछि बारम्बार सिक्नुपर्दैन । केही वर्षको अन्तरालमा मात्र साइकल चलाउँदा पनि भुलिँदैन । यस्तो हुन्छ सीप । विद्यालयमा महत्वपूर्ण विषयहरू परिवारमा थाहा पाउनै पर्ने, सिक्नु-जान्ने पर्ने सीप विकास गर्नुपर्छ । उच्च शिक्षामा उमेर-सुहाउँदो अनि कलेज पुग्दा प्रेम, अर्थोपार्जन, विभिन्न सम्बन्ध विकासका सीप सिक्नु महत्वपूर्ण हुन्छ ।

सिक्ने बेला लोभ गर्नाले ठूलो अवसर गुम्छ । बिक्री कलामा पारंगत भई टेलिभिजन पत्रकारिता अध्ययनपछि मलाई समूहबाट काम गर्न प्रस्ताव आयो । राम्रो अवसर हो यो । जो प्रशिक्षार्थी एउटा-एउटा मात्र सीप जानेका थिए उनीहरूले अवसर पाएनन् । मैले अवसर पाए पनि पछि आफ्नै कारण काम छाडें । मैले तुरुन्तै अवसर पाउनुको कारक एकलै क्यामेरा लिएर सुटिङ, डाइरेक्सन तथा मार्केटिङ गर्ने अनि एनटीभीसम्म गएर प्रसारणको चाँजोपाजो मिलाउने, मोटरसाइकल चढेर एकलै भरतपुर सुटिङमा निस्कने मेरो सीपले भरिएको जाँगर थियो ।

दुई दिनको अन्तिममा खुला विचार भएका सहभागीले धेरै कुरा पाए । पुराना जिज्ञासुले चाहिनेजति सीप पाए । परिवर्तनको चाहना नभएकाले खै के लगे होलान् र !

अहिले, अघि र पछि

बैंक अनि औषधि निर्माण कम्पनीका ३१ जना सहभागी भएको 'क्रमिक सुधार' नामक कार्यक्रम सुरज होटलमा आयोजना भइरहेको थियो। पहिलो दिन म एक्लो थिएँ। हल साँघुरो थियो। आउन-जान पालो पर्खनुपर्ने, काठमाडौँको सवारी जाम र चापजस्तै। आजका हरेक मानिस समयलाई नचिनेर हरदम कि विगत कि त आगतको बारेमा चिन्तित रहने गर्छन्। त्यहाँ पनि त्यस्तै भयो।

फेरि जिज्ञासु भई मनोरञ्जन गर्ने नभएपछि कार्यक्रमको शुभारम्भ नै 'वर्तमान समयमा रहनुहोस्' भन्ने सन्देश बोकेका चलचित्र संगीत, खेल, अभ्यास अनि टिप्पणी र विश्लेषणबाट गराएँ। वर्तमानमा बाँच्नेले धेरै कुरा प्राप्त गर्छ, प्रत्यक्ष देख्छ कि विगतमा ध्यान दिनाले केही लाभ मिल्दैन। विगतका सफलता र असल कुराबाट लाभ लिन भने सकिन्छ। असफलताबाट पाठ सिक्न सकिन्छ। भविष्यमा आइलाग्ने कुरामा सावधानी अपनाउने अनि सफलता प्राप्त गर्न सफल विगतका अनुभवकै बाटोबाट व्यवहार गर्नाले सफलताका लस्कर खडा हुन्छन्।

व्यक्ति तथा संस्था वर्तमानमा रमन जान्नेले मात्र गतिला उपलब्धि हासिल गर्छन्। तर, यही कुराको अभाव

छ । अर्को यसैसँग जोडिएर आउने मानसिक दरिद्रता पनि हो । जब वर्तमानमा ऊ हुन्न तब रोग सृजना हुन्छ । त्यो रोग दरिद्रताको हो, जसले फेरि कि विगत वा भविष्यतर्फ हुटहुट्याउँछ ।

अहिले नै जिज्ञासु भएर कर्ममा ध्यान दिनु अनि मानसिकता सम्पन्न राख्नुमै जे छ प्रशस्त छ । चाहिने कुरा मेरा लागि आउँदै छन् । ती कुरा प्रकट पनि होलान् अन्यथा असम्भव छ । वर्तमानमा आनन्द, रमाइलो र सम्पत्ति छैन भने विगतले खुसी दिँदैन । बरु पीडा अनि भविष्यबारे विविध कल्पना मात्रै हुन्छ । लक्ष्यविहीन योजनाले केही प्रदान गर्दैन । यी त सपनाजस्तै हुन्, बिहान भएपछि आफैँ बिलाएर जाने । त्यसैले वर्तमानमा रहनु, रम्नु अनि कार्य गर्नु सर्वाधिक महत्वपूर्ण छ ।

क्याफेको एउटै टेबलमा बसेका दुई व्यक्ति पनि बोल्नु, वर्तमानमा रहनु या योजना बनाउनु, सम्मान गर्नुको साटो सेल फोनको सहयोगमा सन्देश आदान-प्रदान गरी छुटेको पनि देखेँ मैले । कस्तो जमाना ?

तालिमको अन्त्यमा धेरै व्यक्तिमा परिवर्तन आइसकेको थियो । हामीले उनीहरूलाई प्रतिबद्धता व्यक्त गर्न लगायौँ । प्रमाणपत्र दियौँ । सम्मानको शब्द र व्यवहार आदान-प्रदान गरी छुट्यौँ । यसमा मूलरूपमा वर्तमानमा

रहेर काम सम्पन्न गर्नु फुर्तिसँग लक्ष्य लिई भित्रैबाट सकारात्मक भएर अरूलाई केही दिई बाँच्ने कर्म गर्ने कुरा मूल थियो ।

प्रेमजीको सहयोगमा विद्या भाउजूले दुई छाक स्वादिष्ट व्यञ्जन बनाउनुभयो । यानआईमा साँभको खाना अनि तीन घन्टाको प्रवचन । मैले पेसा तथा कर्ममा आनन्द र मस्ती गर्नुहोस् । जिन्दगी अचम्मले भरिएको छ, भनें । तेस्रो दिन पहिलो फ्लाइटबाट फर्के । ठूलै गाडी सिमरा छोड्न पठाएका थिए ।

केमस, वाना र प्रविधि

जर्मन गाडी बनाउने कम्पनीका इन्जिनियर केमस नेपाल भ्रमणका क्रममा भन्डै एक साता हामीसँग बसे । हाम्रा लागि पहिला पनि र यसपालि प्रशस्त चकलेट, खेलौना, मेमोरी ड्राइभ, लत्ताकपडा, न्यानो ब्याङ्केट, अध्ययन सामग्री आदि ल्याए । हामी खुसी भयौं ।

जर्मन पाहुना त्यसमा पनि प्रशस्त उपहारसहित, कहिलेकाहीं बेलायती कपडा अनि कोरियन सामग्रीका साथै बंगाली वस्तुहरूसमेत हामीले प्राप्त गर्ने गरेका छौं । अचम्म र नौलो पनि लाग्छ-गाउँबाट आएको हाम्रो परिवार अहिले धेरै देशबाट उपहार प्राप्त गर्न सक्ने भएछ ।

म केमससँग पाँच दिनजति सहरका विभिन्न ऐतिहासिक ठाउँ डुलें । खाना साथमै खायौं । तस्बिर प्रशस्त खिच्यौं । केमसका बहिनी, आमा, अमिता र बा चार सदस्य छन् । जर्मन विभाजन हुँदा उनी इस्टमा थिए रे । परिवार गरिब मात्र होइन, स्वतन्त्रता गुमेका कारण उनले विभेदको सामना गरी अध्ययन पूरा गरे । बुवा प्रिन्टिङ प्राविधिकबाट रिटायर्ड भए । आमा हाउसवाइफ मात्रै । बहिनीले राम्रो नतिजा र अवार्ड बटुल्दै अध्ययन गरिन् । केमस विभिन्न खालका जागिर गर्दै अहिले अनुभवी इन्जिनियर बनेका रहेछन् । उनको गाडी कम्पनीका शाखा संसारभर छन् । भारतमा आंशिक र चीनमा ठूलो आउटलेट छ । यहाँसम्म त कुरा राम्रो छ । भएछ के भने आमालाई डिप्रेसन भएछ । अस्पताल भर्ना भएको धेरै समय भयो । सामान्य अवस्थामा फर्कन कठिन छ रे । बुवा एकलोपनको शिकार ।

बहिनीले धर्ममा लागेर अध्ययन त्यागी व्यक्तिगत जीवनलाई नष्ट गरिन् । उनको परिवार छोडपत्र भई तितरबितर भइरहेछ । परिवारभन्दा पनि उनको मन अब कहिल्यै नसमेटिने भएको छ रे । केमस धेरै प्रयास गर्दा पनि आफ्नै परिवार बनाउन समर्थ भएनन् । दश वर्षकी छोरीसहित कि नयाँ प्रेमिकासँग समय बिताउँदै आएका उनी केही समयदेखि तनावमा छन्, उता छोरी, प्रेमिका अनि परिवारको व्यवहार र मानसिकतादेखि ।

जापानी, अमेरिकी, बेलायती तथा युरोपेलीलाई सम्पन्न, आनन्दजस्तो देखी हामी त्यस्तै जीवनको लोभ गछौं । यथार्थमा ५० प्रतिशत मानिस एकलै बस्छन् । त्यहाँ तनावमा रक्सी, नसा वा सुत्ने औषधिको सहारा लिन्छन् । खासमा उनीहरू मानसिक रूपमा विकृष्ट छन् । तिनै मानिस नेपालीलाई देख्दा अचम्म मान्छन् कि मानसिक, आध्यात्मिक रूपमा नेपाली कति सम्पन्न छन् भनेर । पछिल्लो समय युवाहरू यस्ता बाहिरी जीवनशैलीको नक्कल गर्न व्यस्त छन् । जुन दिन मनको आँखा खुल्छ त्यस दिन उनीहरू सही संस्कृति अपनाउलान् ।

संसारको नयाँ चिन्ता र पीर भनेको प्रविधि हो । विकसित मुलुकमा मानिसलाई काम अह्राउन गाह्रो, अल्छी र खर्च धेरै गर्नुपर्ने, सबै काममा समर्थता पनि नहुनाले प्रविधिको प्रयोग अधिक हुँदै छ । संसारभर स्वचालित उपकरणको प्रयोग बढ्दो छ । यस्ता सामग्री चलाउँदा नियन्त्रणमा रहेसम्म कुनै समस्या छैन । तर, मानिस अल्छी हुँदै जाँदा मेसिनहरू सक्रिय, फुर्तीला र बुद्धिमान देखिएका छन् । मानवनिर्मित विभिन्न साधन मानव-आकृतिका मेसिनले नै अब कैयौं ठाउँमा मानिसलाई नियन्त्रणमा लिन थालेका छन् । मानिसकै हानि गर्न थालेका छन् ।

एउटा उपकरणलाई काममा लगाउन वर्षमा पन्ध्र लाख रुपैयाँजति लाग्छ भने त्यही काममा मानिसलाई दुई करोडभन्दा बढी दिनुपर्छ । सस्तोका साथै जे काम लगाए पनि हुने भएकाले मेसिनको प्रयोग बढ्ने नै भयो । मेसिनले नै मानिसलाई अह्राउने अवस्था बन्दै छ । विश्वका विकसित भनाउँदा देशहरूमा जब ठूलो दुर्घटना हुन्छ त्यसको प्रत्यक्ष असर उनीहरूलाई पर्छ नै । यता हिमालका फेदसम्म पनि प्रभाव फैलिनेछ ।

कहिलेकाहीं अज्ञानीहरू लेख लेख्छन्, मन्तव्य दिन्छन्- नेपालमा प्रविधिको विकास भएन । वाना चेक रिपब्लिककी सुन्दरी हुन् । उनलाई हेर्दा सुन्दरताको नमुना शरीर छ । तर, व्यहोराका धेरै सफ्टवेयर इन्स्टल गर्दै बाँकी । नेपालबाट कपडा लगेर उनको ठाउँमा बन्ने अर्को काम हो । यही काममा पनि तनाव छ । भिसा सकिएपछि पनि यतै रमाउन खोज्दा दुःख पाइने । ख्याल-ख्यालमा जन्मेकी उनले दबावमा अध्ययन गरिन् । कर्म तथा लक्ष्य छान्न नजान्दा आफूलाई दैनिक तनावमा राखी बाँच्दै छिन् ।

केमस र वाना श्रीलंकामा भेटेपछि साथी बनेका रहेछन् । म प्रविधिको विकास भएको तिनका देश गएँ । बाँच्ने तरिका र आनन्द भने यी दुवैले पत्तै नपाएको र जिज्ञासु पनि नभएको पाएँ ।

नेपालीको उन्नति नै नेपालको विकास

उन्नति गर्न चाहनेले लक्ष्य दह्रो बनाए कसैको भर पर्नुपर्दैन । ऊ एकलै सबै काम गर्न सक्छ । कुन परिवारमा जन्मने भन्ने निर्णय बालबालिकाले गर्ने होइन । जन्मेपछिका केही वर्षसम्म अक्षर सिक्न, मान्छे चिन्न, ठाउँ जान्न, प्रविधि प्रयोग गर्न लाग्छ । जुन परिवार, गाउँ या सहरमा जन्मँदा पनि भन्डै दश वर्षको उमेरदेखि अध्ययन गरेको वा नगरेको, भाषा सिकेको या नसिकेका महिला, पुरुष या अरू लिंगी जोकोहीले उन्नति गर्न सक्छन् ।

उन्नति के हो ? यसबारे जति मानिस त्यति नै परिभाषा छन् । अझ बढी नै होलान् । गफ र थिअरीको परिभाषा प्राक्टिकल जीवनसँग नमिल्दो छ । प्रत्येक व्यक्ति जन्मनुको उद्देश्य हुन्छ । हेर्दा देखिँदैन, यो बुझ्ने कुरा हो । यसकारण उद्देश्यअनुरूप प्राप्तमा पुग्ने स्वभाव हुनुपर्छ । वर्तमानमा मानिस बेरोजगार बढाउने शिक्षाबाट भड्किरहेका छन् ।

नेपालका प्रत्येक व्यक्ति सृजनशील रहन्छन् भन्ने विश्वास हो । विद्यालयका सूत्र रटाइ, अभिभावक र शिक्षकको दबाबले सृजनशीलता नष्ट हुन्छ । तर, सबैको होइन । यसरी स्वाभाविक रूपमा सफल व्यक्ति जन्मेर

पनि संसारकै तनाव बोक्ने बेरोजगार कसरी बनेको होला ? कारण हो जीवन उपयोगी सीपको अभ्यास नगर्नु, जिम्मेवार नहुनु । वर्तमानमा नेतृत्व लिएर कुनै काम नगर्नेले पछि दैनिक रूपमा अप्ठेरो महसुस गर्छन् ।

जन्मदेखि मृत्यु पर्यन्तसम्म पनि विभिन्न कर्म गर्नुपर्छ । यी कर्म सिकेर आफूमा सुधार गरे प्रत्येक नेपालीको उन्नति सम्भव छ । सकारात्मक काम गर्ने लक्ष्यले भरिपूर्ण समूह-कार्य सप्रिँदा सबैलाई स्यावासी र भागीदार ठान्ने, बिप्रिँदा जिम्मेवार भन्ने अनि सानालाई माया र सदभावले सिकाउन जान्ने, ठूलालाई आदर गरी सिक्न सक्ने आध्यात्मिक मानिस र प्राविधिक सीप एफ्लाई गर्ने खुबी भएको व्यक्तिले अरूसँग प्रतिस्पर्धा भई कक्षामा आफू अगाडि आउने नभई हिजोभन्दा आज असल र नमुनायोग्य बनाउने, अड्डाअदालतमा, कर्मचारी प्रशासनमा शैक्षिक अनुभवबाट सिकाए, विद्यार्थी जिज्ञासु भई सिके । किसानले प्रांगारिक मल प्रयोग गरी उत्पादन बढाए, व्यापारीले अत्यावश्यक वस्तु सुपथ मूल्यमा बेचे, पर्यटनकर्मीले सांस्कृतिक-आध्यात्मिक चिनेर अनुभवी भई कार्यक्रम बेचे, गैरसरकारी संस्था रिपोर्टको साटो मिडियालाई प्रभाव र जीवनस्तरको सकारात्मक परिवर्तन महसुस गराए नेपाल बन्न, विकास हुन धेरै वर्ष लाग्दैन ।

मानिस यस्तो स्वार्थी बन्दै छ, कि ऊ जन्मनलाई

हजुरबा, हजुरआमा, चार जना र बाआमा दुई गरी ६ जनाको आवश्यकता पर्छ । तर, बाँच्नका लागि एकलै फुर्ति लाउँछ । बाबुआमालाई पालेको छु भन्छ । त्यसको साटो जसले जन्माउनुभयो उहाँहरूसँगै हामी बस्तछौं भन्नु कति सुहाउँछ ?

खुसी भएर विभिन्न तह, क्षेत्र तथा भूगोलका नेपालीले आफ्नो काम शतप्रतिशत सकारात्मक रूपमा गर्ने हो भने नेपालीको उन्नति र नेपालका विकासमा समय लाग्दैन । हुँदै पनि छ ।

मेरो जिज्ञासा र अनुभव

चन्दन श्रेष्ठ

किताब कसरी प्रकाशन गर्नुहुन्छ ? कहिले प्रकाशन हुन्छ ? कति मूल्य पर्ला ? मूल्य राख्नुको रहस्य के होला ? किताबको आवरण कस्तो होला ? विषयसूची के-के होलान् ? कहिले पढ्न पाउने हो ? साथीभाइलाई कहिले उपहार दिन पाइएला ? रमण दाइको किताबबारे जिज्ञासा राख्दा-राख्दै 'चन्दन लेख देऊ' भन्दा समयमै दिन पाइएन । के लेख्ने ? कसरी लेख्ने ? राम्रो कसरी लेख्ने भनेर जिज्ञासा राख्दै गर्दा रमण दाइको पहिलो पुस्तक 'माल पाएर चाल नपाएका मित्रलाई पत्र - रु. १२३१-,'

दोस्रो पुस्तक 'सीप, सफलता अनि आनन्द रु. २२११-',
तेस्रो पुस्तक इन्स्परेसनल हिलिड एट लाइफ रु. ३१३- र
यो चौथौ 'जिज्ञासा रु. २०२१-' आयो ।

मेरा धेरै जिज्ञासाको समाधान रमण दाइले दिनुभयो ।
मलाई विश्वास छ कि यो चौथौ कृति 'जिज्ञासा'ले तपाईंका
पनि धेरै जिज्ञासाको समाधान हुनेछ । यस्तो विश्वास
यो मानेमा छ कि उहाँसँगको सत्संग, प्रेरणा, मार्गदर्शन,
उहाँको जीवनशैलीको विश्वविद्यालयबाट मेरो जीवनमा
३६० डिग्रीको परिवर्तन आएको छ । त्यो परिवर्तन कस्तो
हो भन्ने लाग्यो होला ।

रमण दाइले म जिज्ञासुलाई कार्यक्रम, सेमिनार,
गोष्ठी, वर्कसप, टप प्रोग्राम, तालिममार्फत धेरै ज्ञान,
चेतना, विवेक, अवसर, नाम, दाम, विश्वास, स्वतन्त्रता,
अनुशासनका साथै जिज्ञासु भएर सिक्न तथा अनुभवी
भएर बढ्दा र घेराभन्दा बाहिरबाट सिकाउने अवसर
दिनुभयो । चाहे त्यो काठमाडौं युनिभर्सिटी स्कुल अफ
म्यानेजमेन्टको एमबीए रिफ्रेसि ड लर्निङ होस् वा चौधरी
ग्रुपको नवलपरासीमा भएको माइलस्टोन-४, भोटेकोसीको
ट्रेनर्स ट्रेनिङअन्तर्गत ज्याफ्टिड स्टार इन्द्र राईले गराएको
ज्याफ्टिड र किल्फ जम्प (तालिमको पैसा तालिममार्फत
कार्यक्रम), काष्ठमण्डप विद्यालयका विद्यार्थीसँग धान्द्रुक
पदयात्रा ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनको पोखराको कार्यक्रम वा धनगढीको जहाज यात्रासहितको वर्ल्ड वाइल्ड लाइफ हरियो वनको टिम बिल्डिङ कार्यक्रम । प्रभा-रमण फाउन्डेसनअन्तर्गतको 'लिड योरसेल्फ टु लिड नेपाल' । आफ्नो क्षेत्रमा केही उदाहरणीय र अनुशरणयोग्य काम गरेका केही सफल व्यक्तिसँग भेट र अन्तर्क्रियाअन्तर्गत केशव स्थापित, डा. भगवान कोइराला, मदन राई, कुमार थापा, व्याकुल माइला, पुष्कर शाह, भूमक घिमिरे, राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेमध्ये केही जिज्ञासा ?

जिज्ञासा : आनि छोइड डोल्मा

हजुर स्वदेश-विदेशमा सांगीतिक कार्यक्रममा जाँदा त्यहाँ र यहाँका मानिसमा के फरक पाउनुभयो ?

उत्तर : त्यहाँ र यहाँका मानिस सबै समान हुन् । छालाको रङ मात्र फरक हुन्छ । अफ्रिकाका मान्छे काला हुन्छन्, अमेरिकाका मान्छे गहुँगोरा । तर, रगत सबैको रातो नै हुन्छ । उनीहरूमा पनि बिछोड हुँदा आँसु बग्छ, भेटघाट हुँदा रमाइलो हुन्छ । अभिव्यक्तिको माध्यम र भाषा फरक हुन सक्छ तर भावना, प्रेम, आँसु, खुसी, रगत सबैका समान छन् ।

जिज्ञासा : भूमक घिमिरे

संसारमा धेरै मानिस दुःखी, गरिब र निराश छन् ।

त्यसैले सुखी, खुसी र सम्पन्न हुन के गर्नुपर्छ ?

उत्तर : जसले आफ्नो मन र बुद्धिको सदुपयोग गर्न जान्दछ उही मानिस सुखी, खुसी र सम्पन्न हुन्छ ।

म आज जे बन्न सफल भएको छु यो जिज्ञासाले गर्दा नै हो ।

जिज्ञासा

असल को, के हो ?

मेरो बुझाइमा असल भनेको मन, वचन अनि कर्मले परिवार, नातेदार, समाज, राष्ट्र, जगत र जगतका सम्पूर्ण प्राणीलाई अँध्यारोबाट उज्यालो, उज्यालोबाट भन् उज्यालोतर्फ, रमाइलो, आनन्द, मस्ती, सुखी, खुसी, स्वस्थ जीवन, स्वयम् बाँच्ने र बाँच्न प्रेरित गर्ने र सहयोग गर्ने हो ।

आफू कसरी असल बन्ने ?

म असल बन्ने अभ्यासमा सकारात्मक, आध्यात्मिक, ध्यानी, ज्ञानी, ऊर्जावान, इमानदार, मिलनसार, सहयोगी, साधन होइन साधना गर्ने, पैसाको सदुपयोग गरेर मानवतालाई प्रेम र सम्मान गर्ने । म यी पाँच कुराको अभ्यास गर्छु ।

१. केही असल व्यक्तित्वसँग मैले गरेका संत्संग

दादी जानकी, किरण दिदी, राज दिदी, रमण दाइ, प्रभा दिदी, प्रभा-रमण परिवार र टिम, कृष्ण घिमिरे, स्वामी

आन्दन स्वरूप, शान्ति दिदी, संगीताजी, अञ्जना कस्पल, अनिल चित्रकार, उज्ज्वल थापा, बीके विजय, बीके अर्जुन, बीके परिवार, माँ उषा, मदन राई, एलपी भानु, स्वामी चन्देश, डा. योगी विकासानन्द, स्वामी अरुण, स्वामी अरथ, बीके सीता, दीपक दाइ, मामा सूर्यभक्त भाँगाछे ।

२. मलाई ज्ञान र विवेक दिएका सयौं पुस्तकमध्ये केही

विचार-विज्ञान, म र मेरो कर्तव्य- खण्डत बाबा, भगवान्को साथी- दादी जानकी, थिंक एन्ड ग्रो रिच-नेपोलियन हिल, स्पिरिचुअल इनोभेटर्स, हु विल क्राई ह्वेन यु डाई-रविन शर्मा, सुप्रिम अन्डरस्टडिड- ओशो, शिक्षा मे क्रान्ति-ओशो, अवचेतन मनको शक्ति- जोसेफ मर्फी, रमण दाइका चारवटै पुस्तक, म सक्छु- कर्ण शाक्य, एक व्यक्ति एक अवतार- कमल न्यौपाने, सन्त-दर्शन- स्वामी आन्दन अरुण, डा. योगी विकासानन्दका धेरै पुस्तक, ली क्वान यु तेस्रो विश्वबाट पहिलो, जे कृष्णमूर्तिका पुस्तक, शिवपुरी बाबाका किताब, द सेक्रेट, द म्याजिक द हिरो- टान्डा ब्रायन ।

असल सिनेमा, जसले मलाई ऊर्जावान बनाएर लक्ष्यतिर लगिरहेको छ । हिन्दी, श्री इडियट्स, तारे जमिनपर, जो जिता वही सिकन्दर, ये जवानी दिवानी, कल हो ना हो, दिल चाहता है, गुरु, भाग मिल्खा भाग, बागवान, नायक । नेपाली- बलिदान आदि । अंग्रेजीतर्फ द सेक्रेट, बियोन्ड सेक्रेट, ओपस, द कम्पास, द होम,

स्प्रिचुअल रियालिटी, कन्भर्सेसन विद गड, यात्रा, द लेडी, नेल्सन मन्डेला, द डायना आदि छन् ।

असल कार्यक्रम : टक एसिया- सीएनएन, गुड न्युज- हिमालय टिभी, आधा आकाश, आमा, डान्स इन्डिया डान्स, इन्डिया गट ट्यालेन्ट, मेरो जिन्दगी मेरो विश्वास, टफ टक, सो यु थिंक यु क्यान डान्स, सत्यमे विजयते, कमेडी नाइट्स हित कपिल ।

केही जिज्ञासा, म जसको समाधान खोजिरहेछु ।

१. जीवनको प्रत्येक सासमा शारीरिक, मानसिक, भौतिक, आध्यात्मिक रूपमा आनन्द, मस्ती, रमाइलो प्राप्त गर्न के अभ्यास गर्नुपर्ला ?

२. सत्य के हो ? सत्यको सत्य-तथ्य के ?

३. मैले के सत्कर्म यो जगतमा उपहार दिने ?

४. पारिवारिक र व्यावसायिक जीवनलाई सफल र सन्तुलित गर्न के अभ्यास गर्नुपर्छ ?

५. जीवनको यथार्थ र सत्य कसरी बुझ्ने ?

६. यो संसारका ६५ अर्ब मानिस र सम्पूर्ण प्राणी मिलेर बस्न तथा पृथ्वीलाई हराभरा र स्वच्छ राख्न प्रत्येकले के अभ्यास गर्नुपर्ला ?

हजरले आफ्ना ६ वटा इन्द्रिय प्रयोग गरेर बुद्धि र विवेकले यी मेरा ६ वटा जिज्ञासाको समाधान पठाउनुहुन्छ, भन्ने विश्वास लिएको छु । धेरैले मलाई

प्रतिक्रिया र समाधान पठाउँछु भने तर मलाई यो पनि अनुभव छ कि धेरैले विचारमा नै सीमित राख्छन्, कर्ममा प्रयोग गर्दैनन् । त्यसैले तपाईं चाहिँ त्यसो नगरेर यसो गरे कसो होला ? ५० पैसा एसएमएस र रु. १ हेलो भए पुग्छ ९८४१५०६७२४ । योभन्दा बढी कर्म गर्ने भए इमेल divine.victory3@gmail.com । अब जीवन या लेखमार्फत चाँडै भेटौंला । हजुरको जीवन सुखी, सफल र सम्पन्न बनोस्, शुभकामना छ ।

कक्षा ७ मा पढाइएको कुरा गलत सावित भयो

अनिल श्रेष्ठ

कक्षा ७ को सामाजिक शिक्षा पढाउँदा जब कृष्ण सरले विकसित र विकासोन्मुख देशबारे पढाउनुभयो तब म निकै अलमलमा परें । ठूलूला घर, सडक र हवाईजहाज, अस्पताल, हिमाल आदि त नेपालमा पनि छन् तर किन नेपाल अविकसित देश भनेर मैले प्रश्न गरें । बुझाउन कठिन भएर हो कि किन हो सरले मलाई सोध्नुभयो, 'तिमीले बाटो खनिरहेका ठूलूला डोजर देखेका छौ ?' मलाई त्यति खेर ठूलूला गाडीहरूको झल्को आउँथ्यो । मैले भनें, 'देखेको छु, सर ।' 'हो, त्यो डोजर जति खेरसम्म देशमा चाहिन्छ, त्यति खेरसम्म हाम्रो देश विकासोन्मुख हो

किनकि विकासका थुप्रै काम गर्न बाँकी छन् ।' त्यस बेला मैले ठ्याक्कै बुझें, विकसित र विकासोन्मुखको फरक ।

मैले केही महिनाअघि कुपन्डोलमा रमण दाइलाई उहाँकै निवासमा भेट्ने अवसर पाएँ । त्यस बेलादेखि मेरो मानसपटलमा चिन्तनको युद्ध चल्यो । सामाजिक काममा करिब सात वर्ष लागेर अलि-अलि संकेत पाएको मैले वास्तवमै नेपाल कति सुन्दर छ र एक नेपालीमा कति सम्भावना छ भनेर उहाँबाट महसुस गरें । गफ मात्र होइन, उहाँ काम गरेर देखाउनुहुन्छ । उहाँलाई मैले सम्भावना भएको नेपालीका रूपमा पाएको छु । 'ठूलो सोच नभएर हामी गरिब भएको' भनेर हिमालयन जाभामा उहाँले भन्नुभएको उक्तिको अहिले पनि कफी पिउँदा सम्झना गच्छु । र, म सधैं ठूलो सोच राख्न जुमुराउँछु । सकारात्मक सोच राखे असम्भव केही छैन भन्ने विचार राख्ने उहाँलाई एक असल साथी, गुरु, समस्या समाधानकर्ता र सधैं खुसी रहने व्यक्तिका रूपमा चिन्न सकिन्छ । नेपाल कति सम्पन्न छ र अझै कति सम्पन्न बनाउन सकिन्छ भन्ने परिकल्पना त उहाँको दोस्रो कृति 'सीप अनि सफलतासँगै आनन्द' पढ्दा अनुभूत गर्न सकिन्छ । 'संसारका सब मानिसलाई हामीले एकजसरी व्यवहार गर्नुपर्छ । टाइ-कोट लगाउँदैमा एउटा र सडकमा हिँड्दैमा अर्को व्यवहार गर्नु भन्ने हाम्रो जीवनको सफलता कहिल्यै सम्भव छैन'

भन्ने विचार राख्ने रमण दाइको सोचले मेरो कक्षा ७ को बुझाइ गलत रहेको भान भएको छ । देश समृद्ध हुन सडक र डोजर होइन, सम्पन्नताको सोच र सपना चाहिँदोरहेछ । दृढताका साथ संकल्प गरे सडक त आफैँ पो बन्दोरहेछ ।

मैले रमण दाइको दुईवटा कृति पढ्ने मौका पाएँ । पहिलो कृति 'माल पाएर चाल नपाएका मित्रलाई पत्र'ले कतिपय स्थानमा भावुक बनाएर आत्मबल प्रदान गर्‍यो । दोस्रो कृति 'सीप अनि सफलतासँगै आनन्द'ले हामी कति समृद्ध हुन सक्छौँ भनेर सोच्न बाध्य तुल्यायो । यो कृति पढ्दा यस्तो लाग्छ कि नेपालका कुना-कन्दराको सम्भावना एकै ठाउँमा ल्याएर कथालाई मूर्तरूप दिन सक्ने खुबी छ उहाँको लेखनीमा । उहाँको लेखनीमा सम्भावनाको मात्र चर्चा छ । रमाइलो कुरा त नेपालमा र जीवनमा के हुन सक्दैन भन्ने कतै छैन । मात्र के हुन सक्छ र सम्भावना के छ भन्ने देखाइएको छ । यो किताबमा नेपालले नेपाली हैन कि नेपालीले नेपाल बनाउनुपर्छ भन्ने सन्देश बेजोड रूपमा उठाइएको छ ।

अन्त्यमा मलाई केही शब्द लेख्न दिनुभएकोमा धन्यवाद दिन चाहन्छु । आगामी कृतिको प्रतीक्षामा छु । म ब्रह्माण्डमा नयाँ सोचको आयाम ल्याउन रमण दाइसँग सहकार्य गर्न पाएकोमा गौरवान्वित छु ।

सानै घटनाले ठूलो पाठ सिकायो

कृष्ण घिमिरे

चार वर्षअघि काठमाडौं एयरपोर्टको प्रस्थान कक्षमा रमण दाइसँग मेरो पहिलो भेट भएको थियो । उहाँ तालिम दिन सिमरा जाँदै हुनुहुँदोरहेछ । उडानको समय भइसकेकाले उहाँसँग धेरै बेर कुरा हुन पाएन । हामी पछि भेट्ने गरी फोन नम्बर साटासाट गरी बिदा भयौं । भेट छोटो भए पनि मलाई उहाँबाट धेरै कुरा सिक्न सकिन्छ भन्ने लाग्यो । त्यही भएर म केही दिनपछि उहाँलाई भेट्न गएँ । कुराकानीका दौरान उहाँले आफ्नो जीवनका घटना र आफूले गरेका संघर्षका अनुभव सुनाउनुभयो । उहाँले संघर्ष गर्दा-गर्दै पनि जीवनलाई कसरी सहज अनि आनन्दमय बनाउनुभयो भन्ने कुरा गर्नुभयो । उहाँको त्यो कुरा प्रेरणादायी लाग्यो । सकारात्मक सोच, व्यक्तित्व विकास, राष्ट्रनिर्माणमा योगदानका कुराले प्रभावित गर्‍यो । त्यसपछि उहाँसँगको सहयात्रा आजसम्म आइपुगेको छ । यस अवधिमा मैले दाइबाट धेरै कुरा सिक्ने अवसर पाएँ, जसले मलाई व्यावसायिक रूपमा पनि धेरै सहयोग मिलेको छ ।

उहाँमा शारीरिक, मानसिक तथा आध्यात्मिक स्वस्थताको उपाय, योग, प्राणायाम, मोडर्न मेडिटेसन,

नेतृत्व विकास, टिम बिल्डिङ, आत्मविश्वासमा वृद्धि, समाजसेवा, आध्यात्मिक ज्ञानलगायत विभिन्न क्षेत्रको विषयमा प्रशस्त ज्ञान छ। धेरैले ज्ञान बाँड्दा सकिन्छ भनेर लुकाउँछन् तर उहाँ ज्ञान, अनुभव जहिले जति पनि बाँड्नुपर्छ भन्नुहुन्छ। उहाँ अरूलाई बिनासर्त, निस्वार्थ सहयोग गर्नुहुन्छ। मैले जुन कुरा उहाँबाटै सिक्दै आइरहेछु।

अर्को महत्वपूर्ण कुरा उहाँबाट आजसम्म थाकेको र म गर्न सकिदैन भन्ने वाक्य सुनेको छैन। बिहान, दिउँसो, बेलुका जहिले भेट्दा पनि उही फूर्ती, जोस, जाँगर, उत्सुकता उहाँमा देखिन्छ।

हरेक घटनाक्रम तथा व्यक्तिहरूबाट केही न केही सिक्न सकिन्छ। आवश्यकता छ मात्र इच्छाको। अरूले गरेको देखेर पनि धेरै सिक्न सकिन्छ। राम्रो, नराम्रो घटनाबाट पनि सिक्न सकिन्छ। सिक्ने चाहनेलाई कसैले रोक्न सक्दैन। इच्छा छैन भने जति गरे पनि सिक्न र सिकाउन सकिँदैन। सिकाइ जहिले पनि सकारात्मक हुनुपर्छ। एक दिन कुरा गर्ने क्रममा मैले चुइगमको खोल भुइँमा फ्याँकेपछि दाइले त्यो उठाएर हातमा लिनुभयो र पछि उचित स्थानमा फ्याँक्नुभयो। देखिँदा सानो भए पनि महत्वपूर्ण कुरा थियो। त्यो घटनाले मलाई ठूलो पाठ सिकायो। त्यसपछि आजसम्म मैले चुइगमको खोल मात्र होइन, कुनै पनि कुरा जथाभावी फ्याँकेको छैन।

मैले दाइसँगको सहयात्रामा धेरै जीवन उपयोगी कुरा सिक्ने अवसर पाएँ । त्यही सिकाइले मलाई धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ ।

दृष्टिविहीनका लागि हवाई-यात्राको अनुभूति

रमेश दाहाल

दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूले महत्वपूर्ण स्थानहरूको भ्रमण अनुभूति आआफ्नै शैलीबाट प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । पर्यटन वर्ष २०११ का साथै नटराज टुर्स एन्ड ट्राभल्सको संस्थापक अध्यक्षज्यूको दसौं वर्षको पुण्यतिथिमा नौलो सामाजिक गतिविधि मनाउने क्रममा विभिन्न क्षेत्रका दृष्टिविहीनहरूलाई भक्तपुर र नगरकोटको यात्रा गराइएको थियो । आदिम कलाकौशलले सजिएको भक्तपुर नगरीको प्रवेशमा स्थानीय राजनीतिक व्यक्तित्व तथा युवायुवतीको उपस्थितिमा गौरवान्वित थियौं । यसै क्रममा कला, कौशल बन्नुका कारण, बनेको समय, कुन धातु, काठ, रंग, ढुंगाबाट बनेको तथा कुन उद्देश्यले बनाइएको थियो भन्ने जिज्ञासाको समाधान गरिदिने व्यक्तिका साथ हामीले प्रत्यक्ष छाम्न पाउँदा देखेले भैं अनुभूत गर्न पायौं । कुहिरामा रुमलिँदै हल्का वर्षात्को अनुभूतिसँगै छोटो यात्रामै नगरकोट पुगेर स्थानीय उत्पादन खान पाउँदा ज्यादै हर्षित भयौं ।

विभिन्न आकारका मूर्तिहरूलाई छाम्ने, ओरालो-उकालो हिँड्ने, माटाका भाँडा, जुजुधौ, त्यसैगरी अन्य मिष्ठान्न भोजन, यता तातो घामको अनुभूति उता चिसो पानी र कुहिरो, बाजाको मधुर आवाज, बस-यात्रा र गीत यी प्रत्यक्ष भयोगाइ थिए । यसैगरी, यात्रुमध्ये एक व्यक्तिले हवाई दृश्यावलोकनको मौका पाएको सुन्नेबित्तिकै मैले अफ्यारो महसुस गरेको थिएँ । २०६६ साल साउन २८ गते बिहान अन्तर्राष्ट्रिय युवा दिवसको अवसरमा नटराज टुर्स एन्ड ट्राभल्सका प्रतिनिधि, बुद्ध एयरका प्रमुख तथा इन्जिनियर, प्राविधिक, फोटोपत्रकारसँग बिदाइ भई दृश्य सुनेर अनुभूत गर्न हामी तयार भयौँ ।

यसअनुरूप हामी दुई दृष्टिविहीन, एक दृश्य गाइड, पत्रकार मित्रसहितको यात्रा थियो । विभिन्न मुलुकका १७ जना विशिष्ट पाहुना पनि हामीसँगै हुनुहुन्थ्यो । विमान-चालक सिनियर क्याप्टेन बी. ताम्राकारसँगको परिचयलगत्तै ७:३५ मा विमानको ढोका खुली परिचालिका केसी बहिनीले स्वागत गर्नुभयो । यात्रा पहिलो भएकाले परिचारिकाले हामीलाई यताउता देखाउँदै सिटमा बस्न अनुरोध गर्नुभयो । म दृष्टिविहीन भएकाले कुरा बुझ्न नसकी उभिएर एकछिन सोचें- विमान कता फर्किएको छ । यो त पूर्वतिर जाने हो । अर्थात्, विमानको बायाँतिर बस्न पाइयो भने हिमाल देख्न सक्छु भनेजस्तै गरी बायाँको

खाली सिटलाई छामेर बसिहालें । अब मलाई पीर पयो-गाइड तल बस्ने पो हुन् कि ? उनलाई पनि बोलाएर नजिकै बसाउन पाएकोमा दंग परेको मात्रै के थिएँ विदेशी यात्रु टिकट र आफ्नो सिट नम्बर हेर्दै आए । उहीहरूलाई परिचारिकालाई गुहारे । त्यसपछि थाहा भयो कि म अरूको सिटमा बसेको रहेछु । मैले पनि परिचारिकालाई गुहारें । उनको निर्देशनअनुसार सिट नम्बर हेरी चारै जना अगाडि-पछाडि मिलेर बस्यौं । पाहुनाको सिटमा बसेकोमा असहज महसुस भयो । त्यसपछि हाम्रो गाइड रमण भाइ जुरुक्क उठ्नुभयो र हामी दुवै जनालाई देखाउँदै भन्नुभयो- 'उहाँहरू दुवै जना दृष्टिविहीन हुनुहुन्छ ।' यसो भन्दै मलाई वैज्ञानिकको बिल्ला लगाइदिन पनि उहाँ पछि पर्नुभएन । त्यसैगरी, महासंघका तत्कालीन अध्यक्ष वीरेन्द्रराज पोखरेललाई पनि सम्मानका साथ परिचय गराउनुभयो । एक जना महिला पाहुना मुस्कानका साथ बोलिन् । उनले दृष्टिविहीनहरूको साथ यात्रा गर्दा छुट्टै रमाइलो हुने सुनाइन् । त्यसपछि परिचारिकाले कानमा राख्न कपास र मुख मिठ्याउनका लागि चक्लेट थमाइन् । मलाई पहिलेको यात्रामा कान दुखेको क्षणको याद आयो । कानमा कपास कोचिसक्दा विमानले दक्षिणबाट उत्तर हुँदै भुइँ छोडिसकेको थियो । रमण भाइले पल्लो सिटबाट भन्नुभयो- 'दाइ हामी बौद्धभन्दा माथि छौं ।' म पनि के कम,

अघि विदेशी पाहुनालाई परिचय गर्दा 'यस आई एम रमेश दाहाल' भन्न नसकी मुन्टो लुकाउने म कपास कोचेपछि ब्रदर लाउड स्पिकमा कराएँ । अनि, क्रमशः नारायणस्थान, स्वयम्भूमाथिको परिचय गराउँदै आएँ । त्यसपछि विमान बादलमाथि पुगेकाले अब कहाँ पुग्यो भन्न नसक्ने पनि बताएँ । यस बेलासम्म विदेशी पाहुना मौन थिए । हिमाल पुगेपछि मात्र आँखा खोल्ने अनि रमाउने सुरमा थिए । तर, उपत्यका काटेर कोदारी राजमार्ग पुगुन्जेल पनि हिमाल देखिने अत्तोपत्तो थिएन । सबैतिर बादल डम्म थियो । मैले रमण भाइलाई सोध्न छोडिँ, 'हैन, तपाईंले किन हामीलाई ठाउँ बताउन सक्नुभएन ? हामी कहाँ छौं ?' उहाँले फेरि भन्नुभयो, 'दाइ, चारैतिर बादल लागेकाले ठाउँ पत्ता लगाउनै सकिँनँ । बरु परिचारिकालाई सोधौं ।' उहाँको हालत पनि उस्तै रहेछ । काम गर्न थालेको जम्मा सात महिना मात्र भएछ । हामी कहाँ आइपुग्यौं भन्ने केही थाहा छैन । 'हामी गणेश हिमालतिर जान सकेनौं बरु तातोपानी आइपुग्यौं कि ?' भन्ने मैले सुनिरहेको थिएँ ।

त्यहाँ दृष्टि हुनेहरू पनि दृष्टिविहीनजस्तै अलमलमा परे । ती पाहुनाले पनि बुझ्ने भाषामा ककपिटबाटै भयोलम कन्ट्रोल हुने गरी एयर फोनको व्यवस्था, ककपिटबाटै रेकर्ड बजाएर भए पनि उड्ने बाटोमुनि कुन ठाउँ छ ? प्रतिमिनेट कति माइलको गति छलगायत महत्वपूर्ण

स्थान, डाँडाकाँडा, पहाड, गुम्बा, पर्यटकीय क्षेत्र यति-यति छ भन्दै एक नम्बर, दुई नम्बर गर्दै लिस्टहरू हेर्ने वा सुन्ने अवसर प्रदान गरिदिएको भए त्यो ठाउँको महत्व अझ बढ्ने थियो ।

यत्तिकैमा केसीले हामीलाई लाडटाड निकुञ्जनजिक पुग्न लागेको र लाडटाड हिमालको चुचुरा देखिएको सुनाइन् । यसपछि मैले कति न देखेले भैँ नाक खुम्च्याउँदै भनें, 'सबैतिर बादलले ढाकेको छ कि क्या हो ?' रमण भाइले खुसी हुँदै भन्नुभयो, 'हैन दाइ, हामीले घामको उज्यालो पनि देख्न थाल्यौं ।' नाम थाहा नभएका हिमाल देखिन थालेको बताउँदै पकेटबाट बुद्ध एयरको रुट म्यापमा भएका चुचुराको नाम भन्नुभयो- १. लाडटाड २. पुमोरी ३. रोल्वालिङ ४. छोभा बनारे ५. गौरीशंकर ६. मेलुङ्त्से ७. चुगिम्यागो ८. काडुवालुङ ९. चुयो १०. ग्याचुङकाग ११. महालंगुर १२. सगरमाथा १३. ल्होत्से १४. आमादब्लम १५. चाम्लाग १६. मकालु १७. कञ्चनजंघा ।

उहाँले 'दाइ ! केही भाग बादलले ढाकेको छ । केही भाग खुलेकाले हिउँ टल्केको छ । म तपाईंलाई अगाडिबाट देखाउँछु' भन्दै नजिक पुऱ्याउनुभयो । मैले क्याप्टेनको पनि मद्दत लिने क्रममा हिउँको मात्रा घट्दै गएको विषयमा बताइदिन अनुरोध गरें । तर, त्यस समयमा केही बोल्न नमिल्ने रहेछ, पछि बताउने खबर

पाएँ । बरु रमण भाइले सगरमाथानजिक पुगेको र केही ठाउँमा भने हिउँ खाली भएको तथा चट्टान मात्र देखिएको बताउनुभयो । म निराश भई आफ्नै सिटमा फर्केर बसें । अरू पाहुना र साथीहरू पनि ककपिटबाट दृश्यावलोकन गर्न हतारिएका रहेछन् । रमण भाइले पोखरेललाई उठाएर ककपिटतर्फ लग्नुभयो । मेरो सिटनजिक केसी बहिनी बोलेको सुनेर कोट्याउँदा हातको औंला भेट्टाएँ । औंलामा दह्रोसित समाएर हिमालतिर देखाउँदै बताइदिन अनुरोध गरें, 'हामी कुन हिमालनजिक छौं र हिमालबाट कति टाढा छौं ? के हिउँमा फोहर पनि देखिन्छ ? सिसा-बोतल पनि देखिन्छन् ? कुन भागमा चट्टान देखिएको छ ? फेद, बीच वा टुप्पोमा ? हामी उडिरहेको आकाशमुनि बस्ती, जंगल, खोला के छ ? उनले केही उत्तर दिँदा-नदिँदै विदेशी पाहुनाले अब हाम्रो पालो भन्दै केही बताइदिन बोलाए । ककपिटतिर जान अनुरोध गरे । केसी बहिनी मेरो हात फुत्काई ककपिटतिर लागिन् । पोखेल नदेखे पनि क्यामेरामा फोटो खिच्न व्यस्त रहेछन् ।

म केही समय साथीसित सोध्न नपाएर छटपटीमा परें । तर, मेरो बायाँ हात भने सिटमुनिको हावा आउने ठाउँमा राखिरहेको थिएँ । म भ्रुस्किएँ कि यो हावा त १८-२० डिग्री सेल्सियसजस्तो लाग्यो । बाहिरको हावा हो भने त अलि चिसो हुनुपर्ने, यो हावाले हिउँ पगाल्न मद्दत

गर्दछ । म के सेवा गरुँ भनी रमण भाइ आइपुगनुभयो । मैले सोधेँ, 'यो हावाको तापक्रम नाप्ने केही छ कि ?' राम्रो प्रश्न भन्दै क्याप्टेनतिर खबर लगनुभयो । यो त एसीबाट आएको हावा पो रहेछ । 'बाहिरको तापक्रम त दाइ ७ डिग्री सेल्सियस रहेछ ।' त्यसो भए फेरि सोध्नुहोस् त- 'हामी हिमालबाट कति माइल नजिक छौं ।' खबर आयो- 'हामी हिमालबाट ७ माइल नजिक छौं ।'

मैले अघिल्लो यात्राको दुखाइ सम्भरेर कानमा कपास कोचेको थिएँ । बुद्ध एयरको नयाँ विमान रहेछ । त्यसैले कानबाट कपास भिकेर फ्याँकिदिएँ । केसी बहिनी अगाडि बोलेको सुनेर पहिलेकै प्रश्नको उत्तर पूरा गर्न कोट्याउँदै भ्यालतिर फर्किएँ । उनले मलाई हाँस्दै भनिन्, 'सर अहिले त हिमाल यो दिशातिर छैन । हामी फर्किसक्यौं ।'

लौ माच्यो ! फर्किएको सूचना हामीलाई थिएन । म फेरि कति न देखेभै गरी दायाँपट्टिको भ्यालतर्फ ढल्किएँ । ककपिट वरिपरि गर्ने पाहुनालाई बाटो छेक्दै रमण भाइलाई च्याप्प समाएँ र फेरि सोधेँ, 'कुन ठाउँमा हिउँको मात्रा घटेर चट्टान देखियो ?' उहाँले भन्नुभयो, 'दाइ, अन्दाजी सगरमाथाको ७ हजार मिटरमाथि ठूलो चट्टान देखिएको छ । जहाँ टाढाबाट देखिएको थोप्ला-थोप्ला देखिने हिउँका डल्ला पग्लेर तल खोलाका रूपमा देखिएको छ । उक्त ठाउँमा हिउँ बगिरहेजस्तो देखिन्छ ।' सोही

बेला म 'बच्चाबच्चीमा कागजको डुंगा बनाई खोलामा बगाएर प्रतिस्पर्धा गरे'जस्तो यादमा डुबें । मैले फेरि सोधें, 'यो हिमाल कति डिग्री कोणमा उभिएको छ ?' उहाँले ठम्याउन गाह्रो भए पनि ३० देखि ६० डिग्रीको कोणमा उभिएको बताउनुभयो । मलाई चित्त बुझेन र निश्चित कोण पत्ता लगाउने अठोट गरें । अरू विवरणको जिज्ञासा राख्दा-राख्दै आकाशमा जून देखिएको र सम्पूर्ण आकाश बादलले ढाकिएको पनि रमण भाइले बताउनुभयो ।

यत्तिकैमा केसी बहिनीले भनिन्, 'नेपालको चिनोस्वरूप बुद्ध एयरको लोगोसहितको टिसर्ट लगाउने इच्छा भए लिनुहोस् है । यो टिसर्टको दाम १७०० रुपैयाँ पर्छ ।' मैले सोध्न त के छाम्न पनि आँट गरिनँ । उक्त टिसर्ट बिक्री भयो कि भएन भन्ने बुझ्न पनि चाहिनँ । कति सोध्नुपर्ने कुरा भुलेको वा भनेका कुरा बिर्सन्छु कि भन्ने दोसाँधमा म रुमलिएँ । यही बेला विमान अवतरण भयो । विमानको ढोका खुल्यो । त्यसपछि यात्रा सफल भएकोमा सबैलाई प्रमाणपत्र प्रदान गरियो । हामीलाई स्वागत गर्न पहिले बिदाइ गर्ने टोली नै जम्मा भइसकेको थियो । त्यहाँ उपस्थित महानुभावले तालीको गडगडाहटबाट स्वागत गर्ने काम भयो । सामूहिक फोटो पनि खिचियो । अनुभव आदान-प्रदान भयो । मलाई केही अनुभव सेयर गर्न भनियो । टाउको दुखाइ र यात्रामा सँगालेका अनुभूतिका

साथ अन्य आधार जुटाउनुपर्ने कारण म पत्रकारको प्रश्नमा केन्द्रित हुन सकिनँ ।

पुनः पोखरेलतिर प्रश्न तेर्सियो । उहाँको उत्तरबाट आयोजक कमिटी तथा विमान परिवारले आनन्द लिएको महसुस गरें । त्यसपछि रमण भाइले 'गन्तव्यतिर लाग्नुपर्छ । उहाँले विभिन्न अनुसन्धान तथा नयाँ रेकर्डका लागि प्रयास गर्नुभएको छ' भनी मेरो बारेमा क्याप्टेन र इन्जिनियरलाई बताउनुभयो । म लज्जित भएँ । यो यात्रालाई गहिरिएर अवलोकन गर्ने तर कसैलाई केही नबताउने सोच बनाई बोलिनँ । बरु क्याप्टेनसँग पहिले सोधिएको प्रश्नको उत्तर खोजें । उहाँले भन्नुभयो, 'पाँच वर्ष निरन्तर हेरिरहेछु तर सधैं नौलो लाग्छ । मलाई हिउँ घटेजस्तो लाग्दैन ।' उहाँको उत्तर सुनेपछि आत्मबल बढ्यो ।

सगरमाथाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

विश्वको ध्यानाकर्षण गर्न सक्ने सर्वोच्च शिखर सगरमाथाको भू-बनावट टेथिस सागर हुँदै चुलिएको पहाडको टुप्पोलाई बुझ्न सकिन्छ । सुदूरपूर्वदेखि पश्चिमसम्म विभिन्न नामले चुलिएका हिमशृंखलामध्ये विश्वकै उच्च शिखर पत्ता लगाउने क्रम सन् १९५० तिर ब्रिटिस इन्डिया कम्पनीले सुरु गरेको पाइन्छ । संसारका ७ महाद्वीपका उच्च पर्वत जस्तै कञ्चनजंघा, भिडसाड, उम्बाक, महालंगुर, रोल्वालिङ पुमरी, जुगलमध्ये

कञ्चनजंघा हिमाल वा पर्वतलाई उच्च ठानिए पनि थुप्रै प्रयासपछि मात्र सगरमाथाको उचाइ निक्कै गरिएको हो । यसको भू-बनावट क्रमशः पत्रेचट्टान हुँदै माथि-माथि उठ्ने क्रममा गोलो चट्टान र केही बलौटे माटाहरूसँग गाँसिएको पाइन्छ ।

सगरमाथाको फेदबाट करिब ६००० मिटरको उचाइसम्म ३२.५° को कोणमा उठ्दै गएको छ भने ६००० देखि ७३०० मिटरसम्म ६५° को कोण बनाउँदै उभिएको छ । पूर्व-पश्चिम लम्बिएर पश्चिम-उत्तर ढल्किएजस्तो भान हुने यस शिखरको ७३०० देखि माथि ८५०० मिटरसम्म पत्रेचट्टानको स्वरूप करिब ८०° - ९०° को कोणमा सीधा उठेजस्तो देखिन्छ । माथिल्लो टुप्पा करिब ३० स्क्वायर मिटरसम्म भई पश्चिमतिर ढल्किएजस्तो देखिन्छ । सन् १९५०/५३ को आँकडाअनुसार यसको टुप्पामा हिउँ थुप्रेको भाग ०.९२ मिलिलिटर मिटर पाइन्छ भने यसको तापक्रम- १०° सेल्सियस हुँदै फेदीसम्म -४०° सेल्सियसम्म भएको अनुमान गरिन्छ ।

धरातलीय स्वरूपअनुसार ७३०० देखि ८५०० मिटरसम्मको भागमा पुराना चट्टान देख्न सकिन्छ । जसमा हिउँ अड्न नसकेकाले चट्टानमाथि भ्याउले गर्दा कालो-कालो देखिन्छ । विश्वको बढ्दो तापक्रमको असरअनुरूप आजभोलि यस ऐतिहासिक शृंखलाको जमेको

हिउँ तापक्रममा आएको वृद्धिसँगै पग्लेर सम्म-भागमा आउने क्रम बढेको छ। अर्थात्, ६००० देखि ७००० मिटरको बीच-बीचमा पहिले हिउँले ढाकेको ठाउँमा वा चट्टान आजभोलि हेर्दा स्पष्ट देखिन्छ। जसलाई हेर्दा सेतो नै देखिन्छ। जुन प्रक्रियालाई खतराको संकेतका रूपमा लिइएको छ। अर्कोतर्फ हिमशृंखलाबाट पानी साउनको पहिलो सातातिर मात्र बगेको देखिन्थ्यो। अर्कोतिर हिउँका डल्ला बोक्दै हिँड्ने हिमनदीको लम्बाइ घट्दै जानु पनि असरकै रूपमा बुझ्न सकिन्छ। तटीय क्षेत्रमा हिउँको मात्रालाई बचाई राख्नका लागि चुनौती बढ्दै जान थालेको छ। यस क्रममा दुई छिमेकी राष्ट्र भारत र चीनको बढ्दो औद्योगिक विकास, आणविक भट्टी आदिबाट तिनीहरूले उत्सर्जन गर्ने औद्योगिक ग्यासको मात्रा बढ्दै जानुको प्रत्यक्ष असर पर्ने यही उच्च शिखरमै देखिन्छ। यसरी प्रत्यक्ष असर परे पनि ७०°-७५° कोण बनाएर उभिएका हिमशृंखलामा भने हिउँको परिमाणमा तल बग्ने क्रम कम देखिन्छ। वार्षिक ०.०६ सेल्सियसका दरले तापक्रम वृद्धि भएको अनुमान गरिए पनि हाम्रो देशमा भने ०.०८° सेल्सियसका दरले बढेको छ। सबै ठाउँमा एकसमान नबढेको इसिमोडको ठम्याइ छ।

मूलतः हिमशृंखलाको दक्षिणी र उत्तरी मोहडाको बीच भागमा सूर्यको ताप नपर्ने ठाउँमा हिउँ पग्लिने क्रम

कमी हुने विभिन्न अध्ययनले बताउँछ । त्यसैगरी, एकबाट अर्को चुचुरोको बीचमा भएको गल्छीमा पनि हिउँको मात्रा प्रशस्तै देखिन्छ । यसरी नै हिउँ जम्ने क्रममै बनेका हिमतालहरू दक्षिणी किनारमा छन् । जहाँ प्रत्यक्ष चिसो हावाको बहाव चुचुराहरूले नै छेक्छन् । त्यस्ता ठाउँमा भने प्रत्यक्ष सूर्यको तापको असर अलि बढी देखिन्छ र हिमतालहरू फुट्न सक्ने सम्भावना पनि बढी हुन्छ । त्यसैले के प्रमाणित हुन्छ भने हिमशृंखलाका दक्षिणी मोहडाहरूमा पूर्व-पश्चिम हुँदै बग्ने हावाको तापक्रममा वृद्धि हुनु पनि अर्को डरलाग्दो संकेत हो । यसरी हावाको तापक्रममा वृद्धि हुने प्रक्रियालाई मानवीय संसाधन र तल्लो तटीय पहाडहरूमा हुने संरचनालाई परिवर्तन गरेर भए पनि हावाको तापक्रम घटाई हिउँ पग्लिने प्रक्रियालाई कम गर्न सकिन्छ । जस्तै : मानवबस्ती बस्नलायक दक्षिणी मोहडाका पहाडहरू प्रायः नांगा हुने हुँदा सूर्यको तापबाट उक्त पहाडहरू बढी मात्रामा तातिने र तुरुन्तै हावामा तापको असर देखाउने भएकाले यस्ता पहाडहरूमा सानै प्रयासबाट चाँडै असर पर्ने वा ढाकिहाल्ने उन्धू प्रजातिका बिरुवा लगाउन जरुरी हुन्छ । जसको बीउ हावामार्फत फैलिएर पहाड छिट्टै ढाँक्न सक्छ । ५-७ वर्षपछि यी उन्धूहरूले ढाकेको ठाउँमा यसका पातपतिंगर कुहिएर बन्ने 'फर्म सोइल' करिब ३ इन्चसम्म बाक्लो बस्न सक्छ ।

यसमा आकाशबाट परेको पानी करिब ४० देखि ५० प्रतिशतसम्म यी डाँडाहरूमा चिस्यानको मात्रा बस्न सक्छ र अन्य पानी तल बगेर जाँदा पनि भू-क्षय कम हुने साथमा बाढीको प्रवाहमा पनि कम देखिन्छ । अर्कोतर्फ डाँडाले सोसेर बस्ने पानी फेदीमा मूलका रूपमा निस्कने हुँदा मानिसले उपयोग गर्ने खानेपानीको स्रोतमा पनि वृद्धि हुन्छ । अर्कोतिर यी साना उन्चको बिरुवाको फैलावटपश्चात् यीभन्दा ठूला पनि क्रमशः हुर्कदै जान्छन् । जसले गर्दा त्यहाँको तापक्रम वृद्धिको मात्रा न्यून हुन सक्छ । हुन त यसरी पूर्व-पश्चिम फर्किएर बसेका अधिकांश पहाडमा दक्षिणी मोहडाका बस्ती र उत्तरी मोहडा जंगलले ढाकेको हुँदा केही उक्त खण्ड सेपिलो हुनाको कारण पनि यही हो । हिमशृंखलानजिकका गाउँबस्ती आधुनिकीकरणका संरचना जस्तै: जस्तापाता, सिमेन्ट-घर आदिका छानाहरूमा पर्ने किरणले पनि ताप परिवर्तन गरी वातावरणमा प्रभाव पार्ने भएकाले वायुमण्डलमा परावर्तन नहुने भएकाले प्रत्यक्ष असर पर्ने देखिन्छ ।

पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा गाडी पुऱ्याउने राज्यको नीति एक हिसाबले सकारात्मक भए पनि यसले वातावरणलाई प्रत्यक्ष क्षति पुऱ्याउँछ । त्यसैले पर्यटकीय मार्गलाई नै सुरक्षित राख्नु उचित हुन्छ । यसको प्रत्यक्ष असर मुस्ताङ जिल्लालाई लिन सकिन्छ ।

मेरो जीवन एक प्रयोग

विनोद शाही

एकाइसौं शताब्दीको विश्व तीव्रताका साथ अत्याधुनिक सुविधासम्पन्न बन्दै छ । विकासको परिभाषा नै सुविधासम्पन्न बन्दै बढीभन्दा बढी भौतिक हुनु हो भन्ने भान भइरहेको छ । अर्कोतर्फ विदेश पलायन होडबाजीजस्तै छ । यस्तो बेला मेरा लागि अहोभाग्य हो कि म संसारकै सबैभन्दा विकट उपल्लो डोल्पा पुगें ।

भौतिक रूपमा उपल्लो डोल्पा पुग्नु धेरै कष्टपूर्ण छ । त्योभन्दा पनि ठूलो कुरा त्यहाँको प्रकृति र जीवनसँग समायोजन हुनु अवश्य पनि सहज छैन । त्यो पनि १० वर्ष छोटो समय होइन । भौतिकवादी हुनुलाई नै विकास ठान्नेहरूका लागि डोल्पा कल्पनाभन्दा बाहिरको ठाउँ हो । मेरो अभियान र यात्रा अति नै कष्टपूर्ण छ । तर, मेरो दृष्टिकोणमा यो संघर्ष नै जीवन हो । मेरो अभियान नै मेरो यात्रा हो । यसमै आनन्द छ । यही नै मेरो जीवनको लक्ष्य पनि हो ।

म दुई प्रकारको जीवन जिउँदै छु । एक, सहरको सुविधासम्पन्न जीवन र अर्को दुर्गम डोल्पाको संघर्षशील जीवन । यी दुवै प्रकारको जीवनशैलीमा मैले भिन्नभिन्न वातावरण तथा परिवेशका व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया,

संगतका साथै आफ्नै अवलोकन अध्ययनबाट के पाएँ भने सहरी क्षेत्रका मानिस सबै कुरा भएर पनि दुःखी, असन्तुष्ट छन् अनि दुर्गमका मानिस केही नभए पनि सुखी, सन्तुष्ट छन्। सहरी क्षेत्रका मानिस प्राय सुविधासम्पन्न भएर पनि अनुत्पादक तथा अल्छी छन् भने दुर्गमका मानिस संघर्षशील भएर उत्पादनमुखी र उत्साही छन्। सहरी क्षेत्रकाहरू सानो पीडा पनि ठूलो दुःख ठान्छन् भने दुर्गममा बस्नेहरू जस्तोसुकै पीडाको पनि हाँसेर सामना गर्छन्। सहरी क्षेत्रका मानिस ठूला-ठूला कुरा मात्र गरेर निर्धक्क जीवन जिउँदै छन् भने दुर्गमका मानिस सानो भए पनि धेरै सार्थक जीवन बाँच्दै छन्। प्रायः मानिस उद्देश्यविहीन जीवन जिउँदै छन् जस्तो लाग्छ। उनीहरू जीवनको मूल उद्देश्य र मानवीय मूल्यमान्यतालाई भुल्दै भौतिक उद्देश्य मात्र परिपूर्ति गर्न दौडँदै छन् जस्तो लाग्छ। खासमा साध्यभन्दा साधनको पछि कुद्दै छन् भन्ने लाग्छ।

तर, डोल्पाजस्तो दुर्गमका मानिस भौतिक तथा शारीरिक रूपमा धेरै संघर्ष गरिरहे पनि मानसिक रूपमा धेरै सुखी र सन्तुष्ट पाएँ मैले। त्यसैले उनीहरू बाहिरी रूपमा फोहरी देखिए पनि भित्री रूपमा निश्छल छन्। त्यो पवित्र र सकारात्मक ऊर्जा उनीहरूसँग हुँदा र टाढा हुँदा पनि अनुभूत गरेर आनन्द प्राप्त हुन्छ।

म आफ्नो सम्पूर्ण जीवन डोल्याकै लागि अर्पण गरिरहेछु । मैले जीवन र अभियानलाई एउटा प्रयोगका रूपमा लगेँ छु । सबैले भन्छन्- तैले यति दुःख गरेअनुरूप पैसा पनि कमाउनुपर्छ । घर बनाउनुपर्छ । परिवार पाल्नुपर्छ । अरूले त कति पैसा कमायो आदि । मचाहिँ के सोच्छु भने परिवार पाल्ने काम त सबैले गरेकै छन् । हामीले हाम्रो जीवनको उद्देश्यलाई किन घरपरिवार, साथीभाइमा मात्र सीमित राख्ने ?

१० वर्षको अवधिमा मैले मेरो सम्पूर्ण समय, सीप, प्रयास र जनसम्पर्कलाई डोल्याकै लागि मात्र लगाएँ । प्रत्येक दिन प्रत्येक पल मैले मेरा अभियानहरूकै लागि खर्चिएँ । मेरो व्यक्तिगत जीवन छैन । म आफूले उमेरमा गर्नपर्ने कति कामकुरो गरिनँ । मैले बुवाआमाको मप्रतिको सम्पूर्ण इच्छा-आकांक्षालाई बेवास्ता गरेँ । उहाँहरूप्रति छोरा भएर गर्नपर्ने कुनै जिम्मेवारी पनि बहन गरिनँ । यसो हेर्दा मैले आफ्नो भविष्य दाउमा राखेछु ।

हो, त्यसबापत मैले आर्थिक रूपमा केही पाइँनँ । १० वर्षमा म जति सम्पन्न हुन सक्थेँ त्यस्तो भएन । जस्तोसुकै अवस्थामा पनि नेपालीबाट विद्यालय सञ्चालन गर्नुपर्छ भनेर म विदेशीले दिएको लाखौँ त्याग गरेर नेपालीको दिनको १ रुपैयाँको पछि लागेँ ।

सुरुका वर्षहरूमा खाली पाकेट, पुरानो लुगा, फाटेको

जुत्ता र खाली पेट लिएर दिनभर यता-उता हिँड्दा मैले जहाँ गए पनि जति संघर्ष गरे पनि निराशा र नकारात्मकता नै भोग्नुपयो । मलाई आर्थिक रूपमा केही हात नलागे पनि लागिपरिरहेँ । ऋण लिएर अनि आमाको सुन बेचेर पनि स्कुल सञ्चालनमा स्वयंसेवक शिक्षक भाइहरूको तलब दिनुपर्ने अवस्था आयो । जीवनमा आर्थिक समस्यासँगै मानसिक, शारीरिक, सामाजिक तथा अन्य धेरै कठिन प्रतिकूल अवस्थाको सामना गर्नुपयो मैले । साथीहरूबाट एकिलिएँ । कोहीबाट मलाई धोका पनि भयो । कोही-कोही त्यस्तै मनस्थितिका पनि भेटिइए । त्यो कठिनाइ, विचलन र प्रतिकूल परिस्थिति अझ बढ्यो ।

मैले दुखी, निराश, अस्वस्थ अनुहारबाट भगवान्जस्ता बुवाआमालाई धेरै कष्ट दिएँ । उहाँहरूलाई मानसिक र शारीरिक रूपमा रोगी बनाएँ । यस्तो पनि समय आयो- अब यो नै अन्त्य हो, अन्त्य मेरो अभियानको, अन्त्य जीवनको, अन्त्य सपनाको । तर, हार मेरो मात्र हुने होइन, यो हार नेपालकै हुने हो । नेपालीले मात्र गर्न सक्दैन भन्ने नकारात्मक सन्देश जानेछ । 'देश, जिम्मेवारी र स्वाभिमानी' नाराका साथ संसारकै सबैभन्दा दुर्गम स्थानमा नेपाली मात्रको साथसहयोगमा सञ्चालित विद्यालयको असफलताले मेरो मात्र नभएर सम्पूर्ण नेपालीकै असफलताको र राम्रो काम गर्नु नै हुँदैन भनेर

सन्देश जान सक्छ । यस्तै कुराले गर्दा यदि म एक जना र मेरो परिवारको त्यागले अत्यन्त कठिन भए पनि डोल्यामा र डोल्यासँगै वरिपरिका गाउँमा अरू धेरै युवाले राम्रो कुरा सिक्छन् र सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छन् भने म त्याग गर्न तयार छु ।

म सफलताको उदाहरण बन्न चाहन्छु । राम्रो काम गर्‍यो भने विनोदको जस्तै हालत हुन्छ भनिनुभन्दा राम्रो काम गर्नुपर्छ भनाउन चाहन्छु । त्यो समय जुन बेला मैले 'अन्त्य' सोचेको थिएँ त्यो बेला मैले आफैँलाई धेरै सम्झाएँ, हौस्याएँ र भनें- हो, विनोद जीवनमा केही ठूलो गर्नु छ र ठूलै उपलब्धि प्राप्त गर्नु छ ।

त्यहीअनुरूप जस्तोसुकै कठिन परिस्थितिमा पनि आफूलाई निरन्तर अगाडि बढाउँदै लगें । अहिले करिब १२ प्रतिशत मानिसले मेरो कामप्रति ईर्ष्या गरे पनि अरूले मलाई प्रत्यक्ष रूपमा साथ दिँदै छन् । नेपाली मात्रको सहयोगमा विद्यालय पनि सुचारु रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ । स्थानीयवासी पनि जिम्मेवार बनिरहेका छन् । राजधानी काठमाडौँका साथै विदेश बस्ने नेपालीले पनि आफ्नो जिम्मेवारी सम्भरेर सहयोग र साथ दिँदै छन् । बिस्तारै डोल्या आफैँ शिक्षित, सक्षम हुँदै छ ।

'बुद्धि भवएम जगतो हिताए !'

सारांशमा जिज्ञासा

जिज्ञासु भए चाहिएको सम्पत्ति, मान अनि ज्ञान आर्जन गरी लक्ष्यमा पुग्न सक्ने आफ्नो अनुभवलाई समेटेर मैले जिज्ञासा लेखेको छु । समय-समयमा सिक्न तथा सिकाउन घुम्दा अनि अवलोकन भ्रमणबाट प्राप्त अनुभवलाई लिपिबद्ध गर्ने जमर्को गरेको हुँ । अनुभव लेख्दा अनि पुस्तकमा प्रकाशन गर्दा फरक हुनेछ । तैपनि, यसले जिज्ञासुलाई सहयोग पुग्ने ठानेको छु । म कतिपय ठाउँमा अभै जान सकेको छुइन । त्यस्ता ठाउँका जिज्ञासु तपाईंलाई सहयोग पुग्ने ठानेर पुस्तक लेखेर यसको अडियोसमेत तयार गरेको छु ।

यो चौथो पुस्तकको मूल्य २०२ रुपैयाँ राख्नुका पछाडि धेरै कारण छन्- ती कारण यहाँ म राखिदैनँ । तपाईं नै विचार गर्नुहोस् कि जीवनमा दुई र शून्यको कत्रो महत्व छ ? हाम्रा अरू तीन पुस्तक वेबसाइटबाट निःशुल्क डाउनलोड गर्न सक्नुहुन्छ । यस कृतिलाई पनि वेबसाइटमै राख्छौं । पैसा त हामीले कमाएकै छौं, पाँच हजार प्रति बिक्रीबाट पनि विचार बाँडेर आनन्द कमाउने मेरो मूल उद्देश्य हो ।

वर्तमानमा बाँच्न मात्रै पनि कठिन हुँदै छ । कतिले जसोतसो जीवन चलाउँदै छन् । यदि तपाईंको लक्ष्य

सफल, सम्पन्न, संसारकै ज्ञानी बन्नु हो भने जिज्ञासाले मद्दत गर्ने मेरो विश्वास छ। पुस्तक बुझेर पढ्नुहोस्। अभ्यास, कर्म गर्नुहोस्। यस धर्तीमा असम्भव केही छैन।

जिज्ञासा हुनेका लागि ब्रह्माण्डका हरेक वनस्पति, प्राणी र मानिस रहस्यले भरिपूर्ण छन्।

१९ जेठ २०७१

जिज्ञासा लेख्न थाल्दा

आज सोमबार मोबाइलमा समय हेरें। मध्याह्न १२ बजेको छ। दिउँसोदेखि 'जिज्ञासा' लेख्छु भने पनि समय जुराउन सकेको थिइनँ। अहिले लेख्न बस्दा पनि कहाँबाट सुरु गरौं कि छटपटी छँदै छ।

म दक्षिण-पश्चिम फर्केर लख्दै छु। म बसेको कोठाबाट समिट होटल नजिकै देखिन्छ। त्यसबीच पर्दछ-एउटा गल्ली, जहाँ अहिले कलेज पढ्ने केही जोडी युवायुवती इत्रिँदै भाडीमा ढुंगा हान्दै छन्। यसो हेर्दा उनीहरूको जीवनमा सबै कुरा पुग्दो देखिन्छ, सिवाय समयको सही जिज्ञासा।

उनीहरू सरदर २० वा २१ वर्ष उमेरका होलान्। यो उमेरमा उनीहरूप्रति अभिभावक, परिवार र समाजको लगानी कति प्यो होला? आफैँ पनि कति दुःख गरे

होलान् ? आफ्नो अवस्था यिनीहरूलाई थाहा छैन । भोक-प्यास महसुस गर्दैनन् । गतिलो जीवनको चाहना नै छैन । यिनीहरूले के काम पाउँलान् ? काम पाए पनि कसरी गर्लान् ? जीवनको पत्ता छैन । जिज्ञासाको निसाना छैन । निरन्तर अभद्र बोली-व्यवहार जारी छ । गल्लीमा मात्र ओहोर-दोहोर छ ।

मलाई अधिल्ला तीन पुस्तकको शुभारम्भ लेखेको याद छैन । तर, यस पुस्तकमा सुरु गर्न सकस परेको बेला मलाई उनीहरूले सहयोग नै गरेका छन् ।

हाम्रो देशको जनसंख्या भन्डै तीन करोड होला । प्रत्येक वर्ष एसएलसीमा करिब पाँच लाखभन्दा बढी नै विद्यार्थी सहभागी हुन्छन् । उत्तीर्ण-संख्या भने ५० प्रतिशत पुग्न सकेको छैन । विद्यालय छाड्नेको संख्या सहभागीको भन्दा बढी होला ।

मानौं, सालाखाला तीन लाखले उच्च शिक्षामा भर्ना पाए । १४ वर्षको विद्यालय-शिक्षाले के सिकाउँछ ? अनि, विद्यार्थीको ज्ञान र बुझाइको स्तर कस्तो हुन्छ ? यसका आधारमा उसको दैनिकी र भविष्य देखिन्छ । अर्कोतर्फ स्नातकका असरल्ल विषयहरूमा विद्यार्थी खुसी र जिज्ञासु बन्नुको साटो दुःखी र नकारात्मक अनि सानो सोचमा पारंगत बन्दै गइरहेका देख्न सकिन्छ । यस्तो अवस्थामा अभिभावकले पनि गरून् के ?

गाउँमा स्नातक अनि सहरमा स्नातकोत्तर अध्ययन गर्दै-गर्दा वा सकिएपछि विवाह गर्ने चलन छ । विकसित समाजका इतिहास अध्ययन गर्दा कक्षा ५ पछि नै व्यावसायिक सीपमूलक विषयतर्फ लाग्छन् । विद्यार्थी १५ वर्षको उमेरमा पुग्दा आत्मनिर्भर भइसक्छन् । तर, यहाँका विद्यार्थी अध्ययन पूरा गरिसक्दा पनि निराशामुखी बनी छटपटिइरहन्छन् । त्यसमा सीप पनि नभएकालाई त भन्नु गाह्रो, जसोतसो कि काममा भुलिनुपयो या आफैँले केही गर्नुपयो ।

पछिल्लो समय काममा नयाँ प्रयोग प्रशस्त भएका छन् । गरेका पनि छन् नयाँ काम । समाजलाई अगाडि बढाउन यत्तिले कदापि पुग्दैन, अधिकांशले गर्नुपर्छ । अझ माटोसुहाउँदो काममा लगानी गर्नुपर्छ ।

जिज्ञासु व्यक्तिलाई यो कुराको चिन्ता नै रहँदैन कि अब के गर्नुपर्छ, जागिर कहाँ खानुपर्ला वा व्यापार-व्यवसाय के गर्दा राम्रो हुन्छ भनेर । किनकि, उनीहरू सामान्य समयभन्दा पहिले नै खुसीसाथ जिज्ञासु भनेर त्यहाँ पुगेका हुन्छन् । तैपनि, के काम गर्ने ? आफू कस्तो बन्ने ? जे काम वस्तु वा सेवाको माग छ त्यो गर्ने आफूले । समाज, परिवार मात्र होइन, जमानाले खोजेजस्तो व्यक्ति बन्ने । तब पाइलापिच्छे भेटिन्छ आनन्दमय शान्ति ।

फर्की हेर्दा अनि बाटो अगाडि

धेरै व्यक्ति अनि संस्थाको सहयोगले म यो स्थानसम्म यात्रारत छु । यस जिज्ञासामा सहभागी अनिल, कृष्ण, चन्दन, विनोदका साथै रमेश दाइमा आभार व्यक्त गर्दै सचित राई, जसले सम्पादन गर्नुभयो जिज्ञासालाई, साधुवाद छ । यो चौथौं कृतिको सुन्दर आकर्षक आवरणको बनावट तथा सजावटका लागि प्रेम शंकरजीलाई सम्मान छ ।

भनेको कुरा आफैँ व्यवहारमा उतार्नुपर्छ, गर्नुपर्छ भनी आफैँ गर्दै सिकाउने किसु भाले आवरण तस्बिर पहिलोपटकको दाइ यात्राका क्रममा खिचनुभएको हो । केएफएबाट बैकका मित्रहरूलाई 'इभोल्भ टु एक्सलेन्स' नामक तालिम गर्न हामी तुल्सीपुर पुगेका थियौं । म यो तस्बिरका साथै अवसर अनि विश्वासको प्रशंसा गर्छु ।

यसअघिका तीनवटा पुस्तकमा अट्न नसकेका विषय तथा अनुभवलाई 'जिज्ञासा'मा राख्छु भन्ने इच्छा अभैँ पूरा नभएको महसुस हुँदै छ, अन्तिम पातोमा पुग्दा ।

दैनिक बाँच्न मात्र पनि धेरै चीजवस्तु, उपकरण, स्वच्छ हावा, कन्दमूल, फलफूल, लत्ताकपडा, निवास अनि प्रेमको आवश्यकता छ । त्यसैले कर्म गतिलो गर्नु नै उत्तम उपाय हो भन्ने मलाई लाग्छ ।

भखरै स्पेनी भाषाको 'ब्यासिक क्लास'मा गएँ । 'के ताल' भनेको 'कस्तो छ' भन्ने रहेछ । सिक्ने, जान्ने बुझ्ने अनि जीवनलाई निरन्तर सम्पन्न बनाउँदै जानेको कुरा सिकाउँदै सघाउने यात्रामा सहभागी हुनका लागि सहयात्रा गर्न आह्वान गर्दछु । जीवन सुन्दर छ, खुसीसाथ जिज्ञासु बनौं ।